

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MOSTARLI HASAN ZİYAİ DİVANI'NDA MADDİ KÜLTÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Huzur Sema Arvas

Düzce
Ağustos, 2021

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MOSTARLI HASAN ZİYAİ DİVANI'NDA MADDİ KÜLTÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Huzur Sema Arvas

Danışman: Prof. Dr. Metin Akkuş

Düzce
Ağustos, 2021

ÖNSÖZ

Osmanlı devletinin Rumeli coğrafyasını fethinden sonra bu bölgede birçok iskan politikası izlenmiştir. Bu politikalar sonucunda sosyal, ekonomik, tarihi ve edebi gelişmeler ortaya çıkmıştır. Mostar, Saraybosna, Yenice, Belgrad, Manastır, Üsküp gibi vilayetler ön plandadır. Osmanlı edebiyatının en ihtişamlı dönemlerinden XVI. yüzyılda yaşamış olan Mostarlı Hasan Ziyai ve yine o dönemlerde yaşayan diğer şairler verdikleri eserlerle o dönemi anlamamıza yardımcı olur.

Kültür hiç kaybetmemiz gereken yıllar sonra bile gelecekteki nesillere aktarılan bir değerdir. Bunu aktarmak için de çeşitli yollara başvurulur. Kültür aktarımında en etkili yollardan biri de edebiyattır. Çünkü edebiyat yaşadığı toplumdan beslenir. Gelenek ve görenekler dönemin siyasi, kültürel, tarihi olayları edebiyata konu olur.

Divan edebiyatı da sanılanın aksine toplumla bütünleşmiş ve gelecek nesillere kültürü aktarmada bir araç olmuştur. Geçmişini anlamak için o dönemde yaşadıkları yerlere, kullandıkları eşyaya, giydikleri kıyafetlere vs. bakmak gerekir. Böylece geçmişten günümüze bir ışık tutarak o dönemi anlamamız kolaylaşır. Bu çalışmada Rumeli coğrafyasının yetiştirdiği şairlerinden biri olan Mostarlı Hasan Ziyai'nin Divanı'ndaki maddi kültür unsurları belirlenmeye çalışıldı. Çalışmada Müberra Gürgendereli'nin hazırladığı Mostarlı Hasan Ziyai Divanı kullanıldı. İlk olarak geçmişte hazırlanan çalışmalardan hareketle genel başlıklar oluşturuldu daha sonra ise alt başlıklar tasnif edildi Bu aşamada maddi kültür alanında hazırlanmış ilk tez olması bakımından Nahit Aybet'in "*Fuzuli Divanı'nda Maddi Kültür*" çalışması esas alındı. Ayrıca hazırlanan birçok tez incelenip Eda Tok tarafından hazırlanan "*Osman Nevres Divanı'nda Maddi Kültür*" ve H. Emre Pekyürek tarafından hazırlanan "*Baki Divanı'nda Maddi Kültür*" adlı çalışmalardan da yararlandı.

Çalışmanın başlangıcında yukarıda adı geçen tezler dışında birçok eser incelenerek bir şablon oluşturuldu. Öncelikle ana ve alt başlıklar belirlenip bunlarla ilgili kelimeler tasnif edildi. Birçok sözlükten yararlanarak ögelerin tanımları verildi ve ardından ilgili beyitler nesre çevirileriyle birlikte eklendi. Tespit edilen ögeler günümüz Türkçesiyle verildikten sonra metinde geçen şekli ise parantez içerisinde belirtildi.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde inşaat ögeleri başlığı altında; barınma, korunma, dini-tasavvuf, iş-ticaret, eğitim, sağlık, temizlik, su, ölüm, yemek, ulaşım gibi unsurlarla birlikte ülkeler de verildi.

İkinci bölümde üretim ögeleri başlığı altında; yiyecek- içecek, giyim-kuşam, günlük hayat, yazı-kitap, savaş aletleri, müzik aletleri ve ulaşım başlıkları verilip bu ögeler alt başlıklarla incelendi.

Üçüncü ve son bölümde ise değerli taşlar ve madenler başlığı altında; değerli taşlar, madenler, servet ve kıymet ifade eden ögeler verildi.

Osmanlının en ihtişamlı dönemi olan XVI. yüzyılda Balkan topraklarına, kültürüne, yaşayışına, gelenek-göreneklerine yakından bir bakış olması açısından çalışmanın faydalı olmasını diliyoruz.

Çalışmanın tüm aşamalarında benden bilgi ve desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Metin Akkuş'a gösterdiği sabır ve verdiği emeklerden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Çalışma boyunca her türlü desteği veren aileme de anlayışları ve yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Huzur Sema Arvas
İstanbul, 2021

ÖZET**MOSTARLI HASAN ZİYAİ DİVANİ'NDA MADDİ KÜLTÜR****ARVAS, Huzur Sema****Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Metin AKKUŞ****Ağustos, 2021, 123 sayfa**

XVI. yüzyıl Balkan şairlerinden olan Hasan Ziyai'nin Divanından hareket ederek içinde bulunduğu döneme ait olan ve şiirlerine yansıttığı maddi kültür öğeleri tespit edilmeye çalışıldı. Böylece Divan edebiyatının söylenenin aksine hayattan kopuk olmadığı; toplumun sosyal, kültürel, maddi, manevi öğelerinin şiire yansıtıldığı gösterilmek istendi. Çalışmada öncelikle belirlenen öğelerin tanımları verildi. Daha sonra bu öğelerle ilgili örnek beyitler tespit edilip şairin bu öğeleri divanında nasıl kullandığı incelendi. Bunu yaparken aynı zamanda belirlenen beytin nesre çevirisi ve açıklaması da eklendi.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde inşaat öğeleri başlığı altında barınma, korunma, dini-tasavvuf, iş ve ticaret, sağlık, temizlik gibi öğelerle birlikte ülkeler de incelendi. İkinci bölümde üretim öğeleri başlığını vererek içerisinde yiyecek-içecek, giyim-kuşam, günlük hayatta kullanılan eşya gösterilmeye çalışıldı. Bunlar dışında yazı öğeleri, savaş aletleri, müzik aletleri ve ulaşım araçları tespit edilip örnek beyitlere yer verildi. Üçüncü bölümde ise değerli taşlar ve madenler başlığıyla divanda kullanılan değerli taşlar, madenler ve para birimleri belirlendi.

Anahtar Sözcükler:16. Yüzyıl, Hasan Ziyai, Maddi Kültür

ABSTRACT**MATERIAL CULTURE IN MOSTARLI HASAN ZİYAİ DIVAN****ARVAS, Huzur Sema****Master Degree, Department of Turkish Language and Literature****Thesis Advisor: Prof. Dr. Metin AKKUŞ****August, 2021, 123 page**

Based on the Divan of Hasan Ziyai, one of the 16th century Balkan poets, the material cultural elements belonging to the period he lived in and reflected in his poems were tried to be determined. Thus, contrary to what is said, Divan literature is not disconnected from life; It was aimed to show that the social, cultural, material and spiritual elements of the society are reflected in the poem. In the study, firstly, the definitions of the determined items were given. Then, sample couplets related to these elements were determined and how the poet used them in his divan was examined. While doing this, the prose translation and explanation of the specified couplet were also added.

The study consists of three parts. In the first part, under the title of construction elements, countries were examined along with elements such as shelter, protection, religion-mysticism, business and trade, health, and cleanliness. In the second part, by giving the title of production items, food-beverage, clothing-clothing, items used in daily life were tried to be shown. Apart from these, writing elements, war instruments, musical instruments and transportation vehicles were determined and sample couplets were included. In the third part, with the title of precious stones and metals, the precious stones, mines and currencies used in the divan were determined.

Keywords: 16th century, Hasan Ziyai, Material culture

KISALTMALAR

b.	: Beyit
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
G.	: Gazel
Haz.	: Hazırlayan
K.	: Kaside
Kt.	: Kıt'a
Mm.	: Mu'amma
Mş.	: Muaşşer
Mh.	: Muhammes
Mf.	: Müfred
Ms.	: Müseddes
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.	: Tarih
Trc.	: Tercî-i bend
Trk.	: Terkîb-i bend
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: İNŞAAT ÖGELERİ	4
1.1. BARINMA	4
1.1.1. Çadır (Çâder, Otag).....	4
1.1.2. Ev (Beyt, Hâne, Külbe)	4
1.1.3. Köşk/Saray (Eyvân, Kasr, Kâşâne, Serây)	5
1.2. KORUNMA	6
1.2.1. Burç, Hisar	6
1.2.2. Kale (Hısn, Kala).....	6
1.3. DİN-TASAVVUF	7
1.3.1. Beytullah/Kabe	7
1.3.2. Cami.....	7
1.3.3. Dergah	8
1.3.4. Kilise (Kilisâ)	8
1.3.5. Mabet	9
1.3.6. Mescit.....	9
1.4. İŞ VE TİCARET.....	10
1.4.1. Değirmen, Yeldeğirmeni	10
1.4.2. Dükkan (Dükân)	10
1.4.3. Meyhane (Hârâbat, Mey-gede).....	11
1.4.4. Pazar (Bâzâr).....	11
1.5.EĞİTİM.....	12
1.5.1.MEKTEP.....	12
1.6. SAĞLIK	12
1.6.1. Hastane (Bîmâr-hâne, Dâr-ı şifâ, Dârü 'ş-şifâ).....	12
1.7. TEMİZLİK	13
1.7.1. Hamam (Hammam)	13
1.7.2. Ocak (Külhân, Külhen).....	13
1.8. SU	13
1.8.1. Çeşme.....	13
1.8.2. Kuyu (Çâh, Çeh).....	14

1.9. ÖLÜM	15
1.9.1. <i>Lahit (Lahd)</i>	<i>15</i>
1.9.2. <i>Mezar (Kabr, Makber)</i>	<i>15</i>
1.10. YEMEK	15
1.10.1. <i>Mutfak (Matbah).....</i>	<i>15</i>
1.11. ULAŞIM.....	16
1.11.1. <i>Kemer.....</i>	<i>16</i>
1.11.2. <i>Köprü</i>	<i>16</i>
1.11.3. <i>Yol (Güzer, Güzer-geh, Reh).....</i>	<i>16</i>
1.12. BİNALARIN PARÇASI VEYA TAMAMLAYICISI OLAN ÖGELER	17
1.12.1. <i>Bina/Bünyad</i>	<i>17</i>
1.12.2. <i>Dolap.....</i>	<i>17</i>
1.12.3. <i>Duvar (Dîvâr)</i>	<i>17</i>
1.12.4. <i>Eşik (Âsitân).....</i>	<i>18</i>
1.12.5. <i>Kapı (Bâb, Der)</i>	<i>18</i>
1.12.6. <i>Kilit.....</i>	<i>19</i>
1.12.7. <i>Kubbe, Künbet.....</i>	<i>19</i>
1.12.8. <i>Merdiven (Nerdbân).....</i>	<i>19</i>
1.12.9. <i>Mihrap</i>	<i>19</i>
1.12.10. <i>Ocak.....</i>	<i>20</i>
1.12.11. <i>Pencere (Revzen).....</i>	<i>20</i>
1.12.12. <i>Sütun.....</i>	<i>21</i>
1.13. DİĞER ÖGELER	21
1.13.1. <i>Zindan (Mahpes).....</i>	<i>21</i>
1.14. YARI İNŞAİ ÖGELER	22
1.14.1. <i>Bağ/Bostan</i>	<i>22</i>
1.14.2. <i>Çemen</i>	<i>22</i>
1.14.3. <i>Gül Bahçesi (Gülistân, Gülşen, Gülzâr)</i>	<i>22</i>
1.14.4. <i>Sebz, Sebze, Sebze-zâr.....</i>	<i>23</i>
1.15. COĞRAFİ ÖGELER	23
1.15.1. <i>Diyar, Hitta, Memleket, Mülk, Ülke.....</i>	<i>23</i>
1.16. BİR MAHAL İFADE EDEN ÖGELER.....	24
1.16.1. <i>Yer (Cây, Mahal).....</i>	<i>24</i>
1.16.2. <i>Gurbet, Vatan</i>	<i>244</i>
1.16.3. <i>Kuy.....</i>	<i>25</i>
1.16.4. <i>Şehir, Vilayet</i>	<i>25</i>
1.17. İNŞAİ ÖGELERİN DURUMUNU BELİRTEN KELİMELER	26
1.17.1. <i>Harap, Viran, Virane</i>	<i>26</i>
1.17.2. <i>Abad, Mamur, Mamure</i>	<i>26</i>
1.18. ÜLKE, YER VE ŞEHİR İSİMLERİ.....	26
1.18.1. <i>Aden.....</i>	<i>26</i>
1.18.2. <i>Akdeniz</i>	<i>27</i>
1.18.3. <i>Akhisar.....</i>	<i>27</i>
1.18.4. <i>Ayasofya.....</i>	<i>27</i>
1.18.5. <i>Babil.....</i>	<i>28</i>
1.18.6. <i>Bağdat (Dârüsselâm)</i>	<i>28</i>
1.18.7. <i>Basra.....</i>	<i>28</i>
1.18.8. <i>Bedahşan</i>	<i>29</i>

1.18.9. <i>Ceyhun, Dicle, Fırat, Nil, Şatt</i>	29
1.18.10. <i>Çin</i>	30
1.18.11. <i>Edirne (Edrine)</i>	30
1.18.12. <i>Galata (Kalata)</i>	30
1.18.13. <i>Habeş</i>	31
1.18.14. <i>Hıta, Hoten</i>	31
1.18.15. <i>Hersek</i>	31
1.18.16. <i>Hicaz</i>	32
1.18.17. <i>Horasan</i>	33
1.18.18. <i>İsfahan (Sıfehân)</i>	33
1.18.19. <i>İstanbul (Sitanbul)</i>	33
1.18.20. <i>Karadağ</i>	34
1.18.21. <i>Karaman</i>	34
1.18.22. <i>Kenan</i>	35
1.18.23. <i>Kirman</i>	35
1.18.24. <i>Mısır</i>	36
1.18.25. <i>Rumeli (Rumili)</i>	36
1.18.26. <i>Şam</i>	37
1.18.27. <i>Şiraz</i>	37
1.18.28. <i>Yedikulle</i>	38
1.18.19. <i>Yemen</i>	38
2. BÖLÜM: ÜRETİM ÖGELERİ	39
2.1. YİYECEK-İÇECEK	39
2.1.1. <i>Yiyecekler</i>	39
2.1.1.1. <i>Büryan, Kebap</i>	39
2.1.1.2. <i>Pilav</i>	40
2.1.2. <i>Tatlılar</i>	40
2.1.2.1. <i>Bal (Asel)</i>	40
2.1.2.2. <i>Helva</i>	40
2.1.2.3. <i>Şeker (Sükker, Şekker)</i>	41
2.1.3. <i>Meyveler</i>	41
2.1.3.1. <i>Badem</i>	41
2.1.3.2. <i>Elma (Sîb)</i>	42
2.1.3.3. <i>Hurma</i>	42
2.1.3.4. <i>Nar (Rümman)</i>	43
2.1.3.5. <i>Şeftali (Şeftalü)</i>	43
2.1.3.6. <i>Üzüm (Engûr)</i>	43
2.1.4. <i>Baharatlar</i>	44
2.1.4.1. <i>Karabiber (Fülfül)</i>	44
2.1.4.2. <i>Tuz</i>	44
2.1.5. <i>Diğer Gıda Maddeleri</i>	44
2.1.5.1. <i>Gıda</i>	44
2.1.5.2. <i>Un</i>	45
2.1.5.3. <i>Zehir</i>	45
2.1.6. <i>İçecekler</i>	45
2.1.6.1. <i>Alkollü</i>	45
2.1.6.1.1. <i>Rakı (Arak)</i>	45

2.1.6.1.2. Sabuh	46
2.1.6.1.3. Şarap (Bâde, Dûhter-i rez, Rez duhteri, Mey, Mey-i engûr, Mül, Rah, Sahbâ, Ümmühabâis)	46
2.1.6.2. Alkolsüz	47
2.1.6.2.1. Kevser.....	47
2.1.6.2.2. Ölümsüzlük suyu (Âb-ı Hayât, Âb-ı Hayvân, Âb-ı Hızır, Çeşme-i Hayât, Çeşme-i Hayvân).....	48
2.1.6.2.3. Su (Ab, Zülâl).....	49
2.1.6.2.4. Süt.....	49
2.1.6.2.5. Şerbet.....	49
2.1.6.2.6. Şıra.....	50
2.1.6.2.7. Zemzem	50
2.2. GİYİM-KUŞAM	51
2.2.1. Kumaşlar	51
2.2.1.1. Atlas	51
2.2.1.2. Diba.....	52
2.2.1.3. Keten (Kettân).....	52
2.2.2. Baş	52
2.2.2.1. Börk	52
2.2.2.2. Sarık (Destâr)	53
2.2.2.3. Taç	53
2.2.2.4. Taylasan.....	53
2.2.2.5. Tülbent (Dülbend)	54
2.2.2.6. Şebkülah	54
2.2.3. Vücut.....	54
2.2.3.1. Cübbe.....	54
2.2.3.2. Elbise (Câme, Libâs)	55
2.2.3.3. Etek (Dâmen)	55
2.2.3.4. Ferace	56
2.2.3.5. Gömlek (Pîrâhen, Pîrehen).....	56
2.2.3.6. Hırka.....	57
2.2.3.7. Kaftan (Kabâ).....	57
2.2.3.8. Kefen.....	58
2.2.4. Giyeceklerin Parçaları	59
2.2.4.1. İplik (Resen, Rişte)	59
2.2.4.2. Kemer (Nitâk).....	59
2.2.4.3. Kuşak (Zünnâr)	59
2.2.4.4. Örtü/Peçe (Nikâb)	60
2.2.4.5. Yaka (Girîbân).....	60
2.3. SÜSLENME	61
2.3.1. Süslenme Malzemeleri	61
2.3.1.1. Ayna (Âyine, Mir'ât).....	61
2.3.1.2. Tarak (Şâne)	62
2.3.2. Takılar	62
2.3.2.1. Halhal.....	62
2.3.2.2. Küpe (Guşvâr, Mengûş)	63
2.3.2.3. Yüzük (Hâtem)	63
2.3.2.4. Yüzük Taşı (Fas)	63

2.3.3. Kozmetik	64
2.3.3.1. Kına (Hınna)	64
2.3.3.2. Sürme (Tûtiyâ)	64
2.3.4. Güzel Kokular.....	65
2.3.4.1. Abir	65
2.3.4.2. Anber/Muanber	65
2.3.4.3. Gül Suyu (Gülâb)	66
2.3.4.4. Misk (Müşgîn, Müşk).....	66
2.3.4.5. Öd (‘Ûd).....	67
2.3.4.6. Tib	67
2.3.5. Diğer Süs Öğeleri.....	68
2.3.5.1. Süs (Zînet, Ziver).....	68
2.4. GÜNLÜK HAYAT.....	68
2.4.1. Aydınlatma.....	68
2.4.1.1. Çıra (Çerâğ, Kandil).....	68
2.4.1.2. Mum (Şem).....	69
2.4.2. Aydınlatma Parçaları	69
2.4.2.1. Fanus	69
2.4.2.2. Fitol (Fetil)	70
2.4.3. Ölçme ve Tartma	70
2.4.3.1. Terazî (Mîzân, Terâzû).....	70
2.4.4. Yiyecek- İçecek	71
2.4.4.1. Bardak (Kadeh, Câm, Peymâne, Sagar)	71
2.4.4.2. Bıçak (Bıçag).....	72
2.4.4.3. Çanak, Tabak	72
2.4.4.4. Kase.....	73
2.4.4.5. Kazan	73
2.4.4.6. Küp (Hum).....	73
2.4.4.7. Sûrahi (Surâhî)	74
2.4.4.8. Şişe (Billûr, Mînâ).....	74
2.4.4.9. Tas.....	75
2.4.4.10. Testi (Kûze, Sebû).....	75
2.4.5. İbadet	76
2.4.5.1. Haç (Salîb).....	76
2.4.5.2. Put (Büt, Sanem).....	76
2.4.5.3. Tesbih (Sübha)	76
2.4.6. Oyun Araçları.....	77
2.4.6.1. Beydak	77
2.4.6.2. Çevgan, Guy	77
2.4.6.3. Satranç (Şatranc)	77
2.4.6.4. Tavla (Nerd).....	78
2.4.6.5. Top (Tob)	78
2.4.7. Hayvan	79
2.4.7.1. Çan (Ceres).....	79
2.4.7.2. Kafes	79
2.4.7.3. Üzengi (Rikâb).....	80
2.4.7.4. Yular/Dizgin (Mehâr).....	80
2.4.8. Temizlik	80

2.4.8.1. Mendil (<i>Dest-mâl</i>)	80
2.4.8.2. Misvak.....	80
2.4.9. Tıp.....	81
2.4.9.1. İlaç (<i>Dermân</i>).....	81
2.4.9.2. Kafur.....	81
2.4.9.3. Pamuk (<i>Penbe</i>).....	81
2.4.10. Diğer Eşya	82
2.4.10.1. Anahtar (<i>Miftâh</i>).....	82
2.4.10.2. Asa	82
2.4.10.3. Bağ (<i>Bend</i>).....	82
2.4.10.4. Hasır (<i>Bûriyâ</i>)	83
2.4.10.5. İp (<i>Resen, Rîsmân, Rişte</i>).....	83
2.4.10.6. Kazma (<i>Külüng, Tîşe</i>)	84
2.4.10.7. Kement.....	84
2.4.10.8. Makas (<i>Mikrâs, Mıkrâz</i>)	84
2.4.10.9. Mil.....	85
2.4.10.10. Örtü (<i>Pûşu</i>).....	85
2.4.10.11. Tütsülük (<i>Micmer</i>)	85
2.4.10.12. Yastık (<i>Bâlîn</i>).....	86
2.4.10.13. Yatak (<i>Câme-hâb, Pister</i>).....	86
2.4.10.14. Yaygı (<i>Bisât</i>)	87
2.4.10.15. Zincir (<i>Silsile</i>).....	87
2.5. YAZI VE KİTAP	87
2.5.1. Araç - Gereçler	87
2.5.1.1. Cetvel (<i>Mistar</i>).....	87
2.5.1.2. Cilt.....	88
2.5.1.3. Defter	88
2.5.1.4. Kağıt.....	89
2.5.1.5. Kalem (<i>Hâme, Kilk</i>)	89
2.5.1.6. Mühür.....	90
2.5.1.7. Mürekkep (<i>Midâd</i>).....	91
2.5.1.8. Pergel (<i>Pergâle, Pergâr</i>)	91
2.5.1.9. Sayfa (<i>Safha, Varak</i>).....	92
2.5.1.10. Süslü (<i>Müzehheb</i>)	92
2.5.1.11. Yüzey (<i>Levh</i>).....	92
2.5.2. Yazılanlar.....	93
2.5.2.1. Ayet	93
2.5.2.2. Divan.....	93
2.5.2.3. Ferman	94
2.5.2.5. Kitap.....	94
2.5.2.6. Kuran (<i>Mushaf</i>)	94
2.5.2.7. Mektup (<i>Nâme</i>).....	94
2.5.2.8. Tuğra	95
2.5.2.9. Yazı (<i>Hatt</i>).....	95
2.6. SAVAŞ ALETLERİ	96
2.6.1. Silahlar	96
2.6.1.1. Ateşli.....	96
2.6.1.1.1. Top	96

2.6.1.1.2. Tüfek.....	96
2.6.1.2. Ateşsiz	96
2.6.1.2.1. Balta (Teber).....	96
2.6.1.2.2. Gaddare	97
2.6.1.2.3. Hançer	97
2.6.1.2.4. Kılıç (Seyf, Şemşîr, Tığ)	97
2.6.1.2.5. Mızrak (Nîze).....	98
2.6.1.2.6. Ok (Hadeng, Nâvek, Tîr).....	98
2.6.2. Silahların Parçaları	98
2.6.2.1. Yay (Kemân).....	98
2.6.2.2. Ok Ucu (Peykân, Temren)	99
2.6.3. Savunma	99
2.6.3.1. Cevşen.....	99
2.6.3.2. Siper	100
2.6.4. Diğer	100
2.6.4.1. Taç (Efser).....	100
2.6.4.2. Taht (Serîr).....	100
2.7. MÜZİK ALETLERİ	101
2.7.1. Nefesli	101
2.7.1.1. Ney (Nây).....	101
2.7.2. Telli	101
2.7.2.1. Çeng-Harp	101
2.7.2.2. Kanun	102
2.7.2.3. Kopuz	102
2.7.2.4. Rebap (Rebâb)	103
2.7.2.5. Saz.....	103
2.7.2.6. Ud.....	103
2.7.3. Vurmali.....	104
2.7.3.1. Kudüm	104
2.7.4. Tuşlu	104
2.7.4.1. Erganun.....	104
2.8. ULAŞIM	105
2.8.1. Gemi (Fülk, Keşî, Sefîne).....	105
2.8.2. Kayık (Zevrak).....	105
2.8.3. Ulaşım Araçlarının Parçaları.....	106
2.8.3.1. Yelken (Bâd-bân).....	106
3. BÖLÜM: DEĞERLİ TAŞLAR VE MADENLER.....	107
3.1. DEĞERLİ TAŞLAR.....	107
3.1.1. Akik.....	107
3.1.2. Cevher (Gevher, Güher).....	107
3.1.3. İnci (Dürr, Le'âl)	108
3.1.4. Kehrûbar (Keh-rübâ)	109
3.1.5. Lal	109
3.1.6. Mercan.....	109
3.1.7. Sadef	110
3.1.8. Yakut.....	110
3.2. MADENLER.....	110

3.2.1. <i>Altın (Zer, Zerrîn)</i>	110
3.2.2. <i>Çelik (Pûlâd)</i>	111
3.2.3. <i>Demir (Ahen)</i>	111
3.2.4. <i>Gümüş (Sîm, Sîmîn)</i>	112
3.4. SERVET VE KIYMET İFADE EDEN MADDÎ ÖGELER	112
3.4.1. <i>Genel</i>	112
3.4.1.1. <i>Para (Nakd, Pul, Sikke)</i>	112
3.4.2. <i>Servet İfade Eden Maddî Ögeler</i>	113
3.4.2.1. <i>Meta, Mal</i>	113
3.4.2.2. <i>Hazine (Genc, Gencîne, Hazâne)</i>	113
3.4.3. <i>Para Birimleri</i>	114
3.4.3.1. <i>Akçe, Dirhem</i>	114
SONUÇ	115
BİBLİYOGRAFYA	118

GİRİŞ

MOSTARLI HASAN ZİYÂİ HAYATI, SANATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

Hasan Ziyai, klasik Türk edebiyatının önemli dönemlerinden biri olan XVI. yüzyılda yaşamıştır. Bu dönem Osmanlı devleti için; tarihi, siyasi, sosyal, ekonomik ve edebiyat gibi birçok alanda önemli bir zamandır. Yine bu yüzyılda İstanbul bir ilim merkezi haline gelmiştir. Padişahın, ulemanın ve diğer devlet büyüklerinin hemen hepsi sanatçıya, şaire çok değer vermişler ve bu kişileri maddi, manevi açıdan desteklemişlerdir. Hatta bu yüzyılda saray tarafından maaşa bağlanan şair ve sanatkârlar bulunmaktadır.

Mostarlı Hasan Ziyai, hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunamamaktadır. Kendisinin hayatı hakkında bilgi bulunamamasının birçok nedeni vardır. Bunlardan biri kendisinin saraya uzak olan Rum illerinden Bosna vilayetinde yaşamış olması olarak gösterilebilir. Bu çalışmamızın temel kaynağı Müberra Gürgendereli'nin hazırlamış olduğu “Hasan Ziyâ’î Hayatı-Eserleri-Sanatı-Divanı (İnceleme-Metin)” (Gürgendereli 2002) adlı çalışması olmuştur. Hasan Ziyai, hakkında en geniş araştırmaları Müberra Gürgendereli yapmıştır. Gürgendereli, bu konuda şu bilgilere çalışmasında yer vermiştir; *“Bosna’da büyük bir şöhrete sahip olan XVI. yüzyıl şairlerinden Ziyâ’î’nin hayatı hakkındaki bilgilerimiz çok yetersizdir. Kafzâde Fâizî’nin “Zübdetü’l Eş’âr adlı tezkiresinin dışında diğer tezkirelerde adı geçmeyen şairin, divanının da bugüne kadar bulunamamış olması hakkındaki bilgilerin sınırlı kalmasına sebep olmuştur.”* (Gürgendereli 2002: 1)

Hasan Ziyai’nin hangi tarihte ve nerede doğduğu hakkında bilgiler çok kısıtlıdır. Kendisi hakkında Divan’dan ve Mesnevi’den hareketle Mostar’da doğduğu bilinmekle beraber hangi yıl doğduğu bilinmemektedir. *“İsmi Hasan’dır. Önceleri Hersek sancağına, daha sonra ise Saraybosna vilayetine bağlı olan Mostar’da doğmuştur. Divanı’nın sonunda, Ziyâ’î b. Ali b. Hüseyin b. Mahmûd. B. Yusuf El Hersekî şeklinde künyesi vardır”* (Çeltik 2004: 99).

Hasan Ziyai’nin yaşamına dair ayrıntılı bilgiler bulunmasa da Divan’ından hareketle şu ifadelerle ulaşılmıştır: *“Öğreniminin niteliği hakkında kaynaklardan bilgi edinilmese de daha sonra yaptığı görevlere bakılarak çağının geçerli dini bilgilerini edindiği anlaşılır. Hayatını yokluk ve sıkıntılarla geçiren Ziyâ’î, şiirlerinde özellikle*

kasidelerinde fakirliğinden ve hünerinin kıymetinin bilinmediğinden şikayet eder. Hayatının bir döneminde fakirlikten kurtulabilmek için gurbete çıkan şair, burada da ailesinin geçimini sağlayamayınca memleketi Mostar'a geri döner" (Gürgendereli 2002: 3-4).

Şairin ailesi hakkındaki bilgiler de çok kısıtlıdır. Babası hakkında Divan'ında tarih düşmüştür: "Ayrıca şair, divanında babasının ölümüne 1572 tarihine karşılık gelen H. 980 tarihini düşürmüştür.

*Pederüm terk-i cihân itdi Ziyâ'î dilerin
‘Afv olup ma’siyeti cennet ü rahmet bulsun
Ey Ziyâ'î beni hasretde kodı dünyada
Pederüm terk-i cihân eyledi târîh olsun*" (Gürgendereli 2002: 1)

Şairin evli ve çocuk sahibi olduğu hakkında bilgiler bulunmaktadır. "Şairin evli olduğunu öğrendiğimiz Şeyh Abdurrezzak mesnevisinde, vücut yapısı ve hanımı hakkında da bilgiler vardır buna göre Ziyâ'î'nin yüzü sarı ve vücudu zayıftır.

*Mâh-ı nev gibi kalup lâgar u zer
Bana bir kuşede reng eyledi derd (KŞA.126) (Gürgendereli
2002: 3)*

"Evli olduğunu öğrendiğimiz Ziyâ'î'nin kaç çocuğu olduğunu bilmemekteyiz. Sadece "Hâne-i Vîrâne" adlı kasidesinde; çocuklarının sobanın tütmesi sebebiyle ağladıklarını söyleyen şairin birden fazla çocuğu olduğu anlaşılmaktadır.

*Gâh eve girdükçe bakup gülerin bî-ihtiyar
Hep düttün derdinden ağlar görsem aglancıkları
(K.11/21)" (Gürgendereli 2002: 5)*

Hasan Ziyâ'î'nin ölümüne dair en açık tarih Kafzâde Fa'izi'nin tezkiresinde geçmektedir: Tezkire de Ziyâ'î hakkında geçen ifade şu şekildedir: "Ziyâyî Hasan Mostarî tokuz yüz doksan iki'de fevt olmuşdur divanı görilip bu iki beyt intihab olındı":

*Dem-i âhirde sanman menzilüm zîr-i türâb itdüm
Günâhum çoklugundan yirlere geçdüm hicâb itdüm
Dil bu gün bâzar-ı ‘aşk içinde olmaz müşteri
Atlâs-ı gerdûnun ey mâh olsa pervîn ülkeri*" (Kayabaşı 1997: 379).

"Şairin "Kıssa-i Şeyh Abdurrezzak" adlı mesnevisinden, bu eserini bitirdikten bir sene sonra Mostar kasabasında veba hastalığından öldüğü öğrenilmektedir: "...Ziyâ'î Çelebi Hersek sancağı Mostar nâm kasabadandır... bu kitabı te'lif itdükden bir yıl mikdârı 'ömr sürüb kasaba-i mezbûrede tâ'undan vefat eyledi." Mesnevinin bitişine düşürülen tarih, H.991 senesini gösterdiğine göre Ziyâ'î'nin H.992 tarihinde öldüğü kesinleşmektedir" (Gürgendereli 2002: 7).

Eserleri

Hasan Ziyâî'nin dört eseri vardır. Bu eserlerden üçü bulunmuş ve yayımlanmıştır. Hasan Ziyâî'nin uzun yıllardır bulunamayan tek eseri ise “Varka vü Gülşah” mesnevisi ise bulunmuş olup yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır. Hasan Ziyâî'nin eserleri hakkında ki bilgileri Müberra Gürgendereli'nin hazırlamış olduğu eserden hareketle verilmiştir (Gürgendereli 2002).

1. Divan: Bu eser Hasan Ziyâî'nin en hacimli eseridir. “Hasan Ziyâî'nin 1584'te Mostar'da tamamladığı hacimli, mürettep bir divanı mevcuttur. Bugüne kadar tek nüshası bulunabilen eser, Edirne Selimiye Kütüphanesi Elyazmaları bölümündedir. Divanda 12 kaside, 1 terakib-bend, 1 terci-bend, 1 muaşşer, 1 müseddes, 4 muhammes, 510 gazel, 14 tarih, 12 muamma, 57 kıt'a, 29 müfred ve matla bulunmaktadır. Divanın sonunda eserin H.992'nin Rebîü'l-âhırinde Mostar'da yazıldığı kaydı bulunmaktadır.

2. Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk (Şeyh-i San'ân) Mesnevisi: Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk Mesnevisi, İslam ve tasavvuf felsefesi ile ilgili pek çok eserde zikredilen meşhur Şeyh-i San'ân hikayesini anlatır. Mesnevinin; biri Londra'da, biri Zagreb'de, ikisi İstanbul'da olmak üzere dört nüshası vardır. Mesnevinin sonunda eserin tamamlanışına 1583 (H.991) tarihi düşürülmüştür.

3. Kenzü'l-esrâr: Ziyâî, Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrârına nazire olarak yazdığı 1565 beyitlik bu eserinde; ilim, namaz, aşk, kanaat, dünyanın faniliği, takva, haya, edep, yiğitlik, adalet, cimrilik ve günah gibi yirmi farklı konuda hikayeler anlatmış ve bu hikayelerle ilgili çeşitli nasihatlerde bulunmuştur.

4. Varka vü Gülşâh: Eser bulunmuş ve yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.

1. BÖLÜM: İNŞAAT ÖGELERİ

İçinde bulunduğu dönemi yansıtan en önemli öğelerdenden olan yapılar döneme adeta ayna tutar. Yapıların görünüşleri, malzemeleri, çeşitleri bizim o dönemi anlamamıza yardımcı olur. Balkan şairlerinden olan Ziyai de yaşadığı dönemde bulunduğu coğrafyaya özel yapılara divanında yer vermiştir.

1.1. BARINMA

1.1.1. Çadır (Çâder, Otag)

Direklerle tutturulan ve duvarları deri veya bezden olan barınaktır (Tietze 2016:127).

Şair baharı tasvir ettiği bir beyitte beyaz çiçeklerle kaplı ağaçları bir çadıra benzetir:

Gül-şen-i dehrde zevk eyleyecek günlerdür

*Ak şükûfeyle ağaçlar sanasın **çâder**dür* (G.132/1)

“Gül bahçesi gibi cihanda zevk eyleyecek günlerdir, ak çiçeklerle ağaçları çadır sanırsın.”

Sonraki beyitte ise kendisinin aşk şahı olduğunu ve gökyüzünün onun otağı olduğunu söyler:

*Şâh-ı ‘aşkem lâciverdî çerh **otagum**dur benim*

Gam sipâhumdur benim yanumca âhumdur ‘âlem (G.288/3)

“Aşk şahıyım lacivert rengindeki gökyüzü benim otağımdır, gam benim yanımda ordumdur kainat ise ahımdır.”

1.1.2. Ev (Beyt, Hâne, Külbe)

Ziyai, Divan’ında birçok yerde beyt, ev, hane, külbe kelimelerini kullanmıştır. Genel itibariyle aynı anlamda kullanılmasına rağmen farklı kullanımları da söz konusudur. Şair bu kelimeleri gerçek anlamı dışında daha çok gönül ile ilişkilendirmiştir. Aşağıdaki beyitte hüznler evi olarak Hz. Yakub’un oğlu Yusuf’un acısıyla yaşadığı eve telmihte bulunmuştur. Kendisini üzüntü içinde hüznler evindeki Hz. Yakuba benzetirken sevgiliyi ise güzel yüzlü Yusuf’a benzetip hasretini dile getirmiştir:

*Gel ey Yûsuf-likâ lutfunla bir gün **beyt-i** ahzâna*

Seni yıllarca görmez merhamet kıl pîr-i Ken’âna (G.411/1)

“Ey Yusuf yüzlü bir gün lutfunla hüznler evine gel, seni yıllarca görmeyen yaşlı Kenan’a merhamet et.”

Ziyai yaşamında türlü zorluklar çekmiş ve kimseden yardım görmemiştir. Bu sebeple içinde bulunduğu kötü durumu ve virane olmuş evini anlattığı kasidesinde evinin önünü komşularının çöple doldurduklarını söylerek onlara sitem eder:

*Mezbeleye ev önün toldurdılar hem-sâyeler
Mezbele gibi gedik olsun İlâhî yirleri (K.11/32)*

“Komşular evin önünü çöple doldurdular, Allah’ım onların yerleri de çöplük gibi yıkıntı olsun.”

Ebu Derda Müslüman olduktan sonra bu dünyayı önemsemeyip ibadetine yönelen bir sahabedir. İbadet ve ticareti bir arada götüremeyip ticareti bırakmıştır. Bu sebeple eskisinden daha sade bir hayat yaşar. Şair yine harap olan evini anlatırken Adem zamanından beri böyle bir ev yapılmadığını Ebu Derda evinin bile onun için Kayser sarayı olacağını söyler:

*Kasr-ı Kayserdür ana nisbet Ebû Derdâ evi
Böyle ev yapılmamışdur devr-i Âdemden beri (K.11/6)*

“Ona göre Ebu Derda evi Kayser sarayıdır Adem zamanından beri böyle bir ev yapılmamıştır.”

Genel olarak gönül ve evi birbirine benzeten şair aşağıdaki beyitte de gönlünü bir eve gözlerini ise o evin pencerelerine benzetmiştir:

*Gönlümün hânesine revzen olupdur çeşmüm
Pertevün girse n’ola gönlüme ey şems-i Duhâ (G.19/3)*

“Gözüm gönlümün evine pencere olmuştur, ey Duha güneşi ışığın gönlüme girse ne olur?”

Demir ateşte dövülerek şekle girer. Gönlü bir demirci kulübesini benzeten şair onun da ateşle beslenip şekil aldığını söyler. Gönül de keder ateşiyle kızarır:

*Hâne-i dil ki kızardur anı âteş-i gam
Fikr-i kalbünle hemân külbe-i âhen-gerdür (G.132/3)*

“Gönül evi ki onu gam ateşi kızartır, kalbinin düşüncesiyle şimdi demirci kulübesidir.”

1.1.3. Köşk/Saray (Eyyân, Kasr, Kâşâne, Serây)

Büyük hane, vezir sarayı, kervansaray, hükümet mahali hassaten padişah kasrı anlamına gelir (Ahmet Vefik Paşa 2000: 333).

Şair bu kelimeleri genellikle gerçek anlamı dışında teşbih unsuru olarak kullanmıştır. Bu dünyanın geçici olduğunu söyleyen Ziyai insanın ömrünün son bulacağını bu yüzden köşk ve sarayın önemli olmadığını ifade eder. İnsan, sonunda kaftanı çıkarıp kefeni giyer ve kabre girer. Burada kasr ve eyvan bu dünyayı temsil eder:

*Girersin kabre âhir kasr ile eyvânı n’eylersin
Ser-â-ser çün kefen geysen ya bu kaftânı n’eylersin (G.374/1)*

“Sonunda kabre girersin köşk ve sarayı neylersin, çünkü baştan başa kefen giysen ya bu kaftanı neylersin.”

Sonraki örnekte ise şair, gönül evinin dert ile virane mi yoksa karanlık içinde harap olmuş köşk mü olduğunu sorgular:

*Ey dil evi derd ile vîrâne misin yohsa
Zulmet ile harâb olmuş **kâşâne** misin yohsa (G.198/1)*

“Ey gönül evi! Dert ile virane misin yoksa karanlık ile harap olmuş köşk müsün.”

1.2. KORUNMA

1.2.1. *Burç, Hisar*

Kalelerin köşelerine yapılan daha yüksek ve daha kalın çıkıntıdır (Doğan 2006: 187).

Şair tenasüp sanatını kullanarak hisar ve burc kelimelerini bir arada vermiştir. Gamın bedenini ele geçirmesini düşmanın burca çıkmasına teşbih eden şair düşmanın hisara girdiğini söyler:

*‘Adû-yı gam beden **burcına** çıkdı âgâh it
Hisâra girdi düşmen var meded diz-dâra ‘arz eyle (G.401/4)*

“Gam düşmanı beden burcuna çıktı haberdar et, düşman hisara girdi git kale muhafızına bildirip yardım iste.”

Bedeni hisar olarak tasavvur eden şair canın o hisara çıkıp Allah’a seslenmesini söyler:

*Eger ki cân hazer eylerse mekr-i düşmenden
Beden **hisârına** çıksun çağırsun Allâh yek (G.249/2)*

“Eğer can düşmanın hilesinden sakınırsa beden hisarına çıksın tek olan Allah’ı çağırsın.”

1.2.2. *Kale (Hısn, Kala)*

Kale, hisar müstahkem, yer veya şehir anlamına gelmektedir (Tietze 2016: 66). Şair padişahın deniz kenarında yaptırdığı kalenin öyle uzun olduğunu söyler ki onu görenler İskender seddi olduğunu zannederler:

*Leb-i deryâda binâ eyledüğün **kal’a** şehâ
Zann ider anı görüp sedd-i Sikender deryâ (K.1/30)*

“Ey şah deniz onun kenarında yaptırdığın kaleyi görüp onu sonsuz İskender seddi zanneder.”

Sonraki örnekte felek bir kale muhafızı olarak tasavvur edilirken onun kendisini yüce bir kaleye hapsettiğini anlatır:

*Bir ulu taşda yüce **kal’ada** diz-dâr-ı felek
Beni habs itdi günâhum ne belâdur bilmen (K.9/3)*

“Kale muhafızı felek bir ulu taşta yüce kalede, beni hapsetti günahım ne beladır bilmem.”

1.3. DİN-TASAVVUF

1.3.1. *Beytullah/Kabe*

Mekke’de Harem-i Şerif’in içinde bulunan kutsal binadır. Beytullah, Beytu’l harem, Ka’betullah adlarıyla da bilinir. Kabe Mekke civarındaki dağlardan alınan siyah taşlarla İbrahim peygamber ve oğlu İsmail peygamber tarafından bugünkü yerine inşa edilmiştir (Pala 2017: 245).

Evinin harabe halinden yakınan Ziyai eğer bir şairin yeri böyle kötü durumda olursa Beytullah hakkı için onun dünyada da yerinin kalmayacağını söyler:

*Beyt-i şî’ri böyle nâ-sâz olmasun bir şâ’irün
Yohsa **Beytu’lîlâh** hakkı dünyede kalmaz yiri (K.11/3)*

“Bir şairin aslan evi böyle uygunsuz olmasın yoksa Beytullah aşkı için dünyada yeri kalmaz”

Sonraki beyitte ise Ziyai hacıya seslenerek gerçek hacdan vazgeçip toprağını anmamasını söyler. Sevgili kutsaldır ve Kabe’ye benzetilir. Eğer sevgilinin sokağına gayret ederse gerçek rahatlığa kavuşur:

*Anma ey hâcî Hicâzun seferin Merve hakı
Ka’be-i kûyuna sa’y it ki safâlar süresin (G.355/3)*

“Ey hacı Hicazın seferini Merve toprağını anma Kabe sokağına gayret et ki safalar süresin.”

1.3.2. *Cami*

İçinde namaz kılınan ibadet yeri; içinde cumâ namazı kılınan mescittir (Devellioğlu 2012: 139).

Allah’ın sonsuz kudretini tasavvur eden şair, bunun sadece gezegenlerle sınırlı olmadığını söyler. Burada cami, kandil, sipihr kelimeleri ile tenasüp sanatını uygulanmıştır. Gökyüzünü camiye yıldızları da kandile teşbih ederek o kandillerin sabaha dek yandığını belirtir:

*Seyyâre sanma kayyûm-ı kudret sabâha dek
Gör **câmi**’-i sipihre ne kandiller yakar (G.127/3)*

“Kayyumun kudreti gezegenlerle sınırlı sanma, gökyüzü camisini gör sabaha dek ne kandiller yakar.”

*Ol meh efrâd-ı hüsnî **câmi**’dür
Lîk agyâra gayrı mâni’dür (G.140/1)*

Aşağıdaki örnekte ise Mustafa Bey tarafından yapılan camiye tarih düşen şair, onu adeta cennetten bir köşke benzetir:

*Mustafâ Beg bir güzel hayr işledi Allâh için
Yapdı bir **câmî** ki mislin görmemişdür dehr-i dîn
Bî-kusûr oldu kusûr-ı cennet-âsâ her yeri
Kubbesi tâk-ı sipihr-âsâ düşüpdür nîl-gûn
Câmi’ün bünyâdı bir yıldı tamâm oldu kamu*

*Şâd olup mü'minler oldu gebr ü tersâ ser-nigûn
Hep tamâm oldukda âvâz-ı bülend ile hatîb
İndi minberden didi târîhini yüzekkirûn (T.9)*

“Mustafa Bey, Allah için bir güzel hayır işledi öyle bir cami yaptı ki aşağılık dünya benzerini görmemiştir...”

1.3.3. Dergah

Dergah Farsça bir kelimedir. Eşik, atebe anlamlarına gelmektedir. Tasavvufi anlamda ise tekke, âsitâne, zaviye şeklinde geçmektedir. (Uludağ 2012: 102).

Aşık sevgili uğrunda her şeyini kaybetmeye hazırdır. Çünkü sevgili onun için kutsal ve ulaşılmazdır. Bu sebeple onun yolunu dergaha benzeten şair orada derdinden ağladığını hayal eder:

*Dergehünde derdüm aklamaya bir dem var ise
Yoluna olsun benim iki gözüm nem var ise (G.421/1)*

“Dergahında derdimden ağlamaya bir nefesim varsa benim iki gözüm neyim varsa yoluna feda olsun.”

*Bir serv-i kadd-âzâdesin bu dergehün üftâdesin
Her dem niçün agladasın ey hande-rû şâd eyle gel (G.264/3)*

“Bir hür servi boylusun bu dergahın düşkünüsün. Ey güler yüzlü! niçin her zaman ağlarsın gel (beni) mutlu et.”

1.3.4. Kilise (Kilisâ)

Hristiyanların ibadet ettiği yere denir. Aşağıdaki örnekte aşığın bedeni kiliseye benzetilirken inleyen sesi de organununa benzetilir:

*Kilisâ-yı bedende cân-ı zâr inler sanemlerden
Rakîb-i gebr işitdükce sadâ-yı organûn anlar (G.166/3)*

“Beden kilisesinde ağlayan can putlardan inler ateşperest rakip organunun sesini işittikçe anlar.”

Sevgilinin eziyetiyle harap olan aşık ona seslenerek kendisine hiç yüz vermediğini, bu yüzden gönlünün yıkık dökük eski bir kiliseye benzediğini söyler:

*Bugün cevrunle gönlüm yıkdun aslâ virmedün sûret
Gamunla ey sanem dil hânesi Eski Kilisâlık (G.215/2)*

“Ey güzel bugün eziyetinle gönlümü yıktın asla yüz vermedin, gamınla gönül evim eski kilise oldu.”

Ziyai başka bir beyitte de sevgiliyi kiliseye benzetir:

*Gerçi ey mug-beçe mahbûb-ı kilisâsın sen
Tapdugum Tanrı hakı kible-i tersâsın sen (G.316/1)*

“Ey Mecusi çocuğu her ne kadar sen sevgili kilisesiysen, senin taptığın tanrı Hristiyan kiblesinin toprağıdır.”

1.3.5. Mabet

İbadet yapılan yerdir. Divan şiirinde şairler sevgilinin her bir uzvunu kutsal olarak tasvir eder. Kaşları mihrap, yüzü Kabe'nin kendisidir. Camiler de müslümanların ibadet yeridir ve onlar için kutsaldır. Aşağıdaki beyitte de şair sevgilinin güzelliğini camiye benzeterek ona kutsiyet atfeder ve onu Ayasofya ile kıyaslayarak ondan daha üstün olduğunu söyler:

*Ben bulımadum câmi '-i hüsnün gibi **ma'bed**
Meşhûr-ı cihân olmuş egerçi Ayâsofyâ (G.8/5)*

“Her ne kadar Ayasofya dünya meşhuru olmuşsa da ben güzelliğinin camisi gibi bir ibadethane bulamadım.”

1.3.6. Mescit

Secde edilen, namaz kılınan yer, musalla, namazgâh, küçük câmi. İlk zahitler ibadet etmek için çekildikleri köşelere mescid derlerdi. Daha sonra hankâh ve tekkelerde namaz kılmak için ayrılan yere de mescid denilmiştir. Aynı zamanda ermişlerin gönlü, velilerin kalbi anlamında da kullanılır (Uludağ 2012: 244).

Mescid namaz kılınacak yerdir. Ama aynı zamanda benzetme unsuru olarak meyhaneye için de kullanılır. Şair sevgiliyi başkasıyla gören aşıkların durumunu anlatmak için acıyla dökülen kanlı göz yaşlarının abdest suyu olduğunu söyler. Aşıklar sevgiliyi kıskandıkları için acıyla gözyaşı dökerler ve bununla abdest alıp mescide giderler:

*Göricek **mescidde** agyâra mahabbet kıldugun
Hûn-ı eşk-i çeşm ile 'âşıklar aldı âb-dest (G.36/3)*

“Mescidde başkalarına sevgi beslediğini görünce, aşıklar gözlerinin kanlı gözyaşları ile abdest alır.”

Aşık içki içip meyhaneden çıktıktan sonra mescide gider ve mescidi izlerken içkinin verdiği sarhoşlukla mescidde yanan kandilleri içki kadehine benzetir. İçkinin kadehin dışına verdiği ışıkla kandilin ışığı benzetilir:

*Bugün mey-hânedan **mescid** temâşâ kılmaga vardum
Kanâdîl adına gördüm ki bî-hadd câm asılmışdur (G.77/4)*

“Bugün meyhaneden mescidi izlemeye gittim, gördüm ki kandiller yerine pek çok kadeh asılmıştır.”

Son beyitte ise sevgiliye seslenen şair kendisini onun kulu gibi görür ve ondan utanıp mescide gelmediğini söyler. Bu yüzden kendisinin imamlıktan ayrılıp mescidden çıkacağını böylece sevgilinin mescide gidebileceğini söyler. Burada aşık imamlıktan ayrılarak sevgilinin uğruna tüm rütbeleri yok sayacağını anlatır:

*Kulundan 'âr idüp çün **mescide** gelmezsin â kıblem
Ferâgat eyledüm **mescid** hakıyçün ben imâmetden (G.333/2)*

“Ey kiblem kulundan utanıp mescide gelmezsin mescid hakkı için ben imamlıktan vazgeçtim.”

1.4.İŞ VE TİCARET

1.4.1. Değirmen, Yeldeğirmeni

Tahılları ve bazı maddeleri öğütmeye yarayan alettir (Doğan 2006: 287).

Değirmen yaşam için oldukça önemlidir. Şair, gece ve gündüzün dönüp durmasını değirmenin dönmesine benzetmiştir. Ziyai genel itibariyle değirmen ve yel değirmeni kelimelerini gerçek anlamı dışında dünya, güneş, ay, gece-gündüz mazmunları ile birlikte vermiştir:

*Bilürin kendüm **degirmendür** bu devr-i âsumân
Olagelmişdür anun ey şâh mihmânı güneş (K.4/31)*

“Kendim bilirim bu dönen gökyüzü değirmendir ey padişah onun misafiri güneş olmuştur.”

Feleği ahıyla dönen bir değirmene benzeten şair bu değirmenin gece ve gündüz durmayacağını söyleyerek ahını da rüzgara teşbih eder:

*Âhumla çerh döner bir **yildeğirmenidür**
Şâm u seherde tan mı turmazsa bâdı vardur (G.151/4)*

“Felek ahımla dönen ben bir yeldeğirmenidir gece ve gündüz durmazsa şaşılır mı? Rüzgarı vardır.”

1.4.2. Dükkan (Dükân)

Küçük tacirlerin eşya satmaları için ön tarafı açık veya camekânlı veya etrafı duvarla çevrili yapılardır (Arseven 2017: 81).

Divan edebiyatında çoğu zaman dünya bir dükkana benzetilir. Şair de aşağıdaki beyitte gökyüzünün kubbesini bir berber dükkanına teşbih eder. Berber dükkanları aynalarla çevrilidir. Güneş o dükkan’ın aynasıdır.

*Sanki bir berber **dükânı**dur sipihrün kubbesi
Asmış içinde anun mir’ât-ı rahşânı güneş (K.4/19)*

“Gökyüzünün kubbesi sanki bir berber dükkanıdır, parlayan güneş aynasını onun içinde asmış.”

Sonraki beyitte ise dükkan kelimesi gerçek anlamıyla kullanılmıştır:

*Var iken la’lün zülâli kimse bakmaz sükkere
Sükkeri bâzâriler **dükkân**-ı bed-kân gezdürür (G.79/3)*

“Dudağının tatlı suyu varken kimse şekere bakmaz, dükkanda şeker satan pazarcılar bekçiyi gezdirebilir.”

1.4.3. Meyhane (Hârâbat, Mey-gede)

Harabat, harabeler, viraneler anlamına gelir. Divan şairleri kelimeyi “meyhane” anlamıyla kullanırlar. Sevgilinin kırmızı şarabı andıran tatlı dudakları bir harabattır. Meyhanenin toprağı aşığın gözüne sürme olur. Orada sırlar ortaya dökülür (Pala 2017:192).

Ziyai, aşıkların meyhane gitmediğini fakat yine de sevgilinin dudağının sırrıyla sarhoş olduklarını söyler:

*Ey Ziyâ’î degülüz mest ü **harâbât** ehli
Olduk esrâr-ı leb-i dil-bere ammâ hayrân (G.366/5)*

“Ey Ziyai sarhoş ve meyhane ehli değiliz ama sevgilinin dudağının sırrına hayran olduk.”

Meyhane yolunda kendinden geçip mest olan aşık doğru yolu bulmak için meyhaneciden yardım ister:

*Reh-i **mey-hâne**de düşdüm gice kan mest-i hâk-âlûd
Meded gelsün beni pîr-i **harâbât** eylesün irşâd (G.51/2)*

“Meyhane yolunda sarhoş olup gece kana bulaşmış toprağa düştüm; meyhaneci gelip yardım etsin bana doğru yolu göstereyin”

Bu kez feleği meyhaneye teşbih eden şair ayı da aşıkların kaniyle dolu bir kadeh olarak görür:

*Şafakla mâh-ı nev gûyâ ki bir peymânedür pür-hûn
İçerler bunda ‘âşık kanını **mey-hâne**dür gerdûn (G.450/1)*

“Şafak vaktinde yeni ay sözde kan dolu kadehtir, felek meyhanedir; bunda aşık kanını içerler.”

Meyhane bir can kiblesidir ki oraya varan üzüntülerinden kurtulur. İçeri bir defa giren artık çok zor çıkar (Pala 2017: 192).

Sıradaki örnekte ise sevgili mescidde hayal edilir. Aşık sarhoş olup kendinden geçmiştir fakat sevgili uğruna yine de ordan ayrılmaz:

*Ben mest-i meyem **mey-gede**de kendümi bilmem
Mesciddedür ol kible-i kalbüm ne kılayın (G.363/2)*

“Ben meyhanede içki sarhoşuyum kendimi bilmem o kalbimin kiblesi mesciddedir ne yapayım.”

1.4.4. Pazar (Bâzâr)

Alışveriş yeri, üstü açık mahal ki her gün veya eyyâm-ı mahsûsasından herkes satacağını oraya çırakıp pazarlıkla veya müzayede ile satar (Sami 2012: 207). Ziyai gönlü aşk çarşısında sevgilinin hayaliyle gezen bir çocuğa benzetir:

*Çârsû-yı ‘aşkda zülfün hayâliyle gönül
Tıfldur gûyâ girüp **bâzâra** reyhân gezdürür (G.79/2)*

“Gönül, aşk çarşısında saçının hayaliyle sanki pazara girip reyhan gezdiren çocuk gibidir.”

Aşıklar sevgilinin yolunda değersiz ve düşkündürler. Aşağıdaki örnekte şair aşıkları aşk pazarında tasavvur etmiştir:

*Bâzâr-ı ‘aşk içinde derdün murâdı vardur
Bu nakd-i cânun ammâ gâyet kesâdı vardur (G.151/1)*

“Aşk pazarı içinde derdin isteği vardır ama bu can varlığının çok kıtlığı vardır.”

Son beyitte ise şair dünyayı bir pazara benzetir:

*Dil bugün bâzâr-ı dehr içinde olmaz müşteri
Atlas-ı gerdûnun ey mâh olsa Pervîn Müşteri (G.447/1)*

“Ey ay yüzlü! Dönen felekte Pervin Müşteri olsa gönül bugün dünya pazarı içinde müşteri olmaz.”

1.5. EĞİTİM

1.5.1. Mektep

Mektep çocuk ve gençlerin ilim tahsili için için devam ettikleri bina ve dairedir (Sami 2012: 1078).

Aşık keder mektebinde elif harfini öğrenecekken aklına sevgili gelir. Çünkü onun boyu da elif gibi uzun ve diktir:

*Mekteb-i gamda elif öğredicek üstâdum
Yâduma geldi belâdur o boyı şimşâdum (G.277/1)*

“Gam mektebinde üstadım elif öğretecekken o boyu şimşir ağacı gibi olan sevgilim hatırıma geldi.”

1.6. SAĞLIK

1.6.1. Hastane (Bîmâr-hâne, Dâr-ı şifâ, Dârü’ş-şifâ)

Şifa yurdu, hastahane demektir. Eski dârü’ş-şifâlar aynı zamanda birer tıp fakültesiydiler. Tolunoğlu tarafından hicri 261 yılında yaptırılmıştır. Buralarda beden rahatsızlıklarının tedavi metodları uygulanırdı. Ruhi hastalıklar için olan Dârü’ş-şifâlara Bîmâr-hâne denir. Bugün tımarhane denir. Divan şairleri aşıklardan dolayı kendilerini Bîmâr-hânelere yaraşır bir nitelikte gösterirlerdi (Pala 2017: 108).

Aşık sevgiliyi bir şifahane olarak düşünür ve onun hasta canını iyileştirip rahat ettirmesini ister:

*Kendü dârü’ş-şifâ-yı ‘avnünden
Cân-ı bîmârı pür-safâ eyle (Terk.5/3)*

“Kendi şifahanenin yardımıyla hasta canı rahat ettir.”

*Hasteye dâr-ı şifâdur çü der-i şâh-ı cihân
Dünyede bâd-ı sabâya esen olmak âsân (G.366/1)*

“Cihan şahının kapısı hastaya hastane olduğu için dünyada sabah yeline esmek kolaydır.”

Sevgilinin hasretiyle kendinden geçip aklını yitiren aşık için aşağıdaki sevgilinin keder çeken hastasının kendisi olduğunu söyler:

*Benem dârü 'ş-şifâ-yı 'aşkınun bîmâr-ı gam-hârı
Bana kalsun Sipâhî-zâdenün var ise tîmârı (G.478/1)*

“Ey sevgili, senin aşkının şifahanesinin gam çeken hastası benim, sipahizadenin tımarı varsa bana kalsın.”

Şair gönlünde sevgilinin düşüncesini hastanede belalı bir hastaya benzetir. Gönlünü hastaneye sevgilinin gözünün düşüncesini de bir hastaya teşbih eder:

*Gönlüm evinde dâdesinin fikri fî 'l-mesel
Benzer belâlu hasteye bîmâr-hânede (G.405/2)*

“Gönlümün evinde gözünün düşüncesi hastanede belalı hastaya benzer.”

1.7. TEMİZLİK

1.7.1. Hamam (Hammam)

Yıkanılıp temizlenmek amacıyla yapılan yerdir. Feleği hamama benzeten şair kendi göğsünü o hamamdaki ocağa benzetir:

*Ziyâ'î sînemüz külhan rakîb-i seg cehennemlik
Felek hammâmına câm oldu encüm kehkeşân kâriz (G.179/5)*

“Ziyai, felek hamamına; göğsümüz ocak, köpek rakip cehennemlik, yıldızları kandil, samanyolu yıkanma yeri oldu.”

1.7.2. Ocak (Külhân, Külhen)

Külhan ocak anlamına gelir. Ziyai göğsünü çektiği acılardan dolayı yanan bir ocağa benzetir:

*Ziyâ'î sînemüz külhan rakîb-i seg cehennemlik
Felek hammâmına câm oldu encüm kehkeşân kâriz (G.179/5)*

“Ziyai, göğsümüz hamam ocağı, köpek rakip cehennemlik, felek hamamına yıldızlar kadeh oldu, samanyolu pis su oldu.”

Bu beyitte ise vücudunun çektiği kederlerden dolayı gam ocağından yandığını söyler:

*Gam külheninde yandı kül oldu vücüdümüz
Nâr-ı kazâ efendi bizi ol kadar yakar (G.127/5)*

“Vücudumuz gam ocağında yandı kül oldu, efendi kaza ateşi bizi o kadar yakar.”

1.8. SU

1.8.1. Çeşme

İçme veya kullanma suyu akıtılmak maksadıyla yapılan hazneli, borulu, musluklu yerdir (Doğan 2006: 247).

Şair keder dolu yaşamının çeşmesinden elini yıkmak ister. Çünkü kendisi hastadır ve hayatının çeşmesinden akan acı su ona lezzetli gelir:

*'Aceb mi yursam elüm çeşme-i hayâtumdan
Çü haste olana acı gelür her âb-ı leziz (G.60/3)*

“Mademki hasta olana her lezzetli su acı gelir; elimi yaşam çeşmemden yıkayışıma şaşırmayın.”

Muhabbet çeşmesinin içki aleminde taşıdığını söyleyen şair edilen muhabbetin yoğunluğunu taşıyan bir çeşmeye benzetir:

*Âlem-i ‘işretde cûş itdi mahabbet çeşmesi
Câm-ı mey sanman müdâm anun ayagıdır akar (G.65/2)*

“Muhabbet çeşmesi içki aleminde taşıtı devamlı akan onun ayağıdır, içki kadehi sanmayın.”

1.8.2. Kuyu (Çâh, Çeh)

İçme ve kullanma suyu elde etmek üzere, derinliğine ve yuvarlak şekilde kazılan çukurdur (Doğan 2005:819).

Aşık tarafından kusursuz görülen sevgili aynı zamanda bulundurduğu güzelliklerle kutsal kabul edilir. Kabe Müslümanların namaz kılmak için yönlerini çevirdikleri kibleidir. Aşık için sevgili öylesine yücedir ki onun Kabesi sevgilinin temiz yüzüdür. Çene çukuru ise Katedeki kutsal suyun çıktığı zezem kuyusudur:

*Ka ‘beden kiblem senün dîdâr-ı pâkündür murâd
Gabgabun çâhidur ey meh çâh-ı zemzemden garaz (G.201/6)*

“Kabe’den isteğim senin kiblem olan temiz yüzündür ey ay yüzlü zemzem kuyusundan maksat senin çenenin kuyusudur.”

Hız. Yusuf’un kıssasına telmihte bulunan şair sevgilinin kendisini acıdan isyan kuyusuna düşürdüğünü söyler:

*Ziyâ’î ‘ayn-ı Ya ‘kûb oldu giryân olmada çeşmün
Düşürdün Yûsuf-ı cân-ı ‘azîzi çâh-ı ‘isyâna (G.411/6)*

“Ziyai’nin gözleri ağlamakta Yakub’un gözleri gibi oldu; Can Azizi Yusuf’u isyan kuyusuna düşürdün.”

Babil kuyusu divan şiirinde Harut ve Marut nedeniyle kullanılır. Bu şehirde eskiden bir kule ve kuyu varmış. Harut ve Marut bu kuyuda büyücülükle uğraşır ve insanlara büyü öğretirlermiş. Ayrıca buranın halkının yıldızlarla çok ilgilendikleri, büyücülük ve cadılıkta ilerlemeler gösterdikleri de rivayetler arasındadır (Pala 2017: 51).

Sevgilinin çenesi büyücülük yapılan Babil kuyusuna benzetilirken saçlarının uçları da büyü yapan cadıya benzetilir:

*Ser-i zülfün zenahunda katı sehhâr ancak
Zenahundur çeh-i Bâbil ser-i zülfün câdû (G.180/5)*

“Saçının ucu çenende sert büyücüdür ancak saçının ucu cadı Babil kuyusu çenendir.”

1.9.ÖLÜM

1.9.1. Lahit (Lahd)

Türkçe kargir yani kenarları taş veya tuğla ve harçla duvar ve üstü tonoz yahut kapak olan mezardır (Samî 2012:954).

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin çenesine hasret çeken şair, hasretten öleceğini ve sonunun mezar olacağını söyler:

*Menzili 'âkıbet Ziyâ'înün
Zekanun hasretinden oldu lahhd* (G.52/5)

“Ziyai'nin geleceğinin sonu çenenin hasretinden mezar olmaktır.”

1.9.2. Mezar (Kabır, Makber)

Sevgilinin köpeği onun sokağında dolaşp ayağının tozuna değdiği için çok değerlidir. Aşığın mezarının üzerindeki köpeğin ayak izi şair tarafından açılmış bir laleye benzetilir:

*Kabrüm üstinde nişân-ı pâ-yı kelbün gûyiyâ
Tûde-i hâk-i mezârumda açılmış lâledür* (G.154/6)

“Mezarımın üstündeki köpeğinin ayağının izi sanki mezar toprağının yığnında açılmış laledir.”

Yine gerçek anlamıyla kullanılan kelimeyle aşğa öğütler verilir. Sevgiliden uzak durursa mezarda yatmasına gerek kalmadığını söyler:

*Ne leb-i la'line cân vir ne hayâl eyle saçın
Ne uyu makberelerde ne kara düşler gör* (G.73/4)

“Ne dudağının kırmızısına can ver ne (de onun) saçını hayal et; ne mezarlarda uyu ne (de) kara rüyalar gör.”

1.10. YEMEK

1.10.1. Mutfak (Matbah)

Mutfak evin yemek yapılan bölümüdür. Divanda sadece bir kez kullanılan kelimeyle şair, kişinin öldükten sonra mutfağında kazanla pilav pişmeden önce bir meslek sahibi olmasını ve para kazanmasını öğütler:

*Bir pîşe öğren olma tehî akça pul kazan
Tâ pîşe matbahunda pilavun kazan kazan
Görmez misin bir akça alur sâ'il-i mezâr
Yigirmisin otuzın alur makbere kazan* (K.5)

“Mutfağında kazan kazan pilav pişene kadar boş olma bir sanat öğren akçe pul kazan.”

1.11. ULAŞIM

1.11.1. Kemer

Kapı, pencere, köprü gibi şeylerin, oyuğu aşağı bakan kavisli kubbesidir (Devellioğlu 2010: 582). Ziyai feleği dokuz gözlü bir kemere benzetirken gözyaşlarını da kemerden akan nehire benzetir:

*Bir tokuz gözli **kemerdür** nehr-i eşkümde felek
Korkuluktur kehkeşân u şu 'le-i hâver direk (G.244/1)*

“Felek gözyaşımın nehirinde dokuz gözlü bir kemerdur, samanyolu korkuluk; doğan gün ışığı ise direk olmuştur.”

1.11.2. Köprü

Mostar köprüsünün yapılışına tarih düşen şair bu cihanda bir benzerinin olmadığını söyler ve bu köprüyü gökkuşağına teşbih eder:

*Kavs-i kuzahun 'aynı bir **köpri** binâ itdi
Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhum
'İbretle bakup didi târihini bir 'ârîf
İl geçdüğü **köpriden** biz de geçerüz şâhum (T.1)*

“Gök kuşağının aynısı bir köprü inşa etti hey Allah’ım bu cihanın içinde var mı benzeri bir arif ibretle bakıp tarihini söyledi; Herkesin geçtiği köprüden biz de geçeriz şahım.”

1.11.3. Yol (Güzer, Güzer-geh, Reh)

Sözlükte *geçme, geçiş, geçilen yer* anlamına gelir (Devellioğlu 2012: 346). Aşık sevgiliye kavuşamamanın acısıyla keder doludur. Acı ve hasret içinde kalmıştır. Bundan dolayı perişandır ve cennet ameli işleyemez. Sevgili ise kutsaldır. Aşık için onun sokağı cennettir. Keder içindeki aşık sevap işleyemez. Bu sebeple sevgilinin sokağına giremez:

*Cennet 'amelin işleyemem derd ü gamdan
Andan berü kim kûy-ı nigâra **güzerüm** yok (G.220/4)*

“Dert ve kederden dolayı cennet amelini işleyemem ondan beri sevgilinin sokağına yolum yok.”

*Bilmez miyüz ki Kâf-ı 'ademdür **güzer-gehüm**
Tab 'um degül midür hele 'Ankâ didükleri (G.464/6)*

Sevgilinin sokağı kutsaldır. Aşığın o sokaktan çıkıp Kabe yoluna gitmesinin yanlış olduğunu söyleyen şair aşığa geri dönmesini öğütler:

*Kâ 'beye gitdünse kûy-ı dil-beri terk eyleyüp
Yol yanıldun gitme gel yanlış döner Bağdâddan (G.314/2)*

“Sevgilinin sokağını terk edip Kabe’ye gittiysen yolunda yanıldın; gel gitme! Yanlış (yol) Bağdat’tan döner.”

1.12. BİNALARIN PARÇASI VEYA TAMAMLAYICISI OLAN ÖGELER

1.12.1. Bina, Bünyad

İnşa, yapı kurma; inşa edilen şey, yapı anlamına gelmektedir (Tietze 2016: 717). Mostar köprüsünün yapılışına tarih düşen şair gökkuşağı gibi bir köprü inşa ettiğini söyler:

*Kavs-i kuzahun ‘aynı bir köpri **binâ** itdi
Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhum
‘İbretle bakup didi târîhini bir ‘ârîf
İl geçdügi köpriden biz de geçerüz şâhum (T/1)*

“Aynı gökkuşağı gibi bir köprü inşa etti hey Allah’ım bu cihan içinde benzeri var mı?”

Aşık gönlünü bir eve teşbih ederken sağlam olması için çok önceden inşa ettiğini söyler:

*Taş bagırlı dil-berün ‘aşkıyla gönlüm hânesin
Muhkem olsun diyü tâ evvelde **bünyâd** eyledüm (G.301/3)*

“Taş yürekli sevgilinin aşkıyla gönlümün hanesini sağlam olsun diye ta önceden inşa ettim.”

1.12.2. Dolap

İçine eşya vesaire konulan raflı veya rafsız göz anlamına gelir. Diğer anlamı ise kuyudan su çıkarmaya yarayan ağaçtan veya demirden yapılmış çarktır. Devreden dönen anlamında da kullanılır (Devellioğlu 2015: 215).

Çektiği ızdıraptan dolayı ağlayıp inleyen aşık dönüp durmasından dolayı bir dolaba teşbih edilir:

*Agların inlerin döner yürürin
Beni ‘aşkun **dolâba** döndürdi (G.401/4)*

“Ağlalarım inlerim döner yürürüm aşkın beni dolaba döndürdü.”

Yine aşağıdaki beyitte de aşık kederinden ney gibi inler ve dönüp durmasından dolayı dolaba teşbih edilir:

*Ney gibi inlediği döne döne **dolâbun**
‘Aşk-ı cânân ile bir derdi mi vardur görelüm (G.282/4)*

“Sevgilinin aşkı ile döne döne ney gibi inlediği dolabın bir derdi mi vardır görelim.”

1.12.3. Duvar (Dîvâr)

Duvar, gerek binanın bir tarafını teşkil etmek ve gerek bir mahalli ihata etmek veya bölmek için taştan veya tuğla ve kerpiçten sed anlamına gelir (Sami 2012: 506).

*Senün bâg-ı cemâlünden hicâb itmiş meger cennet
Anunçün böyle olmuş ol sekiz **dîvâr** ham-der-ham (G.304/3)*

“Meğer cennet senin bahçenin güzelliğinden utanmış onun için o sekiz duvar böyle kıvrım kıvrım olmuş.”

Evinin perişanlığını anlattığı bölümden alınan beyitte ev o kadar eskidir ki rüzgar estiğinde kapı ve duvarın sarsıldığını söyler:

*Tahtalar feryâd ider sarsar der ü dîvârı hep
Rûzgârın her kaçan dokınsa bâd-ı sarsarı (K.11/16)*

“Rûzgârın yıkıcı esintileri ne zaman dokunsa tahtalar feryat eder; kapı ve duvar sarsılır.”

Ziyai vicdansız olan cahile söylemek için duvara yazacak sözü olmadığını söyler:

*Ey Ziyâ 'î şu 'arâ içre bizüm
Dilümüz yok yakışur güftâra
Seng-dil câhile pend olmagiçün
Sözümüz yok yazacak dîvâra (Kt.46)*

“Ey Ziyai bizim şairler içinde söze yakışır dilimiz yok vicdansız cahile nasihat olmak için duvara yazacak sözümüz yok.”

1.12.4. Eşik (Âsitân)

Sevgiliye seslenen şair onu eşiğinden kovduğundan beri feryat etmeye bile hali olmadığını anlatır:

*Âsitânundan ideli beni redd
Mededüm yok figâna dahı meded (G.52/1)*

“Beni eşiğinden reddedeli figana dahi yardımım yok imdat.”

Yine sevgilinin eşiğinde kul olan aşık sevgilinin gönlünün dileğini sorar:

*Âsitânunda kulıyam o şeh-i hûbânun
Eylesün her ne dilerse bana gönli sultân (G.372/4)*

“O güzeller şahının eşiğinde kuluyum, gönlü ne isterse bana yapsın.”

1.12.5. Kapı (Bâb, Der)

Şiirlerinde çok kez kapıyı kullanan şair aşağıdaki beyitte de gökyüzündeki hilali saray kapısının halkası olarak tasavvur eder:

*Halka-i bâb-ı serâyıdur hilâl-i âsumân
Tâkıdur kavı-ı kuzah her câm-ı rahşânı güneş (K.4/29)*

“Gökyüzünün hilali saray kapısının halkasıdır her parlak güneş kadehidir gökkuşağı kemeridir.”

Kötü koşullarda yaşayan şair hayatından şikayet etmektedir. Evinin durumu o kadar kötüdür ki her fırtınada kapı ve duvarlar feryat eder gibi sarsılır:

*Tahtalar feryâd ider sarsar der ü dîvârı hep
Rûzgârın her kaçan dokınsa bâd-ı sarsarı (K.11/16)*

“Fırtınanın rûzgârı her ne ne zaman dokunsa tahtalar feryat edip hep kapı ve duvarı sarsar.”

Sonraki beyitte ise sevgilinin kapısı öyle kutsaldır ki her sabah güneş onun kapısına yüz sürer:

*Şevki artar yüzini der-gehine sürse gedâ
Her seher kapına yüz sürer ol ümmîde güneş (G.191/2)*

“Köle dergâhına yüzünü sürse şevki artar her sabah o ümit için güneş kapına yüz sürer.”

1.12.6. Kilit

Anahtarla işleyen ve kaynaklara kufl-i müzehheb, kufl-i Firengî gibi türleri kaydedilmiş olan metal, kapak kapatma gerecidir (Sönmez 1997: 62).

Sevgilinin çenesi divan edebiyatında değişik benzetmelere konu olmuştur. Onun her bir unsuru aşığı kendinden geçirmeye yeterken aşığın gönlü onun çenesinde hapsolmuştur. Aşk ise bu zindanın kilididir. Ona olan aşkı kilide benzetilerek kilidin yani aşkının ne kadar sağlam olduğu anlatılmıştır:

*Gönlümi habs itdi zindân-ı zenahdânında yâr
Zülfini zencîr kıldı 'aşkını muhkem **kilîd** (G.59/4)*

“Sevgili gönlümü çenesinin zindanında hapsetti zülfünü zincir, aşkını sağlam kilit yaptı.”

1.12.7. Kubbe, Kümbet

Tepesi yuvarlak bina, yarım küre şeklinde tavan yerinde kullanılır bir tâbirdir (Pakalın 1993:305). Gökyüzünü bir kubbe olarak tasavvur eden şair yıldızları da kandile teşbih ederek o kubbeye günden güne bir kandil asıldığını söyler:

***Kubbe-i eflâke** bir kandîl asar günden güne
Her zamân eyler münevver çerh-i devrânı güneş (K.4/21)*

“Felek kubbesine günden güne bir kandil asar güneş dönen feleği her zaman aydınlatır.”

1.12.8. Merdiven (Nerdbân)

Merdiven; belli bir kottan daha yükseğe çıkmak için ahşap, taş, maden gibi çeşitli gereçlerden yapılan ve basamaklarla oluşturulan yapı elemanıdır (Sönmez 2017: 82).

Sevgilinin sarayının merdivenlerini minbere benzeten şair oraya çıkamayınca hutbe okumaktan vazgeçtiğini söyler:

*Bana çün **nerd-bân**-ı kasrun olmadı bugün minber
Efendi hürmet-i cum'a hakı geçdüm hitâbetden (G.333/3)*

“Bugün sarayının merdiveni bana minber olmayınca cuma hürmetinin hakkı için hutbe okumaktan geçtim efendim.”

Merdiveni göğe yükselme aracı olarak gören Ziyai rakibin göğe çıkmak isteğini söyler. Ahı bir merdivendir ve rakibin göğe çıkması için yeterlidir:

*Âhumla tutuşup göğe çıkmak diler rakîb
N'eylerse itsün işte işik işte **nerd-bân** (G.364/2)*

“Rakip ahımla tutuşup göğe çıkmayı diler işte işik işte merdiven neylerse etsin.”

1.12.9. Mihrap

Kible nişanı olarak geçen kelime şiiirde ise alın ve kaşlar anlamına gelir (Ahmet Vefik Paşa 2000: 729).

Sevgilinin kaşları divan edebiyatında birçok unsura benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü kutsaldır ve âşık için her bir noktası çok değerlidir. Şair aşağıdaki beyitte müslamanların namaz kılmak için kibleye doğru döndüğünü söyler. Kible onun kaşlarıdır.

Kirpiklerinin her biri de namaz kılmak için saf tutan Müslümanlara benzetilir. Aşık onu öyle yüceltir ki kible olarak görüp ona doğru namaza başlar:

*Kaşına karşı dizilmiş niçe müjgân saf saf
Karşı **mihrâba** turur san ki müselmân saf saf (G.213/1)*

“Kaşına karşı nice kirpik saf saf dizilmiş sanki müslaman mihraba karşı saf saf durur.”

Zünnar papazların bellerine bağladıkları kuşaktır. Şair aşağıda mihrab ve zünnar kelimeleriyle tezat sanatını kullanmıştır. Sevgilinin kaşları mihraba benzetilirken onun kaşlarının üstüne düşen saçları ise hem rengi hem de özellikleri bakımından zünnara benzetilir. Sevgiliye seslenen şair saçlarını kaşlarının üstünden çekmesini çünkü mihrabın üstüne zünnarın asılamayacağını söyler:

*Kaşların üzre perişân eyleme zülfeynüni
Hây kâfir asma **mihrâb** üstine zünnârünü (G448/2)*

“Kaşlarının üstüne saçını dökme; hay kafir mihrabın üstüne zünnarını asma.”

1.12.10. Ocak

Ocak ateş yakarak ısınmak, yemek pişirmek için kullanılan yerdir. Aynı zamanda bir ailenin öteden beri yaşadığı ev yerine ve aile ocağı suretinde kullanılır (Pakalın 1993: 711). Mecaz yoluyla ortadan kaldırmak, dağıtmak, harap etmek yerine kullanılan bir tabirdir. Boş evde ateş yanmadığı için bu tabir meydana gelmiştir (Pakalın 1993: 712).

Ziyai aşağıdaki beyitte ocağa su koymak deyimini kullanarak din düşmanının ocağını söndürmekten bahseder:

*Su koyup **ocagina** düşmen-i dînün bârân
Umarın memleketin gark ide ekser deryâ (K.1/6)*

“Umarın yağmur din düşmanının ocağına su koyup memkeletini denizin dibine batırır.”

Şair aşağıdaki beyitte ise ocak kelimesini ev manasında kullanmıştır. O da kendisine Hüsrev gibi ünlü bir ocak arar:

*Hüsrev gibi diyâr-ı sühandâ Ziyâ'iyâ
Ben dahı bir ocak arayum şimdi nâm-dâr (G.62/5)*

“Ziyai söz diyarında Hüsrev gibi ben de şimdi ünlü bir ocak arayayım.”

1.12.11. Pencere (Revzen)

Farsçada pencere anlamına gelen revzen sözcüğü Osmanlılarda revzen biçimine dönüşmüştür. Revzenler renkli camlarla çeşitli desenler oluşturulan bir bezeme panosu gibi tasarlanır ve mekâna hoş bir aydınlık verirler (Sönmez 1997: 91).

Şair gönlünü bir eve gözlerini ise o evin penceresine benzeterek sevgilinin ışığının o pencereden içeri girmesini diler:

*Gönlümün hânesine **revzen** olupdur çeşmüm
Pertevün girse n'ola gönlüme ey şems-i Duhâ (G.19/3)*

“Gözüm gönlümün evine pencere olmuştur, ey Duha güneşi ışığın gönlüme girse n olur?”

Sonraki beyitte ise aşık, sevgilinin kalbinin düşüncesiyle kendi gözlerini demirli bir pencereye teşbih eder:

*Fikr-i kalbünle revzen-i çeşmüm
Gûyiyâ bir demirli penceredür (G.133/3)*

“Kalbinin düşüncesiyle gözlerimin penceresi sanki demirli bir penceredir.”

1.12.12. Sütun

Genellikle dairesel kesitli düşey taşıyıcı taş dikme; direk anlamına gelir (Sönmez 1997: 101). Divanda dört yerde geçen kelime her zaman Ferhatla birlikte anılmıştır. Bi-sütün, Ferhat’ın Şirin’e kavuşmak uğruna deldiği dağın adıdır.

*Hasret-i Şîrîn ile kûh-sâra ‘azm itdi seher
Yâd idüp derd-i derûnın dilden âh itdi meger
Âhı bünyâdı serây-ı âleme virdi zarar
Gördi kim her dem sûtûn-ı hâne sûzından yanar
Bî-sütûn itdi varup Ferhâd-ı miskîn meskenin (Muh.5/4)*

“Şirinin hasretiyle seher dağın tepesine azmetti gönlünün derdini hatırlayıp gönülden ah etti meğer ahı âlem sarayının binasına zarar verdiği için gördü ki her an ev sütunu ateşinden yanmakta zavallı Ferhatın evini yerle bir etti.”

1.13. DİĞER ÖGELER

1.13.1. Zindan (Mahpes)

Suçluların cezalarını çekmeleri için kapatıldıkları yerdir. Aşık sevgilinin aşkına esir olmuştur. Ondandır ayrı kalmayı da zindana benzetir ve ayrılığıyla o zindan da hapis olduğunu söyler:

*Esîr-i kayd-ı ‘aşkem mahbes-i hicrâna mahbûsem
Ne ırzun mübtelâsı ne esîr-i nâm-ı nâmûsem (G.278/1)*

“Aşk bağıyla bağlanmış esirim, ayrılık zindanında hapisim ne ırz müptelası ne (de) namus adına tutukluyum.”

Ayrılığı içinden çıkılamayan bir hapishaneye benzeten şair aşıkların da sevgiliden ayrı oldukları için bu hapishanede mahkum olduklarını söyler:

*Kalmış idi habs içinde şâh-ı hûbân-ı cihân
Düşmüş idi mahbes-i hicrâna cân-ı ‘âşıkân (G.341/1)*

“Cihan güzellerinin padişahı hapis içinde kalmıştı sevgili aşıkları ayrılık hapishanesine düşmüştü.”

Aşağıdaki beyitte ise Hz. Yusuf’un kisasına telmihte bulunan şair keder zindanından kurtulursa onun da feraha ereceğini söyler:

*Ger şimdi kurtulursa bu zindân-ı gussadan
Mısr-ı vücûd içinde begüm cân ‘Azîz olur (G.98/2)*

“Eğer şimdi bu keder zindanından kurtulursa beyim, beden Mısır’ında can ‘Azîz sevgili olur efendim.”

Sevgilinin çenesindeki çukur zindana benzetilir ve onun konuşmasını Hz. Yusuf’un rüya yorumlamasına teşbih edilir:

*Zenahdânındaki cân u dile dil-ber hitâb eyler
İder ta ‘bîr-i rü’yâ sanki Yûsuf ehl-i zindâna (G.411/5)*

“Gönül alan sevgili çenendeki can ve gönülle konuşur, sanki Yusuf zindan ehline rüya tabir etmektedir.”

1.14. YARI İNŞAİ ÖGELER

1.14.1. Bağ, Bostan

Sebze ekilen yer, bahçe anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte menekşe şahbaza teşbih edildiği için şair sevgiliye bağa geçmemesini söyler:

*Bâga sakın ey kebk-i derî itme güzer
Bâl u per ile benzedi şeh-bâza benefşe (G.424/4)*

“Ey güzel sesli keklik sakın bağa geçme; kol ve kanat gibi yapraklarıyla menekşe şahbaza benzedi.”

Sonraki beyitte ise güneş altın bir testiye benzetilirken nur suyu ile bağ ve bostanı suladığı söylenir ve sabahın tasviri yapılır:

*Gûyiyâ tolâb-ı çerhe baglu zerrîn kûzedür
Ab-ı nûr ile suvarur bâg u bûstânı güneş (K.4/20)*

“Felek dolabı sanki altın testidir; güneş (de) nur suyu ile bağ ve bostanı sular.”

1.14.2. Çemen

Çimen, yeşillik anlamına gelir. Baharı tasvir eden şair çimenin lale ve nergisle dolu olduğunu söyler:

*Bugün lâleyle nergisden çemen pür zîb ü zîverdür
Biri Cem câmidur sâkî biri tâc-ı Sikenderdür (G.66/1)*

“Saki bugün çimenlik laleyle nergisle süs ve ziynet doludur, biri Cem’in kadehidir biri İskenderin tacıdır.”

Şair yeşillikte gördüğü sarmaşığı Züleyhâ’nın Yûsuf’a sarılmasına benzetir:

*Çemende sarmaşık gördüm gül-i bûstâna sarmaşmış
Sanurdum kim Züleyhâ Yûsuf-ı Ken’âna sarmaşmış (G.195/1)*

“Çimende bostan gülüne sarılmış sarmaşık gördüm; sandım ki, Züleyhâ Ken’ân Yûsufuna sarılmış.”

1.14.3. Gül Bahçesi (Gülistân, Gülşen, Gülzâr)

Gül bahçesi anlamındadır. Şair sevgilinin gül bahçesinde altın elbise ile gezmesini tavus kuşunun gezmesine benzetir:

*Gül-istânda salınsa ol melek zerrîn kabâ ile
Görenler dir ki cennet bûstânında gezer tâvûs (G.186/4)*

“O melek altın elbise ile salınsa görenler der ki, cennet bostanında tavus kuşu gezer.”

Sonraki beyitte alemler gül bahçesine benzeten Ziyai kendisinin o gül bahçesi içinde bir sevgilisinin olmadığından yakınır:

*Gül-şen-i ‘âlemde bir gonca-dehânum yok benüm
Mûya döndüm gussadan bir mû-miyânım yok benüm (G.283/1)*

“Alemin gül bahçesinde bir gonca ağızım yok benim kederden kıla döndüm bir ince belli güzelim yok benim”

*Nâle eyler kâmetin yâd eyleyüp cân-ı hazîn
Serv-i gül-zâr üzre gûyâ ‘andelîb eyler enîn (G.375/1)*

“Hüzünlü canım boyunu hatırlayıp inler; gülbahçesinde servi üzerinde bülbül inler.”

1.14.4. Sebz, Sebze, Sebze-zar

Yeşillik, çayırılık, çimenlik anlamına gelir (Devellioğlu 2012: 1082). Şair yeşillikte tüm çiçeklerin bir arada olduğunu söyler ve sevgilinin saçında ona bitişik olmasını diler:

*Sebze vü benefşe vü sünbül ü reyhân u yâsemen
Zülf-i nigâr olsa velî muttasıl bana (G.10/4)*

“Yeşillik, menekşe, sümbül, reyhan, yasemin; ama sevgilinin saçına bana bağlı olsa.”

Sonraki beyitte ise baharın gelişyle ilkbahar tarafından bağlara yeni yeşil otların verildiği söylenir:

*Sebze-zâr-ı bâga bir ot virdi dehr-i nev-bahâr
Ol sebebdan hâtır-ı hâmuına düşmüşdür gubâr (G.164/2)*

“Bağın yeşilliğine ilkbahar bir otlak yeşertti; o sebepten sahranın hatırına toprak düşmüştür.”

1.15. Coğrafi Ögeler

1.15.1. Diyar, Hıttâ, Memleket, Mülk, Ülke

Aşıklar sevgiliye ulaşmak uğruna gurbete çıkarlarve Allah’a bu yolculuğun sonunda canlarını almaması için dua ederler:

*Gitdi diyâr-ı gurbete cân-ı ‘âşıkân
Yüzün görünce cânımı Allâhum almasa (G.408/2)*

“Aşıkların canı gurbet diyarına gitti; senin yüzünü görünce Allah’ım canımı almasın.”

Divan edebiyatında Kenan denildiği zaman akla ilk olarak Hz. Yusuf kıssası ve Hz. Yakup gelir. Oğlunun hasretiyle Ken’ân diyarında yaşayan Hz. Yusuf’un evi de hüznünler evi olarak anılır:

*Ey sabâ benzer ki geldün hıttâ-i Ken’ândan
Gel haber vir şâh-ı Mısra külbe-i ahzândan (G.323/1)*

“Ey sabah rüzgarı Kenan diyarından gelene benzersin gel Mısır şahına hüznler evinden haber ver.”

Sevgilinin yüzünü kutsal görmesi bakımından İslam ülkesine benzeten şair, sevgilinin saçlarının yüzüne dağılmasını İslam ülkesine fesatlığın dağılmasına teşbih eder:

*Çogalsa **memleket**-i İslâmda fitne
Tagıldı safha-i ruhsâr-ı yâra çün kâkûl (G.270/3)*

“İslam memleketinde fitne çoğalsa yeridir, çünkü kakûl sevgilinin yanağının sayfasına dağıldı.”

*Çıkdum ‘âdem ilinden **mülk**-i vücûda irdüm
Der-bend-i ‘aklı geçdüm şehr-i cünûna girdüm (G.299/1)*

“Adem ilinden çıktım vücut mülküne erdim akıl geçitinden geçtim deliler şehrine girdim.”

1.16. BİR MAHAL İFADE EDEN ÖGELER

1.16.1. Yer (Cây, Mahal)

Yer anlamına gelir. Sevgilinin siyah giymesinin ayıplanmayacağını söyleyen şair onun zulümde yer edindiğini anlatır:

*Tan degüldür tâli ‘üm gibi karalar geyse yâr
Zulmeti çün çeşme-i hayvân idinmiş **cây**-gâh (G.395/5)*

“Sevgili talihim gibi siyah giyse ayıp değildir, çünkü zulmeti hayat suyu mevki edinmiş.”

Yusuf peygambere telmihte bulunan şair sevgilinin de Mısır’a padişah olabileceğinin yerinde bir karar olduğunu söyler. Çünkü o Yusuf peygamber gibi bela zindanlarından çıkıp gelmiştir:

*Pâdişâh olsa melâhat mısırına gâyet **mahal**
Çünki zindân-ı belâdan çıkdı ol mahbûb-ı cân (G.341/4)*

“Güzellik Mısırına padişah olsa son derece yeridir çünkü o gönlün sevgilisi bela zindanından çıktı.”

1.16.2. Gurbet, Vatan

Gariplik, yabancılık, yabancı bir yerde bulunma halidir. Tasavvufta gerçek irfana vakıf olmadan evvel Allah yolunda yürüyenlerin kendi vatanlarında alıştıkları adetlere uğraşmaları, kendi meramlarına erişmekten alıkoyacağı korkusuyla vatanlarını terk ile seyahate çıkmalarıdır (Pala 2017: 170).

Sevgiliden uzak olan şair ona kavuşamadığı için gurbette yaşamaktadır. Onu vatanı olarak görür ve vatanından uzak kalan delinin bir gülüp bir ağladığını söyler:

*Derdün ile gönül cânâ geh aglar geh güler
Nite kim **gurbet** çeken şeydâ geh aglar geh güler (G.85/1)*

“Ey sevgili, gönül derdin ile bazı ağlar bazı güler nitekim gurbet çeken divane de bazı ağlar bazı güler.”

Yine sevgiliden ayrılığını gurbet olarak tasavvur eden şair çok belalar çektiğini söyler ve ondan merhamet diler:

*Niçe yıl **gurbet-i** hicründe belâlar çekdüm
Bir garîb ‘âdeme olmaz mı terahhum câ’iz (G.178/2)*

“Ayrılık gurbetinde nice yıl belalar çektim bir garip âdeme merhamet uygun olmaz mı?”

*Âdem olan hele cennetden ider mi nefret
Seng-i ta ‘n ursa yiridür bana yârân-ı **vatan** (K.9/17)*

“Adem olan hele cenneten nefret eder mi; vatandaşlar bana kınama taşı vursa yeridir.”

1.16.3. Kuy

Mahalle, köy, yurt, sokak anlamına gelir. Divan şiirinde sevgilinin oturduğu yerden sıkça bahsedilir. Aşık için sevgilinin sokağı’nın önemi büyüktür. Aşık daima oraya ulaşmak, oradan hiç ayrılmamak ister. Ancak bu imkansız gibi görünür. Sevgili kuyunda bir sultandır. Orada herkes ona muhtaçtır. Aşık için orada bir dilenci olmak, dünyaya sultan olmaktan üstündür. Ancak bu mahallede köpekler bulunur. Bu köpekler oranın bekçisi durumundadırlar. Aşık bu köpekleri rakip olarak kabul eder (Pala 2017: 280).

Sevgiliyi kutsal gören aşık için onun sokağı Kabe sokağıdır:

*Ka ‘be-i **kûyun** tavâf itmek hatâdur tîg ile
Hây kıblem ol günâh olsun rakîbün boynına (G.403/2)*

“Kabe sokağını kılıç ile tavaf etmek hatadır; ey kıblem o günah rakibin boynunadır.”

Sokağın sonunda sevgiliye kavuşmak olmasa o sokağa gitmeyeceğini söyleyen şair sokağın onunla değer kazandığını söyler:

*Varmaz idüm **kûyına** ger vasl-ı dil-dâr olmasa
Cennet ehli cenneti n’eylerdi dîdâr olmasa (G.409/1)*

“Eğer sevgiliye kavuşmak olmasa sokağına varmazdım cennet ehli sevgili olmasa cenneti neylerdi?”

1.16.4. Şehir, Vilayet

Kendini bir şehre benzeten aşık onu keder içinde bırakıp kaçan sevgiliyi de herşeyi yakıp yıkan bir haramiye benzetir:

*Hayâli gam şebinde cânı tâlân eyledi kaçdı
Haramidür giceyle **şehri** vîrân eyledi kaçdı (G.440/1)*

“Sevgilinin hayali keder gecesinde canı yağmaladı kaçtı; haramidir gece vakti şehri harap eyledi kaçtı.”

Yine gönlünü bir şehre sevgiliyi de oranın padişahına teşbih eden şair, sabah rüzgârından onun halini anlatmasını ister:

*Var ey bâd-ı sabâ hâl-i dili dil-dâra 'arz eyle
Harâb oldu vilâyet zulm ile hünkâra 'arz eyle (G.401/1)*

“Ey bahar rüzgarı! Gönlümün halini gidip sevgiliye anlat. Eziyet ile vilayet harap oldu hünkara anlat.”

1.17. İNŞAİ ÖGELERİN DURUMUNU BELİRTEN KELİMELE

1.17.1. Harap, Viran, Virane

Ziyai gönül evinin dert ile mi yıkıldığını yoksa karanlıkla harap olmuş köşk mü olduğunu sorar:

*Ey dil evi derd ile vîrâne misin yohsa
Zulmet ile harâb olmuş kâşâne misin yohsa (G.398/1)*

“Ey gönül evi, dert ile yıkılmış mısın yoksa karanlık ile harap olmuş köşk müsün yoksa.”

*Meskenüm oldu dirîgâ bir 'aceb mihnet yiri
Hâne-i vîrâneye koydı felek ben çâkeri (K.11/1)*

Gönül evini muhabbet hanesine teşbih eden şair onun harap olduğunu ve mimara anlatılması gerektiğini söyler:

*Gönül vîrânedür ey cân haber-dâr eyle cânânı
Harâb oldu mahabbet hânesi mi 'mâra 'arz eyle (G.401/2)*

“Ey sevgili gönül viranedir sevgiliyi haberdar et muhabbet hanesi harap oldu mimara anlat.”

1.17.2. Abad, Mamur, Mamure

Bayındır, şenlikli anlamına gelmektedir (Devellioğlu 2012: 668). Ziyai sevgiliye seslenerek yıkılmış gönlünü imar etmesini ister:

*Ey âşinâ-yı cân u dil ben bendeni yâd eyle gel
Vîrâne gönlüm hânesin lutfunla âbâd eyle gel (G.264/1)*

“Ey ruha ve gönüle tanıdık olan, ben köleni hatırla (da) gel yıkılmış gönlümün evini iyilikle imar et gel”

1.18. ÜLKE, YER VE ŞEHİR İSİMLERİ

1.18.1. Aden

Güney Arabistan'da Kızıldeniz'e bitişik bir sahil şehridir. Burada eskiden beri inci çıkarılmış. Bugün hala o bölgede inci üretimi yapılmaktadır. Edebiyatta inci ile birlikte kullanılır (Pala 2017: 7).

Sevgilinin parlak ve beyaz dişleri kıymetli incilere benzetilir. Şair de onun dişlerini inciye benzetir, fakat Adenden çıkmadığını söyler:

*Dişleri dürr-i semîn ammâ 'Adenden çıkmamış
Cân deger la 'l-i lebi illâ Bedahşânî degül (G.257/2)*

“Dişleri çok değerli incidir lakin ‘Adenden çıkmamış, dudağının kırmızısı can verilecek kadar güzel ne olursa olsun Bedahş yakutunun renginde değil.”

1.18.2. Akdeniz

Dünyanın en büyük iç denizi olan ve yüzölçümü 2,5 milyon km²’yi geçen Akdeniz, batıda Cebelitârik Boğazı ile Atlas Okyanusu’na bağlı olduğu gibi 1869’dan itibaren de Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz’e ve dolayısıyla Hint Okyanusu’na bağlanmıştır. Cebelitârik Boğazı’ndan Suriye kıyılarına kadar uzunluğu 3800 km. kadardır. Yeryüzünde karalar arasına bu kadar fazla sokulan başka bir deniz yoktur ve bu özelliğinden dolayı Batı dillerinde “karalar arasındaki deniz” anlamını taşıyan isimlerle anılmaktadır (Tuncel 1989: 229).

Akdenizden umarın kim elini yuya Frenk

Çün kudûmunla senün oldı muzaffer deryâ (K.1/20)

“Beklentim o ki Avrupalı Akdenizden elini yıkasın çünkü deniz senin kudümünle deniz muzaffer oldu.”

1.18.3. Akhisar

Ege bölgesinde Manisa iline bağlı bir ilçedir. İlk adı Pelopeia olan şehir daha sonra Seleukhoslar döneminde Makedonyalı askerlerle iskân edilmiş ve Thyateira adıyla anılmaya başlanmıştır. XIV. yüzyılda Türk fetihleri sırasında bir tepe üzerinde bulunan kalesi sebebiyle Akhisar adını almıştır (Emecen 1989: 236).

Aşık aşağıdaki beyitte kavuşmanın zorluğundan bahseder. Kavuşmak dar bir geçitten geçip feraha ermek ki bu da hemen Akhisar dağının tepesine çıkmak gibi zordur:

Güzâr itmek hisâr-ı vashuna der-bend-i firkatdan

*Hemân gelmek gibidür **Akhisâra** kûh-sâr ile (G.396/2)*

“(Aşık) kavuşmanın kalesine ayrılık dar geçitinden geçmek ister; dağın tepesine varmakla hemen Akhisara gelmek gibi”

1.18.4. Ayasofya

İstanbul’un fethinden sonra şehrin en büyük mâbedi olan Hagia Sophia Kilisesi Fâtih Sultan Mehmed tarafından Ayasofya adıyla fethin sembolü olarak camiye çevrilmiş ve ilk cuma namazı da burada kılınmıştı (Eyice 1991: 206).

Ayasofya çok meşhur ve kıymetli bir yapıdır. Fethin sembolü olması dışında güzelliğiyle de değerine değer katar. Şair de sevgiliyi bir ibadethaneye teşbih ederken onu Ayasofya ile karşılaştırır. Ayasofyanın meşhur olduğunu fakat kendisinin sevgilinin ibadethanesi gibi bir yer görmediğini söyler:

Ben bulımadum câmi ‘-i hüsnün gibi ma ‘bed

*Meşhûr-ı cihân olmuş egerçi **Ayâsofyâ** (G.8/4)*

“Ayasofya her ne kadar cihan meşhuru olmuşsa da ben güzelliğinin camisi gibi ibadethane görmedim.”

1.18.5. Babil

Eski Keldanilerin merkezi, zamanında dünyanın en mamur ve en müzeyyen, büyük ve meşhur bir şehriydi. Geniş surların üstünde, ortasından dört araba geçebilen geniş bir yol ve bunun etrafında binalar, dükkanlar ve surun tunç kaplanmış yüz kapısı vardı. Surun üzerindeki asma bahçeleri acayib-i seba-i alemde sayılırdı. Babil bugün Irak'ta, Fırat nehri şarkında Hille'ye tabi' bir yerdir (Onay 2014: 79).

Edebiyatta genellikle Çah-ı Babil ve Harut ile Marutla birlikte kullanılır. Bu şehirde eskiden kule ve bir kuyu varmış. Harut ile Marut bu kuyuda büyüculükle uğraşır ve insanlara büyü öğretirlermiş. Ayrıca buranın halkının yıldızlarla çok ilgilendikleri, büyüculük ve cadılıkta ilerlemeler gösterdikleri de rivayetler arasındadır (Pala 2017: 51).

Sevgilinin çenesini Babil kuyusuna teşbih eden şair saçlarını da aşığa büyü yaparak kendinden geçiren cadıya benzetir:

*Ser-i zülfün zenahunda katı sehhâr ancak
Zenahundur çeh-i **Bâbil** ser-i zülfün câdû (G.380/2)*

“Saçının ucu çenende ancak çok büyüleyicidir; çenen Babil kuyusu, saçının ucu cadıdır.”

1.18.6. Bağdad (Dârüsselâm)

Irak'ın başkenti ve en büyük şehridir. Eskiden Abbasilerin idare merkezi ve İslam âleminin başkentiydi. Dicle'nin ili sahilinde kurulu olan şehir XVI. asrın ilk yarısında Osmanlı idaresine girmiş ve Osmanlı kültüründe yer edinmiştir. Bağdat kumaşları meşhurdur. Edebiyatta gerek tarihi hadiseler, gerekse başka nedenlerle Bağdat'ın adı çok geçer (Pala 2017: 54).

“Yanlış hesap Bağdattan döner” atasözünü kullanan şair eğer sevgilinin yolunu terkedip Kâ'beye gidersen geç olsa bile geri dön çünkü yanlış Bağdattan döner der:

*Ka 'beye gitdünse kûy-ı dil-beri terk eyleyüp
Yol yanıldun gitme gel yanlış döner **Bagdâddan** (G.315/2)*

“Gönül alan sevgilinin sokağını terkedip Kabeye gittiysen yolunu şaşırdın; gitme gel yanlış Bağdattan döner.”

Son beyitte ise aşık sevgiliyi Darüsselam'da bir gül bahçesinde tasavvur eder:

*Âhir ölüp dirilüp ol la 'l-i cân-bahşum benim
İdünüpdür gül-şen-i **Dârü's-selâmda mekân** (G.332/3)*

“Dudağı hayat bağışlayanım son ölüp dirilip sonunda Darüselamın gülbahçesini mekan edinmiştir.”

1.18.7. Basra

Basra Keldaniler zamanında Teredon, Sâsânîler devrinde Vehiştabad, Erdeşir diye bilinen şehrin Araplar'ın Hureybe dediği harabeleri üzerinde 635-638 yıllarında kurulmuştur. Bağdat'ın güneydoğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin birleştiği noktanın güneybatısında yer alır. İklimi oldukça serttir. Kışları soğuk geçer; yaz aylarında ise şehirde kavurucu bir sıcaklık hüküm sürer. Sıcaklar ancak kuzey rüzgarlarıyla hafifler; güney rüzgarları yakıcıdır. (Bakır 1992: 108).

İş işten geçtikten sonra anlamına gelen Basra yıkıldıktan sonra deyimini kullanan şair sevgili gönlü yıktıktan sonra neden tekrar onarmak ister diye sorar:

Yıkdı Bağdâd-ı dili zulm ile ol şûh-ı cihân

Şimdi yapmak mı diler ba 'de harâbi'l Basra (G.420/2)

“O cihan cilvelisi zulm ile gönül Bağdadını yıktı; Basra harap olduktan sonra şimdi yapmak mı diler?”

1.18.8. Bedahşan

Afgan Türkistanı olarak da bilinen bölgenin kuzeyinde Amuderya, güneyinde Hindukuş dağları, doğusunda Doğu Türkistan, batısında ise Kunduz ırmağı bulunur. Kısmen dağlık görünüşte yüksek bir yayla olan Bedahşan'ın en hareketli kesimi ve en canlı ticaret alanı Gökçesu vadisidir. Önceleri Bedahşan isminin de bu vadiye çok bulunduğu söylenen bedahş/belahş adındaki pembe yakuttan geldiği ileri sürülmüşse de daha sonra bunun aksinin söz konusu olduğu ve taşın adını buradan aldığı görüşü kuvvet kazanmış son yıllarda ise kelimenin Sasaniler'in bedahş/badahş “müfettiş, yüksek yönetici” unvanından türetildiği tespit edilmiştir (Saray 1992: 291).

Divanda yalnızca bir yerde geçen kelime meşhur olan yakutundan dolayı kullanılmıştır. Sevgilinin dudaklarını renginden dolayı yakuta benzeten şair o yakutun Bedahşana ait olmadığını söyler:

Dişleri dürr-i semîn ammâ 'Adenden çıkmamış

*Cân deger la 'l-i lebi illâ **Bedahşânî** degül (G.257/2)*

“Dişleri çok değerli incidir, lakin Adenden çıkmamış; dudağının kırmızısı can verilecek kadar güzel ama Bedahş yakutu renginde değil.”

1.18.9. Ceyhun, Dicle, Fırat, Nîl, Şatt

Ceyhun diğer adıyla Amuderya, Pamir ve Hindukuş dağlarının birleştiği yerde, 4950 m. yükseklikteki kaynağından Aksu adı altında doğup batıya doğru ilerler ve kuzeyden, başlıca Pamir Vahan suyu, Kızılsu, Kâfirnihân ve Surhân, güneyden de Kökçesu kollarını alarak Kunduz-Belh hizasında kuzeybatıya döner. Bu dönüşten sonra kısmen çöller ve bozkırlar içinde, herhangi bir kol almadan kuzeybatı yönünde ilerler, sonunda muhtelif kollara ayrılarak Aral gölüne dökülür. (Esin 1991: 98). Toplam uzunluğu 1900 km. olan Dicle ırmağının 23 kilometresi Türkiye sınırları içindedir. Elazığ'ın güneydoğusundaki Hazar gölünün ayağı ile bu gölün güneyindeki Hazarbaba dağından çıkan suların birleşmesiyle oluşur. (Tuncel 1994: 281). Sözlükte şatt “büyük nehir” ve “nehir kıyılarındaki verimli arazi” anlamlarına gelir. Fırat ile Dicle nehirlerinin Kurna mevkiinin 45 km. kadar güneyinde Gurmetali civarında birleşerek meydana getirdiği Şattülarap, bölgenin Fâv şehrinin bulunduğu güney ucundan Basra körfezine dökülür (Bilge 2010: 381). Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan, kaynağından itibaren döküldüğü Akdeniz'e kadar dünyanın en uzun nehri olarak dokuz ülkeden geçen Nîl tarih boyunca özellikle Mısır'ın dinî, kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatında büyük rol oynamıştır (Seyyid 2007: 122). Ziyai beş vakit namazı beş nehre benzetir:

Ey Ziyâ 'î başumuz beş vaktde

*Nîl ü **Ceyhûn** u **Fırât** u **Dicle Şatt** (G.205/5)*

“Ey Ziyai başımız beş vakitte Nîl ü Ceyhûn u Fırât u Dicle Şatt'tır.”

1.18.10. Çin

Çin ülkesi, Mani dininin en çok yayıldığı yerdir. Maninin bir ressam olduğu ve kutsal kitabının da pek güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz, daima Çin'e nisbet edilmiştir. Edebiyatta Çin, adeta resim sanatının merkezi olarak işlenir. Eskiden Çin ülkesinde Türkler ve özellikle Hita, Hoten, Maçin diyarının halkıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu, geniş kullanım sahası sağlamıştır. Bu ilişkiden yola çıkılarak sevgilinin misk kokulu saçı anılır. Çünkü misk orada bulunur. Çin kelimesinin "kıvrım, büküm" anlamı da bu ilişkiyi kuvvetlendirir (Pala 2017: 103).

Sevgilinin saçları öyle güzel kokar ki Çinde bulunan miskle karşılaştırılmaz. Şair de buna vurgu yaparak onun saçlarının kokusuna miski taşıyan Çin ceylanının bile kurban olacağını söyler:

*Yanulmazsam hatâdur zülfi-yâra misk itlâkı
Gelüp kurbân ola hiss itse ol bûyî gazâl-i **Çîn** (G.337/3)*

"Yanılmazsam sevgilinin saçına güzel koku salıvermek hatadır Çin ceylanı o kokuyu hissetse gelip kurban olur."

1.18.11. Edirne (Edrine)

Edirne Trakya'nın en stratejik yerinde kurulmuş bir Roma "castrum"u iken bu kalenin içinde gelişmiş bir Bizans şehrine dönüşmüş, 1361'e doğru Türk idaresine geçtikten sonra hızla bir Türk şehri özelliği kazanmıştır. Kısa bir süre içinde surların dışına taşarak sultanlar, vezirler ve halktan hayır sahiplerinin kurdukları vakıflarla büyük bir müslüman Türk şehri kimliğine bürünmüştür (Eyice 1994: 425).

Divanda yalnızca bir yerde geçen Edirne şehri Edrine şeklinde kullanılmaktadır. Şair Edirne'de Bakkaloğlunun devri başladığından beri tüm heves ehlinin karanlıkta kaldığını söyler:

*Ziyâ'î zulmet-i zulm içre kaldı cümle şevk ehli
Olaldan **Edrine** şehrinde Bakkaloglunun devri (G.458/5)*

"Edirne şehrinde Bakkaloğlunun devri olduğundan beri Ziyai, bütün heves ehli eziyet karanlığı içinde kaldı."

1.18.12. Galata (Kalata)

Semtin adının, çevresinde ahırlar bulunmasından dolayı "süt" anlamına gelen galaktus veya İtalyanca "merdivenli yol" demek olan calatadan geldiği ileri sürülmekle beraber kelimenin menşei tam olarak aydınlanmış değildir. Klasik Osmanlı devrinde bugünkü Tünel-Galatasaray arası Galata'nın kuzey sınırını, bugünkü Kasımpaşa batı sınırını, Tophane ise doğu sınırını meydana getirmekteydi. İstanbul'da bir semttir (Ortaylı 1996: 3030).

Güzellere ve içkiye düşkün olan şairler eskiden bu ikisinin bulunduğu Galata'ya gezintiye çıkarılmış. Hristiyan mahallesi olan Galata'da meyhaneler çok bulunurmuş. Bugün dahi İstanbul'un bu tür eğlence merkezlerinden biridir (Pala 2017: 160).

Galata her anlamda kıymetli ve rağbet gören bir yerdir. Sevgilinin sokağı ile Galatayı karşılaştıran şair Galata'ya karşı sevgilinin sokağını tercih eder:

*Kûyun var iken dünyede ey hûr-ı cinânum
Gönlüm dilemez şehr-i Sitanbulda **Kalatâ** (G.8/3)*

“Ey cennetler hurim! Dünyada senin sokağın varken gönlüm İstanbul şehrinde Galata dilemez.”

1.18.13. *Habeş*

Afrika'nın doğusunda ve Yemen'in karşı kıyısında bulunan Habeşistan ülkesi ve burada yaşayan halktır. Habeşliler siyahî renkte olurlar. Divân şiirinde hem coğrafi kavram, hem de halkının esir ve köle oluşları nedeniyle anılmışlardır. Ancak daha önemlisi gecenin rengi, sevgilinin kara renkli zülfü ve ben'i Habeş olarak nitelendirilir (Pala 2017: 178).

Rum diyarındaki insanlar beyaz tenli Habeşli insanlar da siyah tenli olurlar. Şair sevgilinin yanağının boş olmasının önemsiz olduğunu çünkü Rum diyarına Habeş sultanının gelmeyeceğini söyler. Burada sevgilinin yüzü beyaz olduğu için Rum'a ben siyah olduğu için ise Habeşliye teşbih edilir:

*Hâl u hatdan n'ola hâlî ise ruhsâr-ı nigâr
Hiç olur mı ki gele Rûma **Habeş** sultânı (G.466/3)*

“Sevgilinin yanağında ben ve ayva tüyü yoksa boş ise ne olmuş! Hiç Rum'a Habeş sultanının gelmesi olur mu?”

1.18.14. *Huta, Hoten*

Çin Halk Cumhuriyeti'nin “Uygur özerk bölgesi”nde ve Pamir-Altın dağları silsilesinin kuzeyi ile Taklamakan çölü arasında yer alır. Eskiçağ'dan itibaren Budist kültürünü Orta Asya'ya bağlayan en önemli merkezi teşkil etmiştir. Çinliler tarih boyunca buraya büyük önem vermişler ve Türkler gibi kutsal taş kabul ettikleri yeşim sebebiyle Hotenliler'i daima hoş tutmaya çalışmışlardır. Öte yandan Hindistan ve Tibet'e yakın olması şehri bir anlamda Orta Asya'nın merkezi durumuna getirmiştir (Taşağıl 1998: 251).

Sevgiliyi Hoten'de bile bulunmayan yabani bir ahuya benzeten şair onun eşsizliğini vurgular:

*Vahşî âhûdur **Hoten** sahrâlarından gelmemiş
Bir şekerdür lebleri kim Mısır anun kânı degül (G.257/3)*

“Hoten çöllerine gelmemiş yabani bir ahudur; dudakları bir şekerdir ki, onun yatağı Mısır madenleri değildir.”

1.18.15. *Hersek*

Bosna-Hersek, doğu ve güneydoğuda Sırbistan ve Karadağ, kuzey ve batıda ise Hırvatistan cumhuriyetleriyle çevrilidir. Topraklarının çoğu dağlık olup verimli ovalar daha ziyade kuzeyde bulunur. İleriya menşeli Bosna ismi, aynı adı taşıyan ırmaktan kaynaklanmış ve ülkenin daha geniş olan kuzey kısmının adını oluşturmuştur. Neretva nehri havzasıyla güney bölgeleri içine alan Hersek adı ise, XV. yüzyıl ortalarında Bosna kralına isyan edip kendisini “St. Sava'nın Herseki” yani dükkü ilân eden Stjepan Vukčić-Kosača'nın unvanından gelir. Osmanlı hâkimiyeti sırasında her ikisi de birer sancak olmuş ve sınırları bugünkünden daha geniş bir sahayı kaplamıştır. 1580'de Bosna'nın

beylerbeyilik (eyalet) statüsü kazanmasından sonra Hersek, Hersek sancağı veya Hersek-ili adı altında bu beylerbeyiliğe bağlanmıştır. Bugünkü Bosna-Hersek Cumhuriyeti toprakları ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresi altında bulunduğu sırada (1878-1918) Bosna-Hersek vilâyetini oluşturan ve 1918'den sonra Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bir parçası sayılan alanı içine almaktadır (Djurdjev 1992: 297). Şair aşağıdaki beyitte kendine Hersek ilinin sancak olarak verildiğini söyler:

*Beglüğüm varur kabâ cem 'ine mîrem gûyâ
Rûmilinde bana sancak virilmiş **Hersek** (G.229/2)*

“Emirim, beyliğim kaftan giyme törenine kadar gider; sanki Rumelinde Hersek bana sancak olarak verilmiş.”

Rakip ve sevgiliyi birarada düşünen şair buna tahammül edemez. Aşağıdaki beyitte onların birlikte Hersek illerini izlediğini söyler ve bunu bir ahunun köpeğe sevgi beslemesine benzetir. Sevgiliyi ahuya rakibi ise köpeğe teşbih eder:

*Seyr ider agyâr ile tenhâca **Hersek** illerin
Benzer ol âhû mahabbet eylemişdür her sege (G.412/4)*

“(Sevgili) yabancılarla tenhalarda Hersek illerini seyreder, anlaşıyor ki o ahu (gözlü) her köpeğe sevgi beslemekte.”

1.18.16. Hicaz

Mekke, Medine ve Cidde ile bunlara bağlı kaza ve nahiyelerden oluşan ve doğudan Necid, batıdan Kızıldeniz, güneyden Asîr sancağı, kuzeyden Kudüs sancağı ve Arîş, Akabe muhafızlıkları ile çevrili bölgeye Osmanlı idarî taksimatında Hicaz eyaleti adı verilmekteydi. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra Osmanlı yönetimine geçen Hicaz'da Mekke emîrlerinin eskiden beri sahip oldukları imtiyazlı statüler aynen korundu. Vezir rütbesinde bulunan Mekke emîrleri berat veya menşur ile tayin ediliyordu (Kurşun 1998: 437).

Hicaz kutsal toprakların içinde bulunduğu bölgedir. Aşık için ise sevgilinin yolu her şeyden üstün ve kutsaldır. Bu sebeple onun yoluna gitmek adeta bir ibadettir. Ayağının bastığı mahalle ise aşık için kutsal topraktır. Şair de aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenerek mahallenin yolu varken Hicaza doğru yönelen kişinin yanlış yolda olduğunu söyler:

*Dir **Hicâza** 'azm iden râh-ı mahallen var iken
Egri gitdüm togrusu yolum yanıldum bilmedüm (G.300/4)*

“Senin yaşadığın yerin yolu varken Hicaza yönelen der ki; doğrusu yanlış yola girmişim yolumu şaşırmışım, bilmedim.”

*Anma ey hâcî **Hicâzun** seferin Merve haka
Ka 'be-i kûyuna sa 'y it ki safâlar süresin (G.355/3)*

“Ey hacı Merve hakkı için Hicâzın seferini anma (sevgilinin) sokağının Kabesine gayret et ki rahatlık süresin.”

1.18.17. Horasan

İran'ın doğusunda kalan bir bölgedir. Horasan “Güneşin doğduğu yurt” anlamına gelir. Divan şiirinin coğrafyası içinde önemli bir yer tutar. Belh, Buhara gibi şehirleri; madenleri ve verimli arazisi ile olduğu kadar buradan Anadolu'ya yapılan göçler ve Anadolu üzerinde bıraktığı derin izler nedeniyle önemli olan Horasan, tasavvufi hatta da etkili olmuştur (Pala 2017: 210).

Şiraz ve Horasan iyi şairlerin olduğu şehirlerdir. Ziyai'nin şiiri öyle özeldir ki Şiraz ve Horasan'a gidilse bile onun şiiri gibisinin bulunmayacağını söyler:

*Bu tarzda bir şi'r-i dil-âvîz Ziyâ'î
Hakkâ bu ki Şîrâz ü **Horâsânda** bulunmaz (G.176/5)*

“Ziyai, gerçek şu ki, bu tarzda bir gönül çeken şiiri ey Hak bu Şiraz ve Horasan'da bile bulunmaz.”

1.18.18. İsfahan (Sıfehân)

Adı Arapça kaynaklarda Sibâhân, İsbahân ve bazı eski Farsça kaynaklarda Sipâhân şeklinde geçer. Genellikle kabul edildiğine göre kelimenin sözlük anlamı “-atlı-askerler” olup şehir, Sâsânî ordusu bir savaş çıktığında önündeki düzlükte toplandığı için bu adla anılmıştır. Özgüdenli 200: 502).

Sevgilinin ayağının tozu aşığın gözüne sürme olacak kadar değerlidir. Ziyai de kutsal gördüğü sevgilinin ayağının toprağının sürmesinin İsfahanda bile bulunmayacağını söyler:

*Ey gözlerümün nûrî beni sürme tapundan
Hâk-i kademün kuhlı **Sıfehân**da bulunmaz (G.176/4)*

“Ey gözlerimi nuru beni ibadethanenden uzaklaştırma; ayak toprağının sürmesi İsfahan'da dahi bulunmaz.”

1.18.19. İstanbul (Sitanbul)

İstanbul Boğazı'nın güney ağzında ve Avrupa tarafında, boğaza açılan dar bir koy olan Haliç'in güneyindeki küçük bir yarımada üzerinde kurulmuş, daha sonraki dönemlerde genişleyerek Haliç'in kuzey kesimine ve İstanbul Boğazı'nın her iki yakasına yayılmıştır. Coğrafi durumu bakımından İstanbul'un karalar ve denizler arasında bir geçit yerinde bulunması büyük önem taşır. Balkan ve Anadolu yarımadalarını katederek geçen yollar önemli bir engelle karşılaşmadan burada düğümlenir. İstanbul Boğazı'nın Karadeniz ve Akdeniz kültür âlemlerini birleştiren bir deniz yolu olması, ayrıca Asya ile Avrupa'yı bağlayan kara yollarının Boğaz'a doğru yaklaşarak burada birbiriyle düğümlenmesi, İstanbul'un bütün tarihi boyunca gelişmesini etkileyen ve bu şehre özel bir kişilik kazandıran önemli bir faktördür. Şehrin İstanbul yarımadasının ucunda kurulmasını sağlayan coğrafi şartların en belirginini Haliç'in varlığıdır. Karalar içine 8 km. kadar sokularak geniş ve derin bir koy meydana getiren Haliç hem fırtınalardan korunan güvenceli bir liman oluşturmuş, hem de Marmara deniziyle arasındaki tepelik yarımada sayesinde korunmaya elverişli bir yerleşme yeri hazırlamıştır (Demirkent 2001: 205-206).

İstanbul, Divan'da iki kez kullanılmıştır. Kederinden ağlayan şairin gözyaşları öyle akar ki, sanki İstanbul'da iki deniz birbiriyle buluştu:

*İki gözümün yaşı biribirine akdı
Buluşdı **Sitanbul**'da sanasın iki deryâ (G.8/2)*

“İki gözümün yaşı biribirine aktı sanki iki deniz İstanbul'da buluştu.”

Sevgilinin sokağı aşık için öyle değerlidir ki dünyada onun sokağı varken gönlü İstanbul'da Galata'yı bile istemez:

*Kûyun var iken dünyede ey hûr-ı cinânum
Gönlüm dilemez şehr-i **Sitanbul**da Kalatâ (G.8/3)*

“Ey cennetler hurim dünyada senin sokağın varken gönlüm İstanbul şehrinde Galata dilemez.”

1.18.20. Karadağ

Balkanlar'ın batısında batıdan Bosna-Hersek ve Hırvatistan, güneydoğudan Arnavutluk sınırlarıyla çevrilidir. Kuzeydoğu ve doğusunda, 1991'de Yugoslavya'nın çözülmesinden sonra 1992'de birlikte Yugoslav Federasyonu'nu oluşturdıkları Sırbistan bulunur. Daha gelişmiş bir kesimi olan Adriyatik sahiliyle İşkodra gölü civarında verimli bir ova dışında ülkenin çoğu, yüksek Dinar Alpleri'nin kapladığı ekonomik ve sosyal yönden geri kalmış dağlık kısımlardan oluşur (Maocanın 2001: 384).

*Kıyâs itme bizi her ahmak u nâ-cins ü nâdâna
Karadag gibi sultânım bugün hâzır cevâbuz biz (G.183/2)*

“Bizi her akı kıt, cinsi bozuk ve cahille kıyaslama sultanım. Biz bugün Karadağ gibi hazır cevabız.”

1.18.21. Karaman

Konya havzasının güneydoğusunda deniz seviyesinden 1038 m. yükseklikte, Toros dağlarını Sertavul Geçidi'nden (1610 m.) aşarak Akdeniz kıyılarını Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan tarihî ticaret yolunun üzerinde yer alır. Eskiçağ'larda Laranda (Lârende) adıyla bilinir (Tuncel 2001: 444).

Sevgilinin saçlarının uçları kıvrımlıdır ve kıvrımların uçlarında aşıkların gönlü asılıdır. Şair onun saçlarının ucunun bir benzerinin Karaman'da dahi bulunmayacağını söyler:

*Manend-i leb-i la'li Bedehşânda bulunmaz
Hemtâ-yı ser-i zülfi **Karamanda** bulunmaz (G.176/1)*

“Dudağının kırmızısının benzeri Bedehşânda bulunmaz saçlarının ucunun benzeri Karaman'da bulunmaz.”

Yine saç ve Karaman'ı birlikte kullanan şair onun saçının Karaman ehline hediye olduğunu söyler:

*Rûmilinde vasf-ı hüsnün gibi olmaz ber-güzâr
Vasf-ı zülfün tuhfedür şâhum **Karaman** ehline (G.402/4)*

“Rumelinden güzelliğinin vasfı gibi armağan bulunmaz şahım saçının vasfı Karaman ehline hediyedir.”

1.18.22. Kenan

Yakup peygamberin memleketidir. Bugün Filistin’de Sayda, Sur dolayları ile Suriye’nin bir bölümünü içine alır. Nuh peygamberin oğullarından veya torunlarından olan “Ken’ân” adına izafeten bu ismi almıştır (Pala 2017: 266).

Divan da birçok yerde geçen kelime genellikle Hz. Yakup ve oğlu Hz. Yusuf’la birlikte anılmıştır. Kuran da geçen Yusuf kısasına telmihte bulunan şair sevgiliyi Hz. Yusuf’a, kendisini de Hz. Yakub’a teşbih ederek onun merhamet edip hüznler evine gelmesini söyler:

*Gel ey Yûsuf-likâ lutfunla bir gün beyt-i ahzâna
Seni yıllarca görmez merhamet kıl pîr-i **Ken’âna** (G.411/1)*

“Ey Yusuf yüzlü bir gün lütfunla hüznler evine gel seni yıllarca görmeyen Kenan’ın yaşlısına merhamet et.”

*Sen Mısır-ı melâhatde sultân idüğün söyler
Ken’ânda çeh-i Yûsuf gûyâ dehen olmuştur (G.144/3)*

“Kenan’da Yusuf kuyusuna sanki ağız olmuş da, senin güzellik Mısırında sultan olduğunu söyler ”

Şair doğada gördüğü güle sarılmış sarmaşığı Kenan’ın Yusuf’una ve Züleyhaya teşbih eder. Züleyha sarmaşık Yusuf ise o bostandaki güldür.

*Çemende sarmaşık gördüm gül-i bûstâna sarmaşmış
Sanurdum kim Züleyhâ Yûsuf-ı **Ken’âna** sarmaşmış (G.195/1)*

“Çimende bostan gülüne sarılmış sarmaşık gördüm sandım ki Züleyha Kenan’ın Yûsufuna sarılmış.”

1.18.23. Kirman

İran’ın ortasındaki Deştîlût çölünün güneybatısını kuşatan dağlık kesimde, M. 240 yılına doğru Sasani İmparatoru I. Erdeşîr’in emriyle ileri bir savunma merkezi olarak kurulmuştur. Bugün orta büyüklükte bir halı üretim ve ticaret merkezi olan Kirman kısmen tarihî dokusunu koruyabilmiş durumdadır. Şehrin eski kesimini çeviren surlar harabe görünümündedir. Sur içinde Cuma Camii, Bazar-ı Vekil ve iç kale eksenine paralel olarak Rızâ Şah zamanında açılan cadde çevresindeki Safevîler zamanında restore edilen 750 (1349) tarihli Mescid-i Melik, Kubbe-i Sebz ve Kutluğhanlı hükümdar türbeleri halen şehrin dikkat çeken başlıca mimari eserleridir (Bazın 2002: 62).

Sevgiliyi katile benzeten şair onun gibi kan dökücünün ve cefa kılıcının Kirmanda bile bulunmadığını söyler:

*Kat ‘â o gözi kâtil ü hûn-rîz nigârun
Şemşîr-i cefâsı gibi **Kîrmânda** bulunmaz (G.176/3)*

“O gözü katil ve kan dökücü sevgilinin cefa kılıcı gibisi Kirman’da bile asla bulunmaz.”

1.18.24. Mısır

Divan şiirinin coğrafyası içinde Mısırdan çok bahsedilir. Yusuf ile Züleyha'nın maceraları orada geçmiştir. Nil nehri Mısır'a hayat vermektedir. Kenan, Rum, Bağdad, Şam, Habeş gibi adlarla birlikte bulundurulur. Yine Yusuf peygamberin güzelliğine telmihen sevgilinin yüzü Mısır'a kendisi de sultana benzetilir. Şeker kamışı Mısır'da çok olur. Kelimenin "ülke, memleket" anlamıyla da çok zaman tevriye yapılır (Pala 2017: 315).

Mısırla birlikte Yusuf peygambere telmihte bulunan şair sevgiliyi ona teşbih ederek kavuşma hazinesine sahip olmayı diler:

*Yûsuf-ı Mısr-ı melâhatsin eyâ cân-ı 'azîz
İtsen olurdu beni genc-i visâle mâlik (G.247/3)*

"Ey aziz sevgili şirin Mısırın Yusuf'un beni kavuşma hazinene sahip etsen olurdu."

Mısır'da yine şeker kamışının çok olması sebebiyle yine aşağıdaki beyitte kullanılır. Şair sevgilinin dudaklarının çok şeker gibi çok tatlı olduğunu, kaynağının ise Mısır olmadığını belirtir:

*Vahşî âhûdur Hoten sahrâlarından gelmemiş
Bir şekerdür lebleri kim **Mısr** anun kânı degül (G.257/3)*

"Hoten sahrâlarından gelmiş yabancı bir ahu değil; dudakları bir şekerdir ki, Mısır onun kaynağı değil."

Yine şekerle birlikte kullanılan başka bir beyitte sevgilinin dudakları gibi şeker dudakların Mısırdaki bile bulunmayacağını söyler:

***Mısr** içre bunun gibi şeker-leb ele girmez
Hiç böyle güzel mülket-i Ken'ânda bulunmaz (G.176/1)*

"Mısır içinde bunun gibi şeker dudaklı ele geçmez; böyle güzel Kenan mülkünde dahi bulunmaz."

1.18.25. Rumeli (Rumili)

Eskiden Türkiye haricindeki Müslümanlar Anadolu'ya Rum diyarı derlerdi. Nitekim Yıldırım Bâyezid'e Mısır sultanı, Sultan-ı İklim-i Rum diye hitap etmişti. Sonraları Sivas vilayetine de bu ad verilmişti. Nihayet Rum tabiri Türklerin Avrupa kıtasında fethettikleri yerlere de teşmil edilmişti. Şiirimizdeki Rumeli sözünün Anadolu ve Makedonya'dan hangisine ait olduğunu kestirmek güçtür (Onay 2014: 350).

Sevgiliye seslenen şair tüm Rum illerini gezip seyrettiğini ama yine de onun gibisini bulamadığını söyleyerek onun eşsiz olduğunu vurgular:

*İtdüm kamu **Rûm** illerini gerçi temâşâ
Va'llâhi sana bulmadum ey mugbece hem-tâ (G.8/1)*

"Ey Mecusi çocuk! O kadar Rum illerini gezip gördüm ama vallahi sana benzer kimseyi bulamadım."

Kendi şiirini öven ve başka hiç kimsenin şiirinin onun şiirine benzemediğini söyleyen Ziyai çok şair olduğunu fakat onun gibisinin olmadığını anlatır:

*Rûm içre pâdişâhum çokdur egerçi şâ'ir
Ammâ Ziyâ'î gibi ehl-i sühan belürmez (G.175/5)*

“Padişahım gerçi Rum içinde şair çoktur ama Ziyai gibi söz sahibi meydana çıkmaz.”

Şair Rumelideki Hersek vilayetinden bahseder ve bana sancak verildi der:

*Beglüğüm varur kabâ cem'ine mîrem gûyâ
Rûmilinde bana sancak virilmiş Hersek (G.229/2)*

“Emirim, beyliğim kaftan giyme törenine kadar gider; sanki Rumelinde Hersek bana sancak olarak verilmiş.”

Sevgilinin güzelliği öyle eşsizdir ki Rumelide onun güzelliği gibi bulunmayacağını anlatan şair sevgiliyi yüceltir:

*Rûmilinde vasf-ı hüsnün gibi olmaz ber-güzâr
Vasf-ı zülfün tuhfedür şâhum Karaman ehline (G.402/4)*

“Rumelinde güzelliğin gibi armağan olmaz. Ey şahım! saçının hali Karaman halkına hediyedir.”

1.18.26. Şam

Kelimenim Farsçası “akşam” anlamına gelir. Bu nedenle çok zaman tevriyeli kullanılır. Hatta Mısır, Bağdat, Rum gibi kelimelerle tenasüp yapılır. Sevgilinin saçı ile Şam çok zaman birlikte bulunur. Mehdi Şam’da ortaya çıkacaktır. Şam’ın şişesi, zırhı ve gülsuyu da ünlüdür (Pala 2017: 420).

Ziyai aşağıdaki beyitte şam kelimesini akşam anlamından dolayı kullanır. Sevgilinin beyaz ve parlak yüzüne dökülen siyah saçları adeta geceyi anımsatarak saç Şam’a teşbih edilir:

*Kâ'be kûyun rûy u zülfün Mısır u Şâm
Şehr-i dil Bagdâddur hâlüm Yemen (G.348/3)*

“Kabe sokağın; yanağın, saçın Mısır ve Şamdır; gönül şehri Bağdat benim halim ise yaman.”

Şair yine saç ve Şam kelimesini birlikte kullanır. Aşık sevgilinin yanağına meyledip saçının düşüncesinden vazgeçmiştir. Şam’ı saça, Mısır’ı ise yanağa teşbih eder:

*Fikr-i zülfün kodı meyl itdi gönül ârızuna
Terk idüp Şâm ilini gitdi diyâr-ı Mısra (G.420/3)*

“Saçının düşüncesiyle gönül yanağına yöneldi, şam ilini terkedip Mısır diyarına gitti.”

1.18.27. Şiraz

İran platosunun güneyinde Fars idari bölgesinin ortasında İran körfezini kuzeyde İsfahan, Kum, Hemedan, Rey, doğuda Yezd, Kirman gibi şehirlere bağlayan tarihi ticaret yolu üzerinde ve Zağros dağları arasındaki bir düzlükte bulunan şehirdir. (Özgüdenli 2010: 182).

Şiraz ve Horasan’da yetenekli şairler bulunur. Kendi şiirini öven şair onun gibisinin ne Şirazda ne de Horasanda bulunamayacağını anlatır:

*Bu tarzda bir şi'r-i dil-âvîz Ziyâ'î
Hakkâ bu ki Şîrâz ü Horâsânda bulunmaz (G.176/5)*

“Ziyai bu tarzda gönül çeken bir şiir doğrusu bu ki, Şiraz ve Horasan’da dahi bulunmaz.”

1.18.28. Yedikule

İstanbulda bir semttir. Divanda yalnız bir kez geçen kelime içinde bulundurduğu zindanla birlikte verilmiştir. *Yedikule Zindanları İstanbul'un etrafını çeviren surlardan Yedikule'deki hapishaneye verilen addır. İstanbul surları Miladi 1000 tarihinde Bizans İmparatorlarından Zenon tarafından yaptırılmaya başlanmış ve ancak 1282 senesinde İmparator Emmanoel Commen zamanında tamamlanmıştır* (Pakalın 1993: 614).

Ziyai de Yedikule zindanlarında sekiz yıl hapis kalsa yine de sevgilinin güzel yüzünü sekiz cennete değişmez:

*Habs olsa Ziyâ'î **Yedikulle**de sekiz yıl
Virmezdi sekiz cennete dîdârını cânâ (G.8/5)*

“Ziyai sekiz yıl Yedikulede hapsolsa yine de güzel yüzünü sekiz cennete vermezdi (değişmezdi).”

1.18.29. Yemen

Arap yarımadasının güneybatısında bir yerleşim bölgesidir. Divan şiirinde daha çok Akik'in Yemen de bulunuşu ve Süheyl yıldızı ile birlikte anılır. Eki coğrafyada bir iklim ve yerleşim bölgesi olarak da önemli bir yeri vardır (Pala 2017: 482).

Sevgilinin dudakları güzel ve kırmızı bir mücevherdir. Öyle kıymetlidir ki Süheyl yıldızı onun dudağının rengine özendiği için Yemen akikine rengini vermiştir:

*Leb-i rengînüne öykündüğü için mahzâ
Renkler virdi 'akîk-i **Yemene** necm-i Süheyl (G.262/4)*

“Sırf dudağının rengine özendiği için Süheyl yıldızı Yemen akikine renkler verdi.”

2. BÖLÜM: ÜRETİM ÖGELERİ

Dönemi tanımanın en iyi yöntemlerinden biri de o dönemde üretilen maddi öğelerin incelenmesidir. Tüketilen yiyecek-içecekler, giyilen kıyafetler, günlük hayatta kullanılan eşya, silahlar, müzik aletleri vs. bu dönemi anlamamız için bir klavuz olurlar. Şairin gözünden 16. yüzyıla bakarken maddi öğeleri incelemek o döneme ışık tutacaktır.

2.1. YİYECEK-İÇECEK

2.1.1. Yiyecekler

2.1.1.1. Büryan, Kebap

Kebap yapmaya elverişli yiyeceklerin, özellikle etlerin doğrudan ateş üzerinde, fırında, tandırda ya da tencerede susuz veya az suyla pişirilmesidir. Şiş kebapı, fırın kebapı, tandır kuzusu, çebiç, tencere kebapı, tas kebapı vb. Anadolu'da yaygındır (Halıcı 2013:158).

Kebap aynı zamanda *yanmış, yanık* anlamında da kullanılır. Divan edebiyatında ise aşık sevgilinin aşkıyla yanıp kavrulur. Bu bazı beyitlerde yiyecek olan kebaba benzetilerek genellikle şarapla birlikte anılır.

Aşağıdaki beyitte sevgili aşığın bağrını yakıp kanını içer. Şair aşığın acıyla yanıp kavrulan bağrını kebaba, kanını ise hem rengi hem de etkisi bakımından şaraba benzetir ve kebab ve şarabın birlikte güzel olduğunu söyler:

*Bagrum bişürdi kanımı içdi benüm o şûh
Hakka ki nûş-ı bâde güzeldür **kebâb** ile (G.418/4)*

“O cilveli sevgili benim bağrımı pişirdi, kanımı içti, gerçek şu ki, şarap içmek kebab ile güzeldir.”

Kebap ateşte çevrilerek yapılır. Aşık da sevgilinin etrafında döne döne bir kebab gibi yanar ve onun eğlence sofrasına kebab olmayı diler. Şair teşbih sanatını kullanarak bunu anlatır:

*Döne döne bezm-i cânâna **kebâb** olmak diler
Oldı ol Mirrîh çeşmün kulu kurbânı güneş (K.4/14)*

“Güneş, sevgilinin meclisine döne döne kebab olmak ister, o Merih gibi gözlerinin kulu kurbanı oldu güneş.”

Sevgiliyi kıskanıp herkesten sakınan aşık onun tenhada başkasıyla olmasından korkar. Eğer öyle olursa bu acıyla bağrı yanıp kavrulur ve sevgilinin meclisine kebab olur. Acıyla dökülen kanlı gözyaşları ise şaraba benzetilir. Şair burada meclis, şarap, kebab gibi kelimelerini bir araya getirip tenasüp sanatını kullanmıştır:

*Dem-be-dem agyâr ile tenhâda tek çift olmasun
Meclis-i cânâneye bagrum **kebâb** eşküm şarâb (G.30/4)*

“Zaman zaman yabancı ile tenhada tek çift olmasın sevgilinin meclisine yüreğim kebab gözyaşım ise şarap olur.”

2.1.1.2. Pilav

Pirinç, bulgur, dövme, şişi, firik vb. tahılların, su ve yağ ilavesiyle, salma, süzme, kavurma yöntemleriyle pişirilmesiyle yapılan yemektir (Halıcı 2013: 255).

Şair aşağıdaki beyitte ölene kadar boş durmamayı, bir meslek edinip hayatını devam ettirmeyi öğütler:

*Bir pîşe öğren olma tehî akça pul kazan
Tâ pişe matbahunda **pilavun** kazan kazan
Görmez misin bir akça alur sâ'il-i mezâr
Yigirmisin otuzın alur makbere kazan (K.5)*

“Ta ki mutfağında kazan kazan pilavın pişene kadar, bir meslek öğren boş olma akçe pul kazan.”

2.1.2. Tatlılar

2.1.2.1. Bal (Asel)

Bitki nektarlarının, bitkilerin canlı kısımlarının salgılarının ya da bitkilerin canlı kısımları üzerinde yaşayan bitki emici böceklerin salgılarının, bal arısı tarafından toplandıktan sonra kendine özgü maddelerle birleştirilerek değişikliğe uğrattığı, su içeriğini düşürdüğü ve petekte depolayarak olgunlaştırdığı doğal ürün (Işın 2010: 36).

Kış mevsiminin tasvir edildiği bölümden alınan aşağıdaki beyitte karı beyaz arılara benzetilerek yaşattığı zorluklardan dolayı bal yerine bela getirdiğini söylenir:

*Kar yagar sanma cihâna niçe zenbûr-ı sefid
Hâsılı **bal** yirine getirür oldu belâ (K.2/5)*

“Cihana kar yağar sanma nice beyaz arı sonuç olarak bal yerine bela getirir oldu.”

Sonra ki beyitte ise şair telmih ve tevriye sanatını kullanarak sevgilinin dudaklarının tadını balla karşılaştırmış, ballarda onun dudaklarındaki kadar tatlılık olmadığını söyler:

*Dem-i vuslatda bu Şîrîn kelâmı söylemiş Hüsrev
Leb-i cânâneye nisbet halâvet yok '**asellerde** (G.397/4)*

“Kavuşma zamanında Hüsrev bu Şîrîn kelâmı söylemiş, sevgilinin dudağına göre ballarda tatlılık yok.”

2.1.2.2. Helva

Yağla kavrulan un, ırmik, nişasta ve pirinç ununa, şekerli şerbet, bal ya da pekmez ilave edilmesiyle yapılan tatlıdır (Halıcı 2013: 118). *Türklerde helva eşliğinde yapılan sohbetler eskiye dayanmaktadır. Fakat en eskisi ve tathısı Lale devrine dayanmaktadır* (Onay 2014: 210).

Helva, kültürümüzde çok sevilen bir tatlı olmasına rağmen ölen kişinin ardından da yapıldığı için aynı zamanda hüznü çağırıştırır. Bu yüzden Ziyai öldükten sonra

sözlerinin bir önemi olmadığını söylerken bunu ölü helvasının tatlılığına benzetir. Helva güzel olmasına rağmen bir ölünün arkasından yapıldığı için keyifle yenmez:

*Öldüğinden sonra güftârı Ziyâ'î hastenün
Fi'l-mesel benzer halâvetde öli **helvâsına** (G.431/5)*

“Ziyai hastanın öldükten sonra ki sözü ölü helvasının tatlılığına benzer.”

2.1.2.3. Şeker (Sükker, Şekker)

Früktoz, glikoz gibi türleri bulunan şeker, birçok bitki, meyve ve süttten başka, arıların ürettiği bal ve çeşitli böceklerin ürettiği kudret helvalarında bulunur. Mutfakta kullanılan kristal haldeki şekerin ana kaynakları ise şeker kamışı, bazı palmiye türleri ve 19. Yüzyıldan başlayarak şeker pancarıdır (Işın 350:2013). Divan şiirinde bir yiyecek maddesi olarak pek rağbet edilen bir nesne ise de asıl kullanımı sevgilinin dudağı yerine olanıdır. Sevgilinin dudağı tatlı sözler söylenmesi, emilmesi, tadı, güzelliği vs. yönlerden şekeri andırır (Pala 2017: 256).

Sevgilinin dudağı tadından dolayı şeker gibidir. Aynı zamanda şekerle beslendiği için güzel sözler söyleyen bir papağana benzetilir. Şair burada teşhis sanatını kullanır:

*Leb-i la 'lün **şekerdür** câna lâyük
Zebânun tûtîdür ey yâr gûyâ (G.15/3)*

“Kırmızı dudağın cana layık bir şekerdir, ey sevgili dilin güzel söz söyleyen bir tutidir.”

Sinek ve karınca şekere üşüştüğü için sevgilinin şeker gibi dudakları da bundan nasibini alır. Dudağının üstündeki tüylerden dolayı da güzel sözler söyleyen papağana benzetilir:

*Ya **şekerdür** lebi üşmişdür ana mûr u mekes
Ya yeşil tûtîdürür hattı lebi **sükker-i** ter (G.160/2)*

“Ya şekerdir dudağı ona karınca ve sinek üşüşmüştür ya da dudağının tüyleri çok şekerli yeşil bir tutidir.”

2.1.3. Meyveler

2.1.3.1. Badem

Anayurdu Batı ve Orta Asya olan bademin Osmanlı mutfağında önemli bir yeri vardı. Pelte, helva, baklava, kadayıf gibi çok sayıda tatlı ve şekerlemeye, börek, dolma, pilav gibi bazı yemeklere konur, şerbeti ve sübyesi yapılırdı (Işın 299: 2013).

Klasik Türk şiirinde badem, daha çok oval şekliyle konu edilmiş ve âşık, dudak, göz, gümüş, insan, kayık, ok, temren, ten, yüzük taşı gibi unsurlarla çeşitli benzetmelere vesile olmuştur. Bu teşbihlerde şeklinin ovallığı yanı sıra sert kabuklu oluşu, içinin beyazlığı, meyve olarak geçirdiği safhalar ve tatlı oluşu gibi özellikleri de önemli rol oynar (Naskali 2018: 594).

Sevgilinin yüzünü çeşitli meyveler dolu bir bahçe olarak tasavvur eden âşık kendisini de o bahçenin bahçıvanı olarak görür. Bahçıvan sevgiliden öpücük almak uğruna ona övgüler yazar fakat onun o kadar çok övülecek özelliği vardır ki yazmakla

bitiremez. Aşağıdaki beyitte de bundan bahseden Ziyai, sevgilinin yanağını övmesi bitse bile gözlerini övmeye başlayacağını söyler:

*Bâg-bân-ı dil umar bûse yazup çeşmine vaşf
Bitse şeftâlû n'ola aşladı bâdâma kalem (K.6/11)*

“Bahçıvanın gönlü gözüne övgü yazıp öpücük umar, şeftali bitse bile bademe kalem aşısı yaptı.”

2.1.3.2. Elma (Sîb)

Sözlük anlamı “elma” olan “sîb”, yurdumuzun her yerinde yetişen, dişli yapraklı, açık pembe çiçekler açan, verimli, dayanıklı bir ağacın, rengi kırmızı ile açık yeşil arasında değişen, sert ve parlak kabuklu, hoş kokulu, ufak çekirdekli, ekşi, mayhoş veya tatlı, vücûda yararlı birçok hassalar taşıyan gevrek meyvesidir (Ayverdi 2010: 2789).

Divan şiirinde sevgilinin çenesi şekil bakımıyla elmaya benzetilir. O da elma gibi yuvarlaktır ve ortasında bir çukur vardır. Bu çukur onun çenesindeki gamzesidir. Aşağıdaki beyitte gönlüne seslenen şair, sevgiliyi görüp dokunamadıktan sonra eline elma almamasını söyler:

*Görmeyince 'ârızın ohşamayınca gabgabın
Bakma ey dil verd-i ra'nâya elüne alma sîb (G.32/5)*

“Ey gönül, yanağını görmeyince, gerdanını okşamayınca dışı sarı, içi kırmızı olan güle bakma, eline elma alma.”

Sevgiliyi bir güzellik bağına benzeten şair ondaki unsurları ise meyvelere ve bitkilere benzetir. Onun boyunu düz olmasından dolayı şimşad ağacına benzeten şair çenesini de şekli itibarıyla elmaya benzetir:

*Bâg-ı hüsnünde senün ey boyı şimşâd-ı sehî
Tan mı sîb-i zenahun meyveleri olsa bihî (G.496/1)*

“Ey boyu şimşad gibi düzgün (sevgili) senin güzelliğinin bağında çenenin elmasının meyveleri üstün olsa ayıp mı ?”

2.1.3.3. Hurma

Hurma ağacının tatlı, besleyici, etli meyvesidir (Ayverdi 2010: 1300). Sevgilinin dudakları, yüzünün güzellik fidanında tatlı bir hurma gibidir (Erdoğan Taş 2018: 303).

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin dudakları bir hurmaya benzetilir. Çünkü onun dudakları da hurma gibi tatlı ve lezzetlidir:

*Alma şeftâlümü dir ol lebi hurmâ eyvâ
Kays-ı nâr-ı gama âlûde kılur san Leylâ (G.6/1)*

“O dudağı hurma, şeftalimi alma der, Eyvah! Kays’ın ateşinin gamına Leyla’nın adı bulaşır.”

2.1.3.4. Nar (Rümmân)

Nar klasik şiirimizde ateş, kıvılcım, bebek, dudak, gonca, gönül, gözyaşı, gülen insan, harf, kalp, kan, kına, küpe, mercan, sayfa, söz, yakut, yanak, yumruk, yüz vs. gibi birçok varlığa benzetilmiştir. Bunlar arasında en çok kullanılan benzetme olarak dudak, gülen insan ve göz teşbihi gelmektedir (Naskali 2018: 590).

Aşağıdaki beyitte de aşığa seslenen şair, onun put dudaklarının arkasında gizlenmiş dişlerini cevhere benzetirken, eğer nar tanesi akik olsa bile senin dişlerinin yanında ona tenezzül etmem der:

Gevher-i la 'lünden ayru ey büt-i şîrîn-dehen

Dâne-i rümmân eger olsa akîk anı yemen (G.167/1)

“Ey şirin ağızlı put dudağının gevherinden ayrı, eğer nar tanesi gibi akik olsa onu yemem.”

2.1.3.5. Şeftali (Şeftalü)

Gülligillerden, ılıman bölgelerde yetişen bir ağaç bir ağacın tatlı ve sulu meyvesidir (Halıcı 2013: 299).

Divan şiirinde sevgilinin özellikleri tasvir edilirken meyvelere benzetildiği için yanağındaki ayva tüyleri şeftaliye benzetilir. Şair burdan yola çıkarak sevgiliye seslenir ve onun bağında meyvelerin çok olduğunu söyleyerek ondan şeftali ister:

Bâg-ı hüsnünde meyveler çokdur

Seyr için bâga girsen olmaz mı

Ey gül-istân-ı behçetün servi

Bana şeftâlû virsen olmaz mı (K.50)

“Güzelliğinin bağında meyveler çoktur, seyretmek için bâga girsen olmaz mı, Ey gül bahçesinin güzeli servi, bana şeftali versen olmaz mı?”

2.1.3.6. Üzüm (Engûr)

Sözlük anlamı “üzüm” olan “engûr” Divan edebiyatında mecaz-ı mürsel yoluyla şarap yerine kullanılır. Şarabın üzümden yapılmış kırmızı renkte bir içecek oluşu, çoğu zaman sevgilinin duduğına teşbihlere yol açar (Pala 2017: 139).

Aşağıdaki beyitte ise üzüm gerçek anlamıyla kullanılmış, üzümün asmaya sarıldığı gibi gamın sevgilinin gönlüne sarıldığını söylenmiştir:

Gamı ol tâze dil-dârun dil-i gam-nâke sarmaşmış

Nihâl-i tâzesi engûr-ı bâgun tâke sarmaşmış (G.194/1)

“Gamı o genç sevgilinin gamlı gönlüne sarılmış, taze fidanı da üzüm bağındaki asmaya sarılmış.”

2.1.4. Baharatlar

2.1.4.1. Karabiber (Fülfül)

Karabibergillerin örnek bitkisi olan, tırmanıcı bir bitkinin baharat olarak kullanılan kuru ve siyah taneleridir (Halıcı 2013: 145).

Sevgilinin beni de siyahlığı ve yuvarlak olmasından dolayı karabibere benzetilir:

*Dil-i Ziyâ'î ki meddâh-ı hâl-i rûyundur
Çemende kumrudur agzında dâne-i **fülfül** (G.270/5)*

“Ziyai’nin gönlü ki yüzünün benini çok övendir, çimen de kumrudur ağzında karabiber tanesidir.”

Yüz ve ben şekil olarak ikiside yuvarlak olduğu için birbirlerine benzerler. Fakat sevgilinin yüzü ay gibi bembeyaz beni ise karabiber tanesi gibi simsiyahtır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin bembeyaz yüzü Rumeline benzetilirken yüzündeki beni de siyahi bir insana benzetilir. Şair sevgilinin yüzünde ben olmamasının ayıp olmadığını, zaten Rumelide siyah insanın olmadığını söyleyerek sevginin ay gibi parlak ve beyaz yüzünü över:

*Tan degüldür olmasa ruhsârün üzre hâl eger
Rûmilinde hâsıl olmaz dâne-i **fülfül** gibi (G.436/3)*

“Eğer yanağının üstünde ben olmazsa ayıp değildir, Rumelinde karabiber tanesi gibi meydana gelmez.”

2.1.4.2. Tuz

Yemeklere tat vermek için kullanılan, kokusuz, beyaz renkli, suda eriyen maddedir (Doğan 2005: 1304).

Tuzun nimete lezzet vermesi gibi kavuşmanın coşkusuyla aşığın dilinden dökülen şiirde o kadar lezzetlidir diyerek dilinden dökülen sözleri lezzetli bir nimete benzetir:

*Nazm-ı şîrînüm okursam şevk-i vaslunla n'ola
Eyle dirler dostum **tuz** ni 'mete lezzet virür (G.63/5)*

“Kavuşmanın şevkinle tatlı sözümü okursam ne olur, tuz nimete lezzet verir öyle derler dostum.”

2.1.5. Diğer Gıda Maddeleri

2.1.5.1. Gıda

Tüm canlıların hayatta kalması için ihtiyacı olan yiyecek, içeceklere gıda denir. Divan şiirinde ise aşığın yaşam kaynağı sevgilidir. Aşık ondan güç alır, onunla hayat bulur. Ziyai aşağıdaki beyitte eğer ruhunun gıdası yazılsa sevgilinin bununla hayat bulacağını söyler. Çünkü onun ruhu sevgilinin kendisidir.

*Erbâb-ı şevk anı okıdukca bulur hayât
Te'lîfün olsa tan mı Ziyâ'î gıdâ-yı rûh (G.45/5)*

“Ziyai, ruhun gıdasını yazsan ayıp mı, arzusun sahibi onu okudukça hayat bulur.”

2.1.5.2. Un

Öğütülerek toz durumuna getirilmiş tahıl ve başka besin maddeleridir (Sami 2012: 179).

Un ve kar şekilleri ve renkleri itibariyle birbirine benzer. Şair kar yağdıkça bunu felek değirmeninin attığı una benzettiğini söyler:

*Kar yagdukça düşer hâtıra bu turfe hayâl
Âsiyâb-ı felek **un** atdı ne gam yir fukarâ (K.2/7)*

“Kar yağdıkça akla bu garip hayal düşer, felek değirmeni un attı fukara ne gam yer.”

Hasan beye yazılan kasideden alınan aşağıdaki beyitte

*Bilürin kendüm ucuz olduğunu **bugdayun**
İrdi bir dem ki bulunmaz cev-i **erzen** erzân (K.7/15)*

“Kendim buğdayın ucuz olduğunu bilirim öyle bir zamana ulaştı ki arpa buğday bol bulunmaz.”

2.1.5.3. Zehir

Zehir divan şiirinde daha çok şeker, tatlı, tiryak, şerbet ve yılan ile birlikte kullanılır. Aşığın gamı, sabrı, çektiği acılar ve kahırlar için birer benzetilen olur (Pala 2017: 489).

Aşağıdaki beyitte de şekerli suyun zıttı olarak kullanılmıştır. Şair sevgiliyi kıskanarak onun dudaklarının başkasına şekerli su gibi tatlı olduğunu ama kendisine zehir olduğunu söyler:

*Gerçi agyâra leb-i la'lün olupdur şeker-âb
Oldı bî-çâre Ziyâ'î kuluna **zehr** ammâ (G.6/5)*

“Aslında yabancıya dudağının kırmızısı şekerli su olmuştur ama çaresiz Ziyai kuluna zehr oldu.”

2.1.6. İçecekler

2.1.6.1. Alkollü

2.1.6.1.1. Rakı (Arak)

Rakı denilen içkidir. İmbikten çekilirken ter damlaları gibi düştüğü için bu isim verilmiştir ki aslında ‘arakıdır; muahhar devirlerin icadındandır. Çünkü çok eski metinlerde bu içkinin ismine rastlanmıyor (Onay 2014: 58).

Şair arak kelimesini tevriyeli bir şekilde kullanmıştır. Sevgilinin yanağındaki ter ortaya çıktıkça feleğin gül yaprağını da nemlendirdiği söylenir:

*Zâhir itdükçe ruh-ı yâr musaffâ ‘**arakın**
Çerh nem-nâk kılur şeb-nemle gül varakın (G.369/1)*

“Sevgilinin yanağında arıtılmış ter ortaya çıktıkça felek gül yaprağını çiyile nemlendirir.”

Yine sevgilinin yüzündeki terden bahsen şair kelimeyi tevriyeli şekilde kullanmıştır:

*Ey ‘arak yüzi suyu ‘ârız-ı yârun sensin
Sen gül-istân-ı letâfet gülünün şeb-nemisin (G.315/3)*

“Ey yüzü suyu ter sevgilinin yanağı sensin; sen gül bahçesinin hoş gülünün çiyisin.”

2.1.6.1.2. Sabuh

Geceden artıp kalan ve mahmurluk sökmek, neşe tazelemek için sabahleyin içilen şarap (Onay 2014: 352).

Şair erkenci olduğunu söyler ve kadeh duasını okuma için sabah içkisini ister:

*Mey-i sabûhı getir ‘âşık-ı seher-hîzem
Kadeh du ‘âsın o şevk ile okıyam bârî (G.433/4)*

“Sabah içkisini getir, erkenci aşığım, bari o şevk ile kadeh duasını okuyayım.”

2.1.6.1.3. Şarap (Bâde, Dûhter-i rez, Rez duhteri, Mey, Mey-i engûr, Mül, Rah, Sahbâ, Ümmühabâis)

Şarap, divan edebiyatında en çok kullanılan içecek maddesidir. Bazen câm, sâgar, ayak, kadeh, piyâle, peymâne, ratl gibi unsurlarla mecâz-ı Mürsel yoluyla şaraptan bahsedilir. Şarap bir küp içinde saklanır ve izbe köşelerde, mahzenlerde kurulmuş meyhanelerde içilirdi. Şaraptan söz etmek için birçok vesile bulan şair kesinlikle bunları iyi yönde kullanır. Şair için içki anne sütü gibidir, onsuz olmaz. İçkiyi üzümün kızı olarak kucaklar. İçki bütün kötülüklerin anası olduğu halde şair onu tertemiz görür. Şarap, için kullanılan birçok kelime vardır (Pala 2017: 52).

Şarap, klasik edebiyat metinlerinde, imal edilmiş şekli, sarhoşluk verici etkisi, rengi, kokusu ve içerisine katılan çeşitli maddeler balımından birbirinden çok değişik adlar almış ve bu adlandırmada birçok estetik benzetmeye konu olmuştur (Doğan 2012: 65).

Divan şiirinde sevgilinin dudağı aşığı kendinden geçirip sarhoş eden şaraba benzetilir. Şair aşağıdaki beyitte eğer senin dudağından vazgeçip şaraba yönelirsem bu dünya bana haram olsun diyerek sevgiliye seslenir:

*Terk idüp la ‘lün içersen bâde
Bezm-i âlemde harâm ola bana (G.25/3)*

“Eğer dudağını terkedip şarap içersen dünya meclisi bana haram olur.”

Muhabber meclisinde içilen şarabın can alıcı olduğunu söyleyen şair artık ona kadeh sunulmamasını söyler:

*Câm-ı hasret sunma hey âfet helâk itdün beni
Bu mahabbet meclisinin bâdesi kattâl olur (G.71/2)*

“Ey afet, bana hasret kadehi sunma beni helak ettin, bu muhabbet meclisinin şarabı çok can alıcı olur.”

Şair, birlikte içki içen meclis ehillerini birbirine düşürüp kavga ettirenin şarap mı yoksa şarabın kızı mı olduğunu sorar:

*Sâkî mi mey mi **duhter-i rez** mi
İtdiren meclis ehline rezmi (G.444/1)*

“Meclis ehlini kavga ettiren, içki dağıtan mı şarap mı yoksa şarabın kızı mı?”

Şarabın iki şekilde örneğini veren şair onun kötülüklerin anası ya da şarabın kızı olduğunu ve kiminin anasını kimi ise kızını sevdiğini söyler:

*Sûfîye **ümmü’l-habâis** ‘âşîka **rez duhteri**
Bir meseldür kimi kızın kimi anasın sever (G.153/4)*

“Sufiye kötülüklerin anası, aşığa şarabın kızı, bir örnektir kimi kızını kimi anasını sever.”

Şarap renginden ve sarhoşluk vermesinden dolayı dudağa teşbih edilir:

*Ey yüzi gül la ‘li **mül** dersen gice **mey** içmedüm
Nergis-i mestün nedendür böyle hâb-âlûd olur (G.102/4)*

“Ey yüzü gül dudağı şarap olan sevgili gece içki içmedim dersin, gözlerinin sarhoşluğu neden böyle uykuya dalmış olur.”

Son örnekte ise şair hasret ve kederle dökülen kanlı gözyaşlarını şaraba benzetirken gözlerini de şarabın üstündeki hava kabarcıklarına benzetir:

*Hûn-ı eşküm şarâbdur gûyâ
Gözüm iki habâbdur gûyâ (G.20/1)*

“Gözyaşım sanki şaraptır, gözüm sanki iki hava kabarcığıdır.”

2.1.6.2. Alkolsüz

2.1.6.2.1. Kevser

Cennette bir ırmağın adıdır. Edebiyatımızda tatlı ve temiz, saf şarap manâlarında kullanılmıştır (Onay 2014: 257).

Ziyai aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağından tatlı ve güzel sözler dökülmesinden dolayı kevser ırmağına benzetir:

*Cennetdür anun kûyî Ziyâ ‘î lebi **kevser**
Ol cennete uçmaga velî bâl u perüm yok (G.220/5)*

“Ziyai onun dudağı kevser, sokağı cennettir, lakin cennete uçmak için kolum ve kanadım yok.”

Aşağıda ise şehre yapılan ve tarihi düşülen çeşmenin tıpkı cennetteki kevser ırmağı gibi şehri şerefliendirdiğini söyleyerek çeşmeyi ve onu yaptıran hayırsever insanı över:

*Bu âb **kevser**-âsâ şehri müşerref itdi
‘Ukbâda sâhibinün fîrdevs ola mekânı
Şehrün yüzi suydur hem ‘aynı Selsebilün
Yazdılar ana târîh âb-ı hayât-ı sâni (T.8)*

“Bu su kevser gibi şehri şerefliendirdi ahirette sahibinin mekânı cennet olsun şehrin yüzü suyudur selsebilin aynısıdır ona abı hayat yapıcısı diye tarih yazdılar.”

2.1.6.2.2. Ölümsüzlük suyu (Âb-ı Hayât, Âb-ı Hayvân, Âb-ı Hızır, Çeşme-i Hayât, Çeşme-i Hayvân)

Ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli sudur. Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış. Orada kendisine ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince 3 ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede ab-ı hayat olduğu söylenmiş. İskender, veziri Hızır'ı da yanına alarak denizi geçmiş ve karanlıklar ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış İskender'de karanlıkları aydınlatan iki mücevher varmış. Birini Hızır ile İlyasa vermiş. Hangisi suyu bulursa diğerini haberdar etme şartıyla ayrılmışlar. Hızır ve İlyas yorulunca bir pınar kenarına oturup karınlarını doyurmak istemişler. Hızır yanında getirmiş oldukları balıkları çıkarmış. Pınardan elini yıkarken bir damla su balığa damlamış. Balık o anda canlanıp suya karışmış. Hızır bilmiş ki ab-ı hayat budur, kana kana içmiş. İlyasada içirmiş. O sırada bunlara ilahi bir emir gelmiş ki bundan iskendere söz etmesinler. Bir rivayete göre de İskender'e haber vermek için pınardan ayrılmışlar ama tekrar aynı pınarı bulamamışlar. Böylece Hızır ile İlyas ölümsüzlüğe ermişler. Kıyamete dek Hızır denizde İlyas da karada sıkıntıya düşenlere yardım ederler ve her senenin 6 Mayıs günü İskender seddi üzerinde buluşup Ka'be'ye hacca giderek o yıl yapacakları işleri görüşürlermiş (Pala 2017: 3).

Sevgilinin dudakları aşığa ölümsüzlük suyu gibi gelir. Şair de sevgilinin dudağının kenarındaki uçuğu ölümsüzlük suyunun üstündeki hava kabarcığına teşbih eder:

*Oldı gûyâ habâb-ı âb-ı hayât
La 'l-i mey-gûnun üzre tebhâle (G.387/2)*

“Şarap rengindeki dudağının üstündeki uçuk sanki ölümsüzlük suyu kabarcığı oldu.”

Hz. İsanın nefesinin ölüyü diriltmesi ve diğer mucizevi özellikleri divan şiirinde de çok sık kullanılır. Şair de aşağıdaki beyitte sevgiliye bir türlü ulaşamadığı için kendisine ne 'İsâ dudağını buldun ne de ölümsüzlük suyunu içtin diye seslenir. Şair burada 'İsâ'nın dudağını sevgiliye teşbih eder:

*Ne buldun bir leb-i 'İsâ ne içdün âb-ı hayvânı
Ziyâ'î zulmet-i firkatda şimdi ölmek istersin (G.313/5)*

“Ne bir 'İsâ dudağını buldun ne ölümsüzlük suyunu içtin; Ziyai ayrılık karanlığında şimdi ölmek istersin.”

Ziyai sevgilinin sokağının suyunu ölümsüzlük suyuna havasını ise 'İsâ'nın nefesi'ne benzetir. İkisi de aşığa ölümsüzlük sunar:

*Nagme-i bülbül-i bâg-ı kûyun
Kelimâtun gibi rûh-efzâdur
Fi'l-mesel âb u hevâ-yı kûyun
Âb-ı Hızır u nefes-i 'İsâdur (Kt. 24)*

“Sokağının bağında bülbül sesi kelimelerin cana can katar gibi sokağının suyu ve havası ölümsüzlük suyu ve 'İsâ'nın nefesidir.”

Son beyitte ise, Hızır sevgilinin dudağının lezzetini görse elini ölümsüzlük suyuyla yıkayacağını söylenir:

*Lezzet-i la 'l-i lebün fehm itse ey şîrîn-dehen
Hızr elin yurdu mukarrer çeşme-i hayvândan (G.323/2)*

“Ey şirin ağızlı dudağının kırmızısının lezzetini anlasa şüphesiz Hızır elini ölümsüzlük suyundan yıkardı.”

2.1.6.2.3. Su (Ab, Zülâl)

Su yaşamımızın için çok önemlidir. Şair aşağıdaki beyitte Mostara gelen suya övgü yapar ve onu kevser suyuna benzetir. Onun da kevser suyu gibi tatlı olduğunu söyleyerek yapan kişinin ruhuna dua eder:

*Bu âb kevser-âsâ şehri müşerref itdi
'Ukbâda sâhibinün firdevs ola mekânı
Şehrün yüzi suyudur hem 'aynı
Selsebîlün Yazdılar ana târîh âb-ı hayât-ı sâni (T.8)*

“Bu su kevser gibi şehri şereflendirdi ahirette sahibinin mekânı firdevs olsun, aynı şehrin yüzü suyu gibidir, içimi hoş hafif su ona ikinci abı hayat diye tarih yazdılar.”

Aşık sevgilinin dudağına hasrettir. Bu yüzden kendinden geçerek meyhanede hasta düşer. Meyhanecilerin en yaşlısı ise ayılması için onun ağzına su yerine içki damlatır:

*Haste düşdüm hasret-i la 'lünle dün mey-hânede
Su yirine agzuma mey tamzurur pîr-i mugân (G.376/4)*

“Dün dudağının hasretiyle meyhanede hasta düştüm, meyhanecilerin en yaşlısı ağzıma su yerine içki damlatır.”

Son beyitte ise sevgilinin dudaklarındaki su için zülal kelimesi kullanılır. Aşık hastadır ve sevgilinin dudağının suyunu hayal eder. Bunu da bala benzetir:

*Gönlüm itdi zülâl-i yâr hayâl
Ârzû itdi haste-hâtır bal (G.253/1)*

“Gönlüm sevgilinin tatlı suyunu hayal etti, hastanın gönlü bal arzu etti.”

2.1.6.2.4. Süt

Yavruyu beslemek hikmet-i ezeliyesine mebni insan ve hayvanat dişilerinin memesinden gelen beyaz ve mugaddî madde-i mâyi'adır (Sami 2012: 580).

Şair Leylî kelimesini hem gece hem de Leyla olarak iki şekilde kullanmıştır. Şeker dudaklı sevgili ile Şirin'in süt kardeşi olduğunu söyler:

*Bir gice dünyâya gelmiş Leylîyle kâküli
Ol şeker-leb yâr ile Şîrîn sūd kardaşıdır (G.167/2)*

“Bir gece dünyaya gelmiş geceyle perçemi o şeker dudaklı yâr ile Şirin süt kardeşidir.”

2.1.6.2.5. Şerbet

Meyve, çiçek ve baharatla tatlandırılan şekerli veya ballı içecek. Taze hazırlandığı gibi, şurup, çevirme, sert şerbe veya pestili sulandırarak da hazırlanırdı. Sıcak aylarda buz veya karla soğutulurdu (Işın 2012: 355).

Sevgilinin dudağı şifa dağıtan bir ilaçtır. Aşık aşağıdaki beyitte sevgiliye, hastasına dudaklarını sunup şifa vermesini ister:

*Şerbet-i lâlünü sun hastene ey âfet-i nâs
Oldı çün hatt-ı lebün fihi şifâün li'n-nâs (G.184/1)*

“Ey insanların afeti hastana dudağının şerbetini sun, çünkü dudağının kenarındaki tüylerinde insan için şifa vardır.”

Sonraki beyitte yine sevgilinin dudağını şifalı bir şerbete benzeten şair, herkesin ondan faydalandığını söyler ve sevgiliye hasta olan aşığı unutmamasını tembihler:

*Şerbet-i la'lün 'atâ kıldukda her dil-hasteye
Ey tabîb-i cân meded unutma ben bîmârını (G.448/4)*

“Her gönül hastasına dudağının şerbetini ihsan ettiğinde, ey can doktoru imdat et ben hastanı da unutma.”

2.1.6.2.6. Şıra

Üzüm suyundan yapılan hafif ekşitilmiş içecektir. Dayanması için taze şıraya çöven suyu veya pekmez toprağı katılarak arıtılırdı (Işın 2017: 356).

Şair zahide seslenerek malını alana satmasını çünkü şıra pazarını aşk şarabını satanla gezdiğini söyler:

*Zâhidâ zühdün metâ 'ın alana sat çünki ben
Mey-furûş-ı 'aşk ile itdüm şîrâ' bâzârını (G.438/3)*

“Ey zahid zühdün malını alana sat çünkü ben aşk şarabını satanla şıra pazarlığı yaptım.”

2.1.6.2.7. Zemzem

Mescid-i Harâm'da Hacerülesved'in tam karşısında Kâbe'ye 19 m. uzaklıkta yer alır. Suya bu isim “bol ve akıcı olma, Cebrâil'in konuşma sesi, akarken çıkardığı ses, şimşek sesi, nereden geldiği belli olmayan ses” anlamlarındaki zemzem ile arasında bir ilişki kurularak verilmiştir. Hz. İsmâil'in annesi Hâcer, uzun arayışlardan sonra İsmâil'i bıraktığı yerde suyun kaynağından fışkırarak aktığını görmüştür (Küçükbaşçı 2013: 242).

Zemzem suyu aşağıdaki beyitte kutsal olmasıyla ele alınır. Aşığın gözyaşları sevgilinin yolunda döküldüğü için kutsaldır. Aşık, gözyaşını sevgilinin yolunda döküp kutsal bir su olan zemzeme dönüştürmeyen âşıkların rahat etmeyeceğini, huzur bulmayacağını söyler:

*Gözi yaşını zemzem itmeyen 'âşıklar â kiblem
Mahallen Ka'besinde Merve hakkı çün safâ itmez (G.180/2)*

“Gözünün yaşını zemzem suyu etmeyen âşıklara kiblem, mahallenin Kabesinde Merve hakkı için rahat etmez.”

Sonraki beyitte sevgiliyi tarif eden şair, onun yüzünü Kabeye, dudaklarını da zemzem suyuna benzetir. Zemzem suyu kutsal olduğu için şifa verdiğine de inanılır. O dudaklar aşığa şifa vererek canına can katar:

Gelelden meclise ol yüzi Ka'be lebleri zemzem

Ziyâ'î Merve hakkıyçün olupdur pür-safâ meclis (G.188/5)

“O yüzü Kabe, dudakları zemzem meclise geldiğinden beri Ziyai, Merve hakkı için meclis neşe dolar.”

Divan edebiyatında sevgilinin yüzü Kabe olarak tasavvur edilir. Bu sebeple sevgilideki diğer unsurlarda kutsal olan şeylerle ilişkilendirilir. Son beyitte çenesindeki gamze şekil itibariyle de zemzem kuyusunun çukuruna benzetilir:

Ka'beden kiblem senün dîdâr-ı pâkündür murâd

Gabgabun çâhıdur ey meh çâh-ı zemzemen garaz (G.201/6)

“Kiblemin Kabesinden dileğim senin temiz güzel yüzündür, Ey ay yüzlü zemzem kuyusundan maksadım senin çenenin kuyusudur.”

2.2. GİYİM-KUŞAM

2.2.1. Kumaşlar

2.2.1.1. Atlas

Diğer adı saten olan atlas, ipeğin parlaklığını en belirgin biçimde gösteren kumaş cinsidir ve Arapça talise kökünden türeyen “tüysüz, parlak” anlamındaki adını bu sebepten ötürü almıştır (Erdem 1991: 80). İpekten dokunmuş esvaplık bir kumaş olup al, mavi, yeşil, sarı daima düz renklidir ve üzerinde hiçbir tezyin motif bulunmaz. İncesi ve kalını olur fakat her iki çeşidi de sertçedir, el ile dokunulduğunda kendine has tatlı bir hışırtı çıkarır (Koçu 1969: 23). Ekseriya; yorgan yüzü, yatak ve yastık için kullanılır (Yatman 1945: 66).

Atlas değerli bir kumaş olduğu için sadece soylu ve varlıklı kişiler atlastan yapılma giysiler giyerlerdi. Bu sebeple şair aşağıdaki beyitte atlastan güzel kıyafetleri padişaha yakışacağını söyler.

Geyersen pâdişâhum gey yaraşur

Ser-â-ser atlas u dîbâ-yı zîbâ (G.15/4)

“Padişahım giyersen baştan başa atlas ve güzel elbise giy, sana bu yakışır.”

Aşağıdaki beyitte ise rakibi bir kargaya benzeten şair o beyaz atlas ve siyah feraceyle dolaştıkça herkesin onu kötülük ormanının saksığanına benzettiğini söyler. Saksığan da siyah beyaz alacalı bir kuştur. Her şeye rağmen ayakta kalmasıyla bilinir. Rakibin tüm kötülüklerine rağmen ayakta ve şer ormanının belalısidir:

Rakîb-i zâg ak atlasla siyeh ferâce geydükçe

Görenler dir ki şer ormanının bu sagsaganıdur (Kt.21)

“Karga rakib beyaz atlasla siyah ferace giydikçe görenler der ki bu kötülük ormanının saksığanıdır.”

2.2.1.2. Diba

Fransızların “brocard” adını verdikleri çiçek nakışları dokunmuş lüks ipekli bir kumaşın adı ki bazen türlü renklerdeki çiçeklerin ipekleri arasına altın tellerde atılırdı (Koçu 1969: 96). *Dibâdan bahsedilen beyitlerin önemli bir kısmında şairlerin gerek kafiye gerekse bir aheng oluşturma amacıyla “zîbâ” kelimesini çokça kullandıkları görülmektedir* (Şentürk 2016: 186).

Aşağıdaki beyitte rastladığımız bu durum dibayı niteleyen sıfat olarak karşımıza çıkar. Şair sevgiliyi tasvir ederken onun ne kadar değerli olduğunu dîbâdan yapılmış bir elbise giymesıyla tekrarlar. Çünkü dîbâ sıradan kimselerin giyemediği, sadece değerli ve varlıklı olanların giyebileceği bir kumaştır. Kumaşın çiçek desenli olmasından dolayı sevgilinin elbiseyi giymesıyla her yerin çiçeklendiğini söyler:

Geydi ol şûh-ı cihân egnine zîbâ dîbâ

Oldı her küşede şimdi gül-i beydâ peydâ (G.9/1)

“O cihan cilvelisi vücuduna diba kumaştan güzel elbise giydi; şimdi her köşede sahra gülü ortaya çıktı.”

2.2.1.3. Keten (Kettân)

Ketengiller familyasından, lifleri dokumacılıkta kullanılan, çiçekleri göz alıcı, yaprakları basit, kireçli toprakları ve ılık iklimi seven otsu bitkinin liflerinden yapılmış dokumadır (2005: 1663).

Aşağıdaki beyitte şair bir yandan sevgiliyi tasavvur ederken diğer yandan onun dükkânın köşesinde oturup keten sattığını söyler:

Penbedür cism-i latîfi o şeh-i mısır-ı bahâ

Oturur kûşe-i dükkânda kettân satar (G.120/2)

“O zarif Mısır şahının nazik vücudu pembedir; dükkânın köşesinde oturur ve keten satar.”

2.2.2. Baş

2.2.2.1. Börk

Osmanlı Devleti’nin kurucusu Gazi Sultan Osman devrinde, maiyetinde görevli olanların başlarına giydikleri külahtır. Kenarı tüylü olan bu külah, Oğuzlar zamanında giyilenlerin aynıdır. Osmanlı Türkleri tarafından aynen benimsendiği anlaşılmaktadır (Kumbaracılar 1980:16).

Aşağıdaki beyitte sevgiliyi âşıkla bağının şahı olarak tanımlayan şair onun başındaki börtü bir taca, altındaki çimeni de tahta benzettir:

Şâhidur mîr-i ‘âşıkân-ı bagun

Tâcı beg börtüdür çemen ana taht (G.35/4)

“Âşıkla bağı emirinin şahıdır, tacı bey börtüdür çemen ise ona tahttır.”

2.2.2.2. Sarık (Destâr)

Eskilerin kavuk ve türlü keçe külahlar üzerine tûlbent, bürümcük, ipek ve pamuk gibi ince ve uzun kumaşları sarmak suretiyle oluşturdıkları başlıkların umumî adıdır. Türkçesi “sarık” olup eski metinlerde Farsça asıllı “destâr”, “dûlbend” ve Arapça asıllı “amâme” kullanılır (Şentürk 2019: 126).

Sarığın toplumda konumuna göre çeşitleri vardır. Aşağıdaki beyitte aşkından perişan olmuş âşık kendini bu dünyadan soyutlamıştır. Onun için ne kıyafetin ne de bir statü göstergesi olan sarığın bir önemi vardır. Bu yüzden herkese, onu ayıplamamalarını söyleyerek aynı zamanda zayıf bir âşık olduğunu belirtir:

Tanlaman ‘uryân isem ben ‘ârı bilmem kandaşur

*Süst-i ‘aşkem cübbe vü **destârı** bilmem kandaşur (G.114/1)*

“Çıplaksam ayıplamayın ben utancı bilmem nerededir, zayıf aşığım cübbe ve destarı bilmem nerededir.”

2.2.2.3. Taç

Hükümdarların başların giydikleri murassa şey ki taht ile birlikte hükümdarlık alametidir. Aynı zamanda şeyhlerin, dervişlerin serpuşu ve gelinlerin başına konulan elmaslı ziynet gibi anlamları da vardır (Pakalın 1969: 223).

Kays Leyla’nın aşkıdan çöllere düşmüş kendinden geçmiştir. Öyle bir hale gelmiştir ki artık kuşlar kafasında yuva yapmıştır. Telmih yoluyla bunu karşımıza çıkaran şair kendisinin sevgilinin aşk çölünde başı açık bir divane olduğunu söyler. Kaysın başındaki kuş yuvasını taca benzetir ve kendisinde kuş yuvasından tacın olmadığını söyler:

Ziyâ’î baş açık dîvânedür sahrâ-yı ‘aşkunda

*Başında **tâc** idinmez âşiyân-ı mürğî Kays-âsâ (G.5/5)*

“Ziyai aşkının çölünde başı açık divanedir; Kays gibi kuş yuvasını başında tac edinmez.”

Sonraki beyitte ise kendisini aşk şahı olarak görür. Çünkü sevgilinin bütün gamına kederine katlanır. Bu onu şah yaparken ah ateşinin alevini de başına taç yapar:

Şâh-ı ‘aşkem virilür bana gam u gussa harâc

*Başum üzre ‘alev-i âteş-i âh altun **tâc** (G.44/1)*

“Aşk şahıyım bana keder ve hüznün haraç verilir; başımın üstünde ah ateşinin alevi altın taçtır.”

2.2.2.4. Taylasan

Tarikat şeyhlerinin ve sofuların başlarına sardıkları sarıkların sarık kıvrımları arasından aşağı sarkıttıkları sarık ucunun adıdır. Peygamberimizin sarığının da taylasanlı olduğu rivayet edilir (Koçu 1967: 226).

Peygamberimizin sarığın ucunu iki kürek kemiği arasından aşağıya sarkıttığı bilinir. Aşağıdaki beyitte de buna atıf yapan şair eğer müderrislik sakal ve sarık

sarkıtmakla olsaydı keçide de sakal olduğu için Keşşâfın tefsirini yazmaya keçinin yeterli olduğunu söyler:

*Müderreslik olaydı ger sakal u **taylasân** ile
Keçi lâzım gelirdi kim diye tefsîr-i Keşşâfı (Kt.56)*

“Müderreslik eğer sakal ve taylasan ile olsaydı Keşşâfın tefsirine keçi lazım olurdu.”

2.2.2.5. Tûlbent (Dûlbend)

Pek ince beyaz bez. Günlük hayatta çok çeşitli yerlerde kullanılmıştır. En önemli hizmeti tebabette, cerrahide görür, yara bezleri, sargı bezleri dûlbendden yapılır. Sık ve seyrek dokunuşuna, keten ve pamuk ipliğinden oluşuna göre çeşitleri vardır (Koçu 1967: 104).

*Ey sabâ şâm u seher seyr-i gül-istân eyle
Ak gülün şebdeki **dûlbendini** tek çalmayı gör (G.163/4)*

“Ey saba akşam ve seher vakti gülistanı seyret yeter ki, beyaz gülün gecedeki dûlbendini tek çalmayı gör.”

*Müslümânlar n’eyleyem mânend-i destâr-ı Yehûd
Katrelerden câ-be-câ **dûlbendim** olmuştur sarı (K.11/19)*

“Müslümanlar, Yahudi sarığına benzeyeni ben neyleyeyim; damlalardan yer yer dûlbendim sarı olmuştur.”

2.2.2.6. Şeb-kûlah

Gece külâhı demektir. Şeb-kûlâh keçeden yapılmış bir külâhın siyah renginden gelir (Pakalın 1969: 220).

*Gice hurşîdümü gördüm Ziyâ’î mâh-ı nev sanma
Ki şevkümden sipihre atdum anı şeb-**kûlâhumdur** (G.117/5)*

“Ziyai, gece güneşimi gördüm onu yeni ay sanma ki arzumdan gökyüzüne attım onu gecelik külâhımdır.”

2.2.3. Vücut

2.2.3.1. Cübbe

Eski ilmiyye ricalinin biniş altına giydikleri darca elbisenin adıydı. Mintan yakası gibi iki santim kadar yumuşak yakası vardı. Dizden aşağı gelecek derecede uzun ve düzdü, kolları sadeydi. Her türlü renk ve kumaştan yapılabilirdi (Pakalın 1993: 311).

Aşağıdaki beyitte şair vücudunu bir cübbeye benzeterek Allah’ın onu yırtıp yok etmesini diler:

*Îlâhî bu vücûdum **cübbesini** çâk çâk eyle
Ya gark-âb it ya pür-sûz it ya berbâd it ya hâk eyle (Muh.2/1)*

“Allah’ım bu vücudum cübbesini yırtık yırtık eyle, ya suya batır, ya çok yak ya berbat et ya toprak eyle.”

İlmiye sınıfına mensup müderres ve mollaların kıyafeti olmanın yanı sıra aynı zamanda cemiyet içinde itibarı olan zengin tüccar sınıfının da kıyafeti olarak işlenen

“cübbe ve destar” kavramı, bütün bunları reddedip çıplak gezmeyi tercih eden abdal sınıfı ile bunlar arasındaki derin uçurumu temsil eder (Şentürk 2017: 422-423).

Aşık sevgilinin uğruna her şeyden vazgeçmiş kendini kaybetmiştir. Herkese seslenerek onu ayıplamamalarını, cübbe ve destarın nerede olduğunu bilmediğini söyler. O sevgilinin yolunda çıplak kalmış bir köle gibidir:

Tanlaman uryân isem ben ârı bilmem kandadur

Süst-i aşkem cübbe vü destârı bilmem kandadur (G.114/1)

“Çıplaksam ayıplamayın ben utancı bilmem nerededir, zayıf aşığım cübbe ve destarı bilmem nerededir.”

2.2.3.2. Elbise (Câme, Libâs)

Çamaşır, elbise, sırta giyilen her şey için kullanıldığı halde aslında yenleri bol, rahat ev kıyafetine denir (Pala 2017: 82-83).

Âşık sevgiliye olan aşkıdan dolayı ayıplanır, perişan hale düşer. Aşağıdaki beyitte de şair nasıl bunu başarıp melamet hırkasını biçceğini düşünürken sevgili kendi eliyle makası aşığa getirir ve onun ayıplanıp uğruna rezil olmasına neden olur:

Fikr iderdüm kim niçe biçem melâmet câmesin

Karşudan gördüm pür-şevküm getürür bir makas (G.198/4)

“Melamet hırkasını nasıl biçceğimi düşünürdüm ki karşıdan gördüm şevk dolu bir makas getirir.”

Biçerken câme-i aşkı rakîbe

Bugün hayyât elinde sındı mikrâs (G.200/4)

“Rakibe aşk elbisesi biçerken bugün terzi elinde makas sundu.”

Ruhun lâle dişün lü'lü-i lâlâ

Dilün seng ü libâsun dahı hârâ (G.15/5)

“Ruhun lale, dişin parlak inci, gönlün taş ve libasın dahi hareli.”

2.2.3.3. Etek (Dâmen)

Farsça asıllı olan damen etek anlamına gelir. Özellikle bazı kelimeler ile mecazî ve gerçek anlamda birleşik kelimeler kurar. Divan edebiyatında aşığın gözü, inci gibi yaşlarla dolu bir etektir ki, bu inciler sevgili için yollara saçılır (Pala 2017: 105).

Aşağıdaki beyitte de gözlerini gözyaşlarıyla dolu bir eteğe benzeten şair daha çok gözyaşı vermesi için Allah’a dua eder:

Hudâ bu dîde-i gam-dîdeme çok yaşlar virsün

Ziyâ’î dirhem-i eşkümle her dem toldurur dâmen (G.346/5)

“Allah gam görmüş gözlerime çok yaşlar versin, Ziyai her zaman gözyaşlarıyla etek doldurur.”

Eteği çıkardığımızda ayaklarımızın altına düşer. Âşıқта sarhoş olup tıpkı bir etek gibi sevgilinin ayaklarına düşmüş, kendini eteğe benzetmiştir:

*Gice ser-mest olup ayagina **dâmen** gibi düşdüm
Seher ol şevk ile gül gibi çâk itdüm girîbânı (G.445/3)*

“Gece sarhoş olup etek gibi ayağına düştüm, seher vakti o arzu ile gül gibi yakamı yırttım.”

2.2.3.4. *Ferace*

Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kelime olup, eskiden kadınların sokakta giydikleri bol ve yakasının arka kısmı çok kere eteklerine kadar uzanan bir tür üstlük olan ferace, II. Abdülhamid devrinin sonlarına kadar özellikle İstanbul’da olmak üzere büyük kentlerde giyilirdi. Çuhadan, softan ve son zamanlarda da fantezi kumaşlardan yapılırdı. Düz ve sadeleri olduğu gibi, cepleri ve yakaları işlemeli olanları da vardı. Ferace, yaşmak gibi iki parçadan oluşurdu. Biri uzun kollu elbise kısmı idi. İkinci parça, boynun altında birleşen ve omuzların üzerinden yerlere kadar dökülen pelerine benzer geniş ve büyük bir yaka ve arkalık kısmıydı (Tuğlacı 1984: 73).

Saksağan siyah, beyaz renklerinde bir kuştur. Şair de aşağıdaki beyitte rakibi, giydiği feracenin renginden dolayı şer ormanının saksaganına teşbih etmiştir:

*Rakîb-i zâg ak atlasla siyeh **ferâce** geydükçe
Görenler dir ki şer ormanının bu sagsaganıdır (Kt.21)*

“Karga rakibi ak atlastan siyah ferace giydikçe görenler der ki, bu şer ormanının saksaganıdır.”

2.2.3.5. *Gömlek (Pîrâhen, Pîrehen)*

Sözlük anlamı “gömlek” olan pîrâhenin doğrusu gönlektir. Çıplak tene giyilen şey demektir. Erkek gömleklerinin eteği dizden yukarda kalır ve belden aşağı iç donunun içine sokulur. Kadın gömlekleri ayak bileklerine kadar uzun olur ama aslında bu çamaşır bedenın üst kısmını örter (Koçu 1969: 131).

Divan şiirinde aşığın bağrındaki ve bedenindeki yaralar ile kendi teni olarak düşünülür. Ayrıca sevgilinin pîreheni âşık tarafından kıskanılır. Çünkü o, sevgiliyi sarıp kucaklamıştır. (Pala 2017: 371).

*Hicründe cân viren sevinür çün kefen geye
Müflis gibi ki yolda yeni **pîrehen** bulur (G.80/2)*

“Ayrılığında can verenler iflas etmiş gibi yolda yeni bir gömlek bulur, kefen giyeceği için sevinir.”

Âşıklar sevgilinin yolunda varını yoğunu feda edip bu dünyadan vazgeçerler. Aşağıdaki beyitte de âşıkların sevgilinin gözlerinin hayaliyle gömleksiz ve çıplak kaldıklarını söylenilir:

***Pîrehensiz** kodı ‘uşşâkı hayâl-i çeşmün
Muhtesib tut ki bulup zecr ile mey-hârı soyar (G.83/2)*

“Gözlerinin hayali âşıkları gömleksiz bıraktı, muhtesip içki içeni zorla bulup tut ki soyar

Divan şiirinde adı en çok geçen peygamberlerden biri Hz. Yusuf’tur. Kardeşleri onu kıskandıkları için kuyuya atıp, babasına öldüğünü söyleyerek kanlı gömleğini

götürmüşlerdir. Babası Hz. Yakup, oğlu Yusuf'un kaybıyla üzüntüden gözlerini kaybetmiştir. Sonrasında durumu öğrenen Yusuf, babasına kendi gömleğini göndermiştir. Gömleği gözlerine süren Yakup peygamberin gözleri açılmıştır. Telmih yoluyla sık sık karşılaştığımız bu kıssaya Ziyai de yer vermiştir. Aşağıdaki beyitte Hz. Yusuf'un gömleğine sarılmış olan Hz. Yakub'u, gül yaprağına sarılmış bir yasemine benzetir. Renginden dolayı Yusuf'un kanlı gömleği gül yaprağına benzetilir:

Sarılmış Yûsufun pîrâhenine Hazret-i Ya'kûb

Açılmış yâsemen berg-i gül-i handâna sarmaşmış (G.195/2)

“Açılmış yaseminin gülen gül yaprağına sarılması gibi, Hz. Yakup, Yusuf'un gömleğine sarılmış.”

2.2.3.6. Hırka

Dervişlerin giydikleri üst libasıdır. Hırka kesiminin hususiyeti, kollarının az genişçe, boyun kısmının yakasız ve önden, yukarıdan aşağı bir sıra ilik düğme ile kapanır oluşudur. İki yanına ekseriya birer cep de yapılır. Çeşitli kumaşlardan yapılan hırka aslında derviş libası olduğu için, dervişliğin sırrı ve hikmeti de kanaat ve fakirane yaşamak olduğundan hırka giymek, mecâzi anlamda tevazuu, kanaati ifade etmiştir (Koçu 1969: 135-136).

Aşağıdaki beyitte şair eğer utanç hırkasını üstüne giyerse aşk şahının yani sevgilinin önünde yüzünün yere düşeceğini söyler:

Şâh-ı 'aşk öninde hacletden yüzüm düşer yire

Ger koyup tâc-ı melâmet hırka-i 'ârı geyem (G.284/4)

“Eğer melamet tacını koyup utanç hırkasını giyersem, aşk şahının önünde utançtan yüzüm yere düşer.”

2.2.3.7. Kaftan (Kabâ)

Kabâ “kaftan” anlamına gelir. Meydani denilen al beyaz çizgili bir ipekli dokumadan yapılan yan etekleri çift yırtmaçlı, göğüs kısmı açık ve yakası topuğa kadar kesik ve bütün yakası sırma ve ipek gaytanla işlenmiş bir entaridir (Onay 2014: 230).

Belâ deşinde 'uryân olmak ben ihtiyâr itdüm

Ziyâ'î çün libâsı cism-i 'âşıkda kabâ gördüm (G.306/5)

“Çöl belasında çıplak olmaya ben katlandım; Ziyai çünkü libâsı âşığın cisminde kabâ olarak gördüm.”

Seher kaftânun açmış gül gibi bâğa salınmışsın

Sanevberler Ziyâ'î gibi hep hayretde durmuşdur (G.75/5)

“Seher kaftanını açıp gül gibi bağına salınmışsın, çam fıstıkları Ziyai gibi hep ağızları açık, hayran kalmıştır.”

Girersin kabre âhir kasr ile eyvânı n'eylersin

Ser-â-ser çün kefen geysen ya bu kaftânı n'eylersin (G.374/1)

“Sonunda kabre girersin köşk ile sarayı neylersin; çünkü baştanbaşa kefen giysen ya bu kaftanı neylersin.”

2.2.3.8. Kefen

Sözlükte “örtmek” anlamına gelen kefn masdarından gelmektedir. Yensiz ve yakasız, dikişsiz ve oyasız sade birkaç parça bezden ibaret olan kefen, bir yönüyle ölünün bedenini örtme görevini yerini getirdiği gibi bir yönüyle de insanın bu dünyadan bir şey götüremeyeceğini, doğduğu gibi çıplak gideceğini ve dünyanın fâniliğini temsil eder (Keskin 2002: 184-185).

Şair aşağıdaki beyitte üstündekinin kefen olmadığını, zengin makam sahibi insanlardan hediye gelen bir gömlek olduğunu söyler:

*Bu mürde cisme sanman bir niçe yirden **kefen** gelmiş
Fakîre gâlibâ devletlülerden pîrehen gelmiş (G.193/1)*

“Bu ölü vücuduma bir yerden kefen geldiğini sanmayın; öyle görünüyor ki bu fakire makam sahiplerinden bir gömlek gelmiş.”

Bir savaş sahnesinin canlandırıldığı aşağıdaki beyitte asılanın kızıl bayrak değil âşıkların kanına bulanmış kefen olduğunu söyler:

*‘Askerinde ol şeh-i hüsnün kızıl bayrak degül
Katl-i uşşâk itdi bağlar fahr için kanlı **kefen** (G.324/4)*

“Güzellik şahın ordunda âşıkları katletti; gurulanmak için, kızıl bayrak değil, kanlı kefen bağlar.”

Aşağıdaki beyitte ise Mecnun’a Leyl suresi ile kefen bile yazılsa onun mutlu olacağını söyler. Leyl aynı zamanda gece demektir ve Leyla’yı çağrıştırmaktadır. Leyla’dan gelen her şey Mecnuna mutluluk verir. Ölüm bile olsa ondan geldiği için güzeldir:

*Lâ-cerem lâyık-ı firdevs ola rûh-ı Mecnûn
Ki ana sûre-i ve’l-Leyl ile yazılsa **kefen** (G.328/5)*

“Şüphesiz ona Leyl suresi ile kefen yazılsa Mecnun’un ruhu firdevse layık olur.”

Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin yanağının hasretini çeken şair, eğer bu dert ile ölürse ona gül yapraklarıyla bir kefen hazırlanmasını ister. Burada gül sevgiliyi temsil ederken, diğer yandan renginden dolayı da ele alınır. Kırmızı gül yaprakları aynı zamanda hasret çeken aşğın kanlı kefeninede de işaret eder:

*Hasret-ı ‘ârız-ı yâr ile ölürsem hayfâ
Berg-i gülden tenüme bir **kefen** eylen peydâ (G.19/1)*

“Yanağının hasretiyle ölürsem yazık; tenime gül yaprağından tenime bir kefen meydana getirip hazırlayın.”

2.2.4. Giyeceklerin Parçaları

2.2.4.1. İplik (Resen, Rişte)

İplik anlamına gelir. Klasik edebiyatımızda sevgilinin saç ipi olarak düşünülür. Âşıkların gönlü ise o saçların uçlarında asılıdır. Şair vefasız sevgiliye seslenerek neden aşığın gönlünü saçlarının ucuna astığını sorar:

*Sebeb nedür **resen**-i zülfe eyledün ber-dâr
Günâhı yog iken ey bî-vefâ dil-i zârı (G.433/2)*

“Ey vefasız, sebep nedir ki zavallı gönlü günahı yokken saçının urganına astın.”

*Ümîdüm **riştesin** kesdüm vücûdum der-miyân itdüm
Ki bir kılca haber duydum hayâlümde miyânından (G.310/3)*

“Ümidimin ipini kestim vücudumu ortaya koydum; belki ince belinden küçük bir haber alırım diye hayal ettim.”

2.2.4.2. Kemer (Nîtâk)

Bir şerit şeklinde yapılan ve giyilen esvabı belden sıkıp tutmak için veya sadece süs olarak kullanılan ve bele yalnız bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulan şeydir. Eski toplum hayatımızda kadın ve erkeklerde pek çok çeşidi kullanılmıştır (Koçu 1969: 156).

Sevgilinin teni gümüş gibi parlak ve beyazdır. Ziyai sevgiliye seslenerek ona gümüş bir kemer gerektiğini ve bu yüzden kolunu boynuna dolmasını ister. Sevgilinin kolu gümüşten bir kemere benzetilir:

*Efendi kolunı boynuma sal ki lâzumdur
Semend-i tab ‘-ı Ziyâ’îye bir gümüşli **kemer** (G.147/5)*

“Efendi kolunu boynuma sal ki Ziyainin yaratılışlı atına bir gümüş kemer lazımdır.”

Eskiden bir de “altın kemeri” kullanılırdı. Sağlam ve yumuşak bir bezden yahut yumuşak sahtiyandan 4-5 parmak enlikte iki katlı olarak kesilip dikilen bu kemerlerin iki katı arasına altın paralar yerleştirilip dikilirdi (Koçu 1969: 157).

Yine sevgiliyi tasvir eden şair, onun belindeki altın kemer sanmamalarını söyleyerek görülen güneşin gökyüzünün güzelliğinin üstünde parlak bir halka olduğunu söyler:

*Sanman altunlu **kemer** kuşatdı ol şâh-ı cihân
Âfitâb-ı âsumân-ı hüsne ol bir hâledür (G.154/3)*

“O cihan şahı altınlı kemer kuşattı sanmayın, gökyüzünün güneşinin güzelliğine o parlak bir halkadır.”

2.2.4.3. Kuşak (Zünnâr)

Papazların bir alâmet olmak üzere bellerine bağladıkları uçları püsküllü örme kuşak (Pala 2017: 496).

Sevgilinin saçları renginden dolayı günahı ve tuzağı temsil eder. Çünkü daima siyah ve dağınıktır. Âşığı kendine çekerek onu hapseder ve onu günaha sürükler. Bu

sebeple şair aşağıdaki beyitte sevgilinin saçlarını zünnâra benzetir. Kaşlar ise şeklinden dolayı mihraba benzetilir ve kutsal sayılır. Şair sevgilinin siyah saçlarının kaşlarının üzerine dökülmesini mihrabın üstüne asılan bir zünnâra benzetir:

*Kaşların üzre perîşân eyleme zülfeynünü
Hây kâfir asma mihrâb üstine zünnârını (G.448/2)*

“Saçlarını kaşların üzre perişan eyleme, Hay kâfir mihrabın üstüne zünnârını asma.”

Sonraki beyitte ise yine sevgilinin saçı aşığı günaha sürükleyen bir tuzak olmasıyla kullanılır. Şair sevgiliye sitem ederek kâfirliği bırakmasını çünkü tuzaklarıyla İslâm ehline kıyan bir günahkâr olduğunu söyler:

*Yüri kâfirliği ko ey saç zünnâr yüri
Ehl-i İslâma kıyar âfet-i ra'nâsın sen (G.316/4)*

“Ey saç zünnâr var yürü, kâfirliği bırak; sen İslâm ehline kıyan güzel bir afetsin.”

2.2.4.4. Örtü/Peçe (Nikâb)

Aslı İtalyanca olan bu kelime, bazı ülkelerde kadınların sokakta yüzlerini örtmek için kullandıkları, ince dokunmuş bir örtüdür. Kadınların sokağa çıktıkları zaman, yüzlerini erkeklerden saklamak için kullandıkları “peçe” daha çok İslâm ülkelerinde yaygındır. Osmanlı Devleti’nde bazı yeniçeri civeleklerinin de peçe takındığı olurdu. Kadınların sokakta peçe ile dolaşmaları 1908 devrimine kadar sürdü. Peçe, yüzü tamamen örterdi ve çarşafı ile beraber kullanılmıştır (Tuğlacı 1984: 77).

Divan şiirinde sevgilinin saçları peçe olarak yüzünü örter. Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzünü görmeyi diler ve eğer talihimiz açık olsaydı sevgilinin yüzünü görme şerefine ererdik der:

*Ola kim açılardı tâli ‘ümüz
Ruh-ı cânânedan nikâb alalum (G.287/6)*

“Talihimiz yaver giderse, sevgilinin yanağındaki peçeyi açarız.”

Sonraki beyitte ise sevgilinin yanağını pembeliği ve güzel kokulu olması nedeniyle gül yaprağına benzeten şair yârin o güzel yanağını örtü ile görsek ayıp mı olur diyerek sitem eder:

*Gül yaprağıyla yaraşur ey ‘andelîb-i cân
Ruhsâr-ı yâr tan mı görünse nikâb ile (G.418/2)*

“Ey can bülbülü gül yaprağıyla yaraşır; yârin yanağı örtü ile görünse ayıp mı?”

2.2.4.5. Yaka (Girîbân)

Sözlükte *elbise yakası* anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu 2012: 334). Aşağıdaki beyitte âşık sevgiliden çektiği eziyetler yüzünden kederle elbisesinin yakasını yırtar. Sevgiliye seslenen âşık bu yüzden canından usandığını söyler:

*Benüm ser-pençe-i muhtelle çâk oldı girîbânım
Usandum tatlu cânımdan benüm ey mâh-ı tâbânım (Tc.1/1)*

“Güçlü kuvvetli başı bozuklar tarafından yakam yırtıldı; ey benim parlak ayım tatlı canımdan usandım.”

Ziyai sözlerinin daha önce söylenen sözlere benzemediğini söyler. Aşağıdaki beyitte de şiirlerini yakası açılmamış söze teşbih ederek orijinalliğini ve herkesin anlamayacağını belirtir:

*Ey Ziyâ 'î yakası açılmadık sözdür bu kim
Başa çıkmaz gül gibi çâk-ı girîbân itmeyen (G.338/5)*

“Ey Ziyai bu ki yakası açılmadık sözdür gül gibi yakasını yırtmayan başa çıkmaz.”

2.3. SÜSLENME

2.3.1. Süslenme Malzemeleri

2.3.1.1. Ayna (Âyine, Mir'ât)

Türkçe'de ayna telaffuzuyla kullanılan kelimenin aslı Farsça âyîne veya âyene olup âyen (âhen) “demir” kelimesinden türetilmiştir. Arapça karşılığı mir'âttır. İnsanlar önceleri ayna olarak durgun su yüzeylerine bakmışlardır. Bilinen ilk ayna Cilâlı Taş devrine aittir ve milâttan önce VII. binyılda Çatalhöyük'te kullanılmıştır (Sinemoğlu 1991: 262).

Aynanın edebiyatta kullanılış sebeplerinin başında bir süs malzemesi oluşu gelir. Güzeller aynada kendi güzelliklerinin farkına varırlar ve yine ona bakarak süslenirler.

Gerek gökteki bulutlar ve göğün rengi gerekse geceleri yıldızlar ve gök cisimleri her an değişim gösterir halde olmaları bakımından sürekli hareket halinde olan bir aynaya benzetilir (Şentürk 2016: 489).

Aşağıdaki beyitte de gökyüzü düz oluşu ve berraklığı sebebiyle aynaya benzetilir. Bilindiği gibi berber dükkânlarında ayna bulunur. Bu sebeple gökyüzünü bir berber dükkânına benzeten şair parlayan güneşi ise bir aynaya benzetir.

*Sanki bir berber dükânıdır sipihrün kubbesi
Asmış içinde anun mir'ât-ı rahşânı güneş (K.4/19)*

“Gökyüzünün kubbesi sanki bir berber dükkânıdır, parlayan güneş aynasını onun içinde asmış.”

Aşık için sevgili eşsiz ve özeldir. Kimse onun gibi olamaz onunla bir tutulamaz. Fakat şair aynanın tam tersini iddia ettiğini söyler. Aynaya göre sevgilinin benzeri vardır. Gerçeği görmesi için savgiliyle aynanın yüz yüze gelmesi gerekmektedir:

*İddi 'â eylermiş âyîne nazîrûn var diyü
Ey sanem gelsün beru olsun senünle rû-be-rû (G.385/4)*

“Ayna senin benzerin var diye iddia edermiş, ey sanem gelsin seninle yüzleşsin.”

*Tamâm olur işi mir'ât-ı hüsne gırradur çün kim
Kusûrın bilmemiş eylen temâşâ mâh-ı tâbânı (G.482/2)*

“Güzelin aynasına kibirlidir çünkü tamamlanır işi, kusurunu bilmemiş ayın parlaklığını izler.”

2.3.1.2. Tarak (Şâne)

Saçların ve sakal kıllarını birbirinden ayıklayıp temizlemeye ve düzeltmeye yarayan dişli alettir. Şimşir, boynuz, fil dişi, abanos gibi malzemelerden yapılır (Sami 2012: 684).

Divan şiirinde tarak genellikle süs unsurlarıyla birlikte anılır. Sevgilinin saçlarından geçen tarak onları dağıtırken aşığın gönlünü de beraberinde dağıtır. Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin saçları tarakla dağılırken kendi gönlü ve aklının da birlikte dağıldığını söyler:

*Dagılır ‘akl u dil ü fikrüm benüm
Her kaçan kim şâne zülfün dagıdur* (G.143/2)

“Her ne zaman ki tarak saçlarını dağıtır benim de aklım gönlüm ve düşüncem dağılır.”

Sonraki beyitte ise şair tarağı şeklinden dolayı ele alır. Tarağın birçok dişi vardır ve bunlar sevgilinin saçlarına dolaşır. Şair yüreğinin tıpkı tarağın dişleri gibi parça parça olduğunu söyler. Diğer yandan âşıkların gönlü sevgilinin saçlarına takılıdır. Tarak saçlarını taradıkça gönüller yara alarak düşer:

*Şâne-âsâ şerha şerha eylemek sinem benüm
Hiç düşer mi ol saçı ‘anber-feşânun şânına* (G.394/2)

“Benim göğsümü tarak gibi parça parça eylemek hiç o saçı anber saçanın şânına yakıştır mı?”

2.3.2. Takılar

2.3.2.1. Halhal

Kadınların ayak bileklerine taktıkları zincirlerdir. Sevgilinin sıkça kullandığı süs unsurlarından olan halhal onun zarif bileğinde sallanarak aşığı etkiler. Süs unsuru olması dışında aşağıdaki beyitteki gibi ayağa takılan bir zincire de benzetilir.

Telmih yoluyla Leyla ve Mecnun’u karşımıza çıkaran şair Leyla’ya yapılan öğütleri onun ayağına takılmış bir halhala benzetirken bu sebeple Mecnun’un mezarından geçmeyeceğini söyler. Halhal, Leyla’nın ayağına takılan bir zincirdir ve onun Mecnun’un mezarından geçmesine engel olur:

*Güzer itmez mezâr-ı Mecnûna
Leylînün pâ-y-bendidür halhâl* (G.253/5)

“Halhal Leyla’nın ayak bağıdır, Mecnunun mezarından ayrılmaz.”

Şair yine süs unsuru olarak ele aldığı gümüş halhalın servi boylu sevgilinin zarif bileğine çok yakıştığını söyler:

*Çemende serv ayagında tutuldu yah likin
Yaraşur o kad-i mevzûna ol gümüş halhâl* (K.5/4)

“Çimende servinin ayağı buz bağladı; lakin o endamlı boya gümüş halhal yakışır.”

2.3.2.2. Küpe (Guşvâr, Mengûş)

Küpe genellikle kadınların kulaklarına astıkları elmas, yakut, zümrüt, inci gibi değerli taşlarla süslenen takılardır.

Aşağıdaki beyitte âşık sevgilinin kulağına eğilip gizli bir haber söyleyecekken onun küpesini görünce kulağını öper:

*Gûşuna gizlü haber dir gibi olur mahzâ
Gûşvârün eğilüp görince kulagun öper (G.89/2)*

“Kulağına gizli haber söyler gibi olur; yalnız görünce küpen eğilip kulağını öper.”

Sevgilinin teni gümüş gibi parlak ve güzeldir. Bu sebeple onun kulaklarını görenler gümüşten bir küpe zannederler:

*Sîmden mengûşdur sanur gören
Gûşî şöyle görünür zîbâ vü ter (G.161/3)*

“Kulağı öylesine süslü ve tazedir ki, gören gümüşten küpe sanır.”

2.3.2.3. Yüzük (Hâtem)

Kıymetli taşlarla süslenen ve parmağa takılan yüzük altın veya gümüşten yapılır. Tenasüp sanatını kullanan şair aşağıdaki beyitte muhabbet yüzüklerinin âşıkları hasta ettiğini, hastalıktan sararmış yüzlerinin renginden dolayı kehribardan yapılmış yüzük taşlarına benzediğini söyler:

*‘Uşşâkı haste kodı mahabbet yüzükleri
Şol kehrübây çehreleridür meger fusûs (G.199/2)*

“Muhabbet yüzükleri âşıkları hasta etti, meğer şu sararmış çehreleri yüzük taşlarıdır.”

*Halka-i bezm-i şarâb oldu mahabbet hâtemi
Câm-ı la lîndür ana yakutdan gûyâ ki fas (G.198/3)*

2.3.2.4. Yüzük Taşı (Fas)

Yüzük taşı manasına gelir. Birçok değerli taştan yapılan ve yüzüğün tamamlayıcısı olan yüzük taşının aşağıdaki beyitte yakuttan yapıldığı söylenir. Bu yakut ise sevgilinin kırmızı kadehine yani dudaklarına benzetilir. Çünkü âşık onunla sarhoş olur, sevgilinin o dudaklarından aşk şarabını yudumlar:

*Halka-i bezm-i şarâb oldu mahabbet hâtemi
Câm-ı la lîndür ana yakutdan gûyâ ki fas (G.198/3)*

“Bezm halkasına muhabbet mühürü şarap oldu, sözde yakuttan yüzük taşı ona kırmızı dudağındır.”

2.3.3. Kozmetik

2.3.3.1. Kına (Hınna)

Kına yapraklarının dövülmesiyle elde edilen toz kınanın su ile seyreltilmesiyle elde edilen karışım, Ortadoğu kültüründe kadın ve erkekler tarafından yüzyıllardır kozmetik amaçlarla kullanılmaktadır (Pişkin 2016: 58).

Divan şiirinde daha çok renginden ve gelinlerle kurbanlıklara yakılmasından dolayı kullanılır. Kına tıpta da kullanılsa da divan şiirinde genellikle süs unsuru olarak anılır.

Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliğini tasavvur ederken elindeki kınasını renginden dolayı şafak rengine benzetir. Sevgilinin avucunun içindeki kına yine renginden ve şeklinden dolayı güneşe benzetilir:

*Şafak **hunnâsı** hurşîd ayası engüşt mâh-ı nev*

Elinde hûşe-i pervînesidür ol mehûn tırnak (G.222/4)

“O güzelin avuç ayası şafak kızıl kınalı güneş, parmaklar yeni ay; tırnağı elinde ülker salkımıdır.”

Kına tozu su ile seyreltilmesiyle yumuşak bir hal alır ve sevgilinin eline sürülür. Şair, yine sevgilinin eline yapışan kınanın onun elini güzelleştirdiğini söyler:

*Yapışur destüne **hunnâ** ne güzel el eyler*

Sarmaşur boynuna zülfün ne ‘aceb hâl eyler (Müf.10)

“Eline yapışır kına ne güzel el eyler, dolaşır boynuna saçın acaba ne hal eyler.”

2.3.3.2. Sürme (Tûtiyâ)

Farsça’dan gelen sürme kelimesi, göz çevresini ve özellikle kirpik diplerini daha çok siyah olmak üzere çeşitli renklerde boyamak için kullanılan maddelerin genel adıdır (Yalçın 2010: 169).

Sürme aynı zamanda göz hastalıklarını tedavi etmesiyle de bilinir. Bu divan edebiyatında aşığın üzüntüden ağlamaktan mahvolan gözlerine sevgilinin ayağındaki tozun şifa olması şeklinde karşımıza çıkar.

Âşık için sevgilinin yolunun tozu bile o kadar kutsaldır ki onu gözüne sürme yapmak ister. Yine telmih yoluyla Leyla ve Mecnundan bahseden şair, Mecnun, Leyla’nın devesinin ayağının tozunu bulsaydı onu hemen üzüntüden gözyaşı yerine kan dökülen gözlerine sürme yapacağını söyler.

Nâka-i Leylâ izi tozını bulsaydı Kays

***Sürme** ider idi hemân dîde-i hûn-pâşına (G.404/3)*

“Kays Leyla’nın devesinin izinin tozunu bulsaydı hemen kan saçan gözlerini sürme ederdi.”

Başka bir beyitte ise, sevgiliye seslenerek ayağının toprağının âşıkların gözlerine sürme olduğunu söyler. Sürme kelimesini hem isim hem de fiil olarak kullanan şair ona sitem ederek amacının âşıkları eşiğinden sürmek olduğunu dile getirir:

*Ey hâk-i pâyı dîde-i 'uşşâka tûtiyâ
Bu âsitânededen garazun bizi sürmedür (G.99/3)*

“Ey ayağının toprağı âşıkların gözlerine sürme olan; amacın bizi bu eşikten sürmektir.”

2.3.4. Güzel Kokular

2.3.4.1. Abir

Turunç, iğde, gül, amber, misk gibi çeşitli ot, kök ve maddelerin karıştırılması ile elde edilen güzel kokudur (Ayverdi 2010: 7).

Sevgilinin saçının kokusunu alan aşık dünyevi her şeyden isteğini keserek sadece onun saçının kokusunu arzular:

*İreli râyiha-i zülf-i 'abîr-efşânun
Nesneye yok hevesüm iş bu hevâdan gayrı (G.481/4)*

“Abir saçan saçının güzel kokusuna ereli, bu arzudan başka bir şeye hevesim yok.”

Muhtemelen toz halinde olması sebebiyle toprak yahut yerden kalkan toz türünden nesnelerin abîre benzetildiği görülmektedir (Şentürk 2016, 66).

*Saçıldı cür'a-i câm-ı mahabbet bâg-ı Rıdvâna
Suyın Kevser nebâtın ney-şeker hâkin 'abîr itdi (Mh.4/2)*

“Muhabbet kadehinin yudumu Cennet bağına saçıldı; suyunu kevsere, bitkini şeker kamışına, toprağını güzel kokuya çevirdi.”

2.3.4.2. Anber/Muanber

Anber, ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir maddedir (Devellioğlu 2012: 37).

Divan edebiyatında tavus kuşu kibrinin yanı sıra rengarenk tüyleri, süslü olması ve güzelliğiyle de bilinir. Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşını tavus kuşu gibi renkli ve güzel mürekkeplerle süslediği için onu görenlerin güzel kokulu saygın bir tavus kuşu sandıklarını söyler. Sevgili güzeldir fakat kibirlidir. Aşığın onu zihninde tasavvur etmesi sevgiliyi güzel kılar:

*Kaşun vasfını tâvûsî mürekkeblerle zeyn itdüm
Sanur anı görenler bir mu 'anber mu 'teber tâvûs (G.186/2)*

“Kaşının şeklini rengarenk boyalarla süsledim, onu görenler güzel kokulu hatırı sayılır bir tavus sanır.”

Yine şair sevgiliyi kıskanarak anber saçan saçlarının tek bir teline bile tan yelinin değmemesini ister:

*Sabâvet 'âleminde itdüğün hâlâtı terk eyle
Sabâ bir târına degme o zülf-i 'anber-efşânun (G.230/5)*

“Çocukluk zamanında yaptığın halleri terk et. Ey tan yeli! anber saçan o saçın bir teline bile dokunma.”

Bir başka beyitte de saçla birlikte kullanılan anber için şair, sevgiliye seslenerek onun sünbül gibi anber kokan saçlarını açmamasını, eğer açarsa kendinden geçip saçlarının kokusuyla aklının dağılacağını söyler.

Ey perî-peyker olan 'aklun dahı tağılmasun

Çözme bu gîsû-yı 'anber-bûyunı sünbül gibi (G.436/2)

“Ey peri yüzlü olan sevgili anber kokan saçını çözme ki, saçlarınla birlikte aynı zamanda aklımda dağılsın.”

2.3.4.3. Gül Suyu (Gülâb)

Sözlük anlamı “gül suyu” olup gül esansının sulandırılmasıyla elde edilen sıvıya denir. Sanayide, kokulu gül yaprakları iyice açıldığında toplanır, su ile karıştırılır ve karnilerde kaynatılır; sonra imbikten geçirilerek gül suyu elde edilir. Gül suyu tatlı yapımında kullanıldığı gibi koku olarak da kullanılır (Büyük Ansiklopedi 1990: 1994).

Edebiyatımızda sevgilinin teri, aşğın gözyaşı gül suyuna benzetilir.

Divan şiirinde âşık sevgiliye kavuşmak için ne kadar yanıp tutuşsa da ayrılık acısı çekmekten zevk alır. Sevgilinin yoluna dökülen tek bir damla gözyaşı onun uğruna olduğu için çok değerlidir. Bu sebeple aşağıdaki beyitte gözlerini bir gül suyu şişesine benzeten şair gözyaşlarını da güzel kokulu gül suyuna benzetir. Çünkü o yaşlar sevgilinin için dökülür ve bu yüzden ayrılık acısıyla dökülen yaşlar çok kıymetlidir:

Veda '-ı hicre nâfidür anunçün ey tabîb-i cân

Sirişkümle toludur şişe-i çeşmüm gülâb-âsâ (G.3/4)

“Ey canımın tabibi ayrılan göze faydalı olduğu için gözümün şişesi gül suyu gibi gözyaşım ile doludur.”

Şair baş ağrısını gidermek için acıyla akıttığı gözyaşı varken bu zamanın gül suyuna yönelmeyeceğini söylüyor. Aşğın kendi gözyaşı yine kendisine şifadır:

Def'-i sudâ ' içün gözümün yaşı var iken

Meyl itmezin Ziyâ'î bu dehrün gülâbına (G.429/5)

“Ziyai baş ağrısını gidermek için gözümün yaşı varken, bu zamanın gül suyuna meyletmem.”

2.3.4.4. Misk (Müşgîn, Müşk)

Misk, misk geyiği denilen ve Tibet, Moğolistan, Tonkin dağları dolaylarında yaşayan, boynuzsuz keçi benzeri küçük bir memeli hayvanın erkekinden elde edilir. Misk geyiğinin dişileri cezbetmek, ayrıca kendi hâkimiyet bölgesini belirlemek için kullandığı bir salgı olan misk, hayvanın husyelerinin önündeki özel bir bez tarafından üretilen, siyaha yakın parlak koyu esmer renkli ve kıvamlı, çok keskin kokulu bir maddedir (Bozkurt ve Baytop 2005:181)

Yakılarak da kokusu çıkarılan misk ile aşğın gönlü arasında bağlantı kuran şair, keder ateşinin aşğın derdinden yandığında misk kokusunun ortaya çıktığını söyleyip, kendi gönlünü aynı ateşle yanan ve güzel kokular yayan bir buhurdana benzettiğini söyler:

*Yandugınca nâr-ı gam derdinden irdi bûy-ı misk
Gönlümi erbâb-ı şevk Allâh ki micmer sandılar (G.115/2)*

“Gam ateşinin derdinden yandıkça derdinden misk kokusu erdi, şevk sahipleri Allah ki buhurdan sandılar.”

*Sayd-gâh-ı deşt-i ‘aşkun ben de bir sayyâdıyam
Saydum olur lîk bir âhû-yı müşğîn-nâf yok (G.216/2)*

“Aşkın av yerinin ovasında ben de bir avcıyım, lakin bir misk ceylanı avlayamadım.”

Ayrılık acısı hasreti de beraberinde getirir. Sevgilinin misk kokulu saçlarının hasretiyle aşğın beli bükülmüş, elif harfi gibi dimdik olan boyu yükle kambur olup dal harfi gibi eğilmiştir:

*Hasret-i gîsû-yı müşğînünle kaddüm dâl olur
La ‘l-i rengînün ümîdiyle bana çok âl olur (G.71/1)*

“Misk kokulu saçının hasretiyle boyum dal harfi gibi olur, dudağının renginin ümidiyle çok kan dökerim.”

2.3.4.5. Öd (‘Ûd)

Öd ağacı. Ateşte yakıldığı zaman güzel koku ifraz eden küçük ve ince çubuklar halinde bulunur. Özellikle toplantılarda, tekkelerde vs. öd ağacı yakılırdı. Öd yanınca kıvrım kıvrım olur. Divan şiirinde yanışı, ateş ile olan münasebeti ve güzel kokusu ile ele alınır (Pala 2017: 464.)

Âşık sevgilininin uğrunda acı çekerek yanar. Şair gönlü bir buhurdana benzetirken gönlünde aşkla yanan ateşide buhurdandaki ateşe benzetir. Aşğın ahı ona duman, canı ise ud olur. Yanarak güzel kokular yayar:

*Kâh olur şevk-i ruhun dil micmerinde od olur
Âhum ana dûd olur cân-ı hazînüm ‘ûd olur (G.102/1)*

“Ruhunun isteği kâh gönül buhurdanında ateş; ahım ona duman, hüznü canım ise ud olur.”

2.3.4.6. Tib

Güzel koku, güzel kokulu nesne, güzel koku için sürülen şey (Devellioğlu 2012: 1292). Şair kendine seslenerek eğer sevgili mezarına uğrarsa onun güzel kokusunu hatırla diye tembihte bulunur:

*Tib-i hâtırla eger kabrüne ugrarsa nigâr
Seng-i kabründe Ziyâ’î yaza tâbe serâh (G.392/5)*

“Eğer sevgili kabrine uğrarsa güzel kokuyu hatırla, Ziyainin mezar taşında toprağı iyi olsun yazsın.”

2.3.5. Diğer Süs Öğeleri

2.3.5.1. Süs (Zînet, Zîver)

Sözlükte “süs” anlamına gelir. Kadınların süs olarak taktıkları yüzük, küpe, gerdanlık, iğne gibi altın, gümüş ve kıymetli taşlarla yapılmış kuyumculuk işlerine denir (Ayverdi 2010: 3510).

Baharın tasvir edildiği aşağıdaki beyitte, baharın gelişyle doğanın türlü çiçeklerle süslendiği anlatılır. Beyitte hem renk hem de şekil yönünden lale Cemin kadehine benzetilirken, nergis ise İskenderin tacına benzetilir:

*Bugün lâleyle nergisden çemen pür zîb ü zîverdür
Biri Cem câmidur sâkî biri tâc-ı Sikenderdür (G.66/1)*

“Bugün çimenler laleyle nergisle dolu güzel ve süslüdür: biri Cem’in kadehi, biri İskender’in tacıdır.”

Başka bir beyitte ise şair sevgilinin gerdanını süsleyen inci değil, damla damla akıttığı gözyaşları olduğunu söyleyerek gözyaşlarını inciye benzetir:

*Gerden-i cânâneye zînet viren incü degül
Katre katre dizilür yaşum habîbün boynına (G.403/4)*

“Sevgilinin gerdanını süsleyen inci değildir; (O) sevgilinin boynuna damla damla dizilen gözyaşımıdır.”

2.4. GÜNLÜK HAYAT

2.4.1. Aydınlatma

2.4.1.1. Çıra (Çerâğ, Kandil)

Bugün dilimize “çıra” ve “çırak” şekillerinde telaffuz edilip nispeten farklı anlamlara gelen bu kelime, kandil, meşale v.b yanarak ışık veren nesneler hakkında kullanılan umumî bir tabirdir Bir pir ve dergâha bağlanark tasavvuf yoluna intisap etmiş kimseler yani dervişler de bu isimle anılırlardı (Şentürk 2016: 513). Eskiden şarap ulu orta içilmediğinden ve şarabın serin ve loş yerlerde tutulması gerektiğinden meyhaneler çoğu zaman taş binaların loş zemin katlarında olur, dolayısıyla buralarda gece gündüz kandil yanması icap ederdi, Hemen her meclis tasvirinde mum yahut çerâğdan bahsedilmesi bundandır (Şentürk 2016: 514).

Ziyai mumu kendisine teşbih eder çünkü mum da onun gibi şevkle yanar:

*Meclis-i meyde mâh-ı tâbânum
Şevke geldi Ziyâ’î gibi çerâğ (G.211/5)*

“Mey meclisinde parlayan ay’ım, چراغ Ziyai gibi şevke geldi, yandı.”

Gökyüzünü bir camiye teşbih eden şair gökyüzündeki yıldızların da sabaha kadar yanan kandiller olduğunu söyler:

*Seyyâre sanma kayyûm-ı kudret sabâha dek
Gör câmi '-i sipihre ne **kandiller** yakar (G.127/3)*

“Kayyumun kudreti gezegenlerle sınırlı sanma, gökyüzü camisini gör sabaha dek ne kandiller yakar.”

*Ehl-i bezme şevk virdi câm-ı mey mey-hânede
San ki mescid rûşen oldu pertev-i **kandilden**(G.314/4)*

“Şarap kadehi meyhanede meclis ehline şevk verdi; sanki mescid kandilin ışığından aydınlandı.”

2.4.1.2. Mum (Şem)

İnce uzun ve ucunda alev olan bir aydınlatma aracı olan mumun içinde fitil bulunur. Asıl ışığı veren de fitildir (Serdaroğlu Coşkun 2017: 100). Divan şiirinde mum, çok zaman yanması ve ışık kaynağı olması ile işlenir, sık sık pervâne ile birlikte anılır. Âşık pervane olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Âşık yanarken mum gibi yanıp erir. Mumun yanışı baştan ayağa doğru olur. Mumun bazen başı kesilir. Bundan başka yer yer lale, ay, güneş, âşık, gam, sine, göz, can, boyun, sevgili, sevgilinin yanağı ve yüzü, vuslatı ve güzelliği de muma benzetilir. Aydınlatma araçları içinde önemli bir yer tutuyor oluşu da mumun önemini artırır (Pala 2017: 427). Aşağıdaki beyitte Ziyai kendisini mumda yanan fitile benzetir.

*Şevküm artar cismümi yakdukça nâr-ı nâz-ı yâr
Ey Ziyâ 'î **şem** 'de yanan fetalün 'aynıdur (G.82/5)*

“Yârin nazının ateşi cismimi yaktıkça şevkim artar. Ey Ziyai bedenim mumda yanan fitilin aynısıdır.”

Aydınlatma aracı olması bakımından mum, sevgiliye benzetilir. Etrafına ışık saçarak ortalığı aydınlatır. Sevgilinin de güzel yüzünün parlaklığı ışık saçır. Aynı zamanda mumun ışığı zayıftır ve rüzgârın estiği yöne doğru meyleder. Âşık da muma benzettiği sevgiliye seslenerek ona yönelmesini ister:

*Meyl eyle bâd-ı âhuma ey şem '-i bezm-i cân
Her cânibe çü mâ'il olur bâd esince **mum** (G.303/2)*

“Ey can meclisinin mumu ahımın rüzgârıyla meyl eyle, çünkü rüzgâr esince mum her yöne meyleder.”

2.4.2. Aydınlatma Parçaları

2.4.2.1. Fanus

Bir ışık kaynağının etrâfına geçirilen cam mahfazadır (Ayverdi 2010: 918). Fitil alevi hafif bir esinti ile sönecek güçte olması bakımından, çerağ ile onu rüzgârdan koruyan bez, deri, cam v.b nesnelerden üretilen fanus kavramı şiir dilinde güçsüzlük ile himaye konumu oluşturmak üzere kullanılırlar (Şentürk 2016: 513).

Aşağıdaki beyitte şair kendi gönlünü bir fanusa benzetir. Fanus onun içinde yanan aşk ateşini dışarıdaki her şeyden korur ve sönmesini önler. Böylece ateş gece, gündüz sürekli yanar:

*Ziyâ'î şevke geldi gönli bir fânûs-ı hikmetdür
Ki anda rûz u şeb 'aşk âteşi turmaz yanar tenhâ (G.17/5)*

“Ziyai şevke geldi gönlü bir hikmet fanusudur ki onda gündüz ve gece ıssız aşk ateşi durmaz tek başına yanar.”

2.4.2.2. Fitol (Fetil)

Lamba fitili anlamına gelir. Şair, sevgilinin ateşiyle yanan vücudunu mumun yanışına benzetir. Onun nazıyla bedeninin yanmasını, mum yandıkça fitilin yanmasına benzetir:

*Şevküm artar cismümi yakdukça nâr-ı nâz-ı yâr
Ey Ziyâ'î şem 'de yanan fetilün 'aynıdır (G.82/5)*

“Yârin nazının ateşi cismimi yaktıkça şevkim artar. Ey Ziyai bedenim mumda yanan fitilin aynısıdır.”

2.4.3. Ölçme ve Tartma

2.4.3.1. Terazi (Mîzân, Terâzû)

Teraziler, kilo, gram, dirhem (320 gr.) denen ağırlıklar, el kantarları genelde sebze, meyve, yün gibi şeyleri tartmada kullanılır. Çinik denen madeni tahıl ölçme aleti, onun daha küçükleri urupla gibi aletler bulunur. Süt ölçmek için teneke kaplar kullanılır (Naskali 2018: 211).

Edebiyatta ise çeşitli çekillerde kullanımı mevcuttur. Kelimenin ıstılah anlamı vardır. İlki, mahşer gününde kurulacak olan ve her insanın iyilik ve kötülüklerinin tartılacağı terazidir. Kelimenin ikinci anlamı burçlarla ilgili olanıdır. Divan şiirinde terazi anlamıyla da kullanılır ve özellikle Yusuf peygamberin teraziye konup satılmasına telmih yapılır (Pala 2017: 325-326).

*Her dem ol Yûsuf-likâ gözüm terâzûsındadır
Hâce-i bâzâr-ı 'aşk ol sen de mîzânun gözet (G.35/3)*

“Her an o Yusuf yüzlü gözümün terazisindedir; aşk pazarının efendisi, sen de ölçünü gözet.”

Şair sevgiliyi güzelliğinden dolayı Hz. Yusuf'a teşbih ederek mahşer günü günah ve sevapların tartılacağı tartıyı hatırlayıp ona eziyet etmemesini söyler:

*Ey Mısır-ı hüsn-i Yûsuf rûz-ı hisâbda
Mîzânı yâd kıl yaşımı itme Nîl (G.267/3)*

“Ey Mısır’ın güzel Yusuf’u hesap gününde tartıyı hatırla ki gözyaşımı nil gibi dökme.

Şair dert ve gamı teraziye benzetirken sırat köprüsünden geçip sevgiliyle bir araya gelmek için dert ve gamı çekmek zorunda olduğunu söyler:

*Ey Ziyâ'î ol kıyâmet yâr ile haşr olmaga
Derd ü gam gûyâ terâzûdur reh-i 'aşkı sırât (G.206/5)*

“Ey Ziyai ol kıyâmet gününde sevgili ile bir araya gelmeye dert ve gam, aşk yolunun sıratında sanki terazidir.”

2.4.4. Yiyecek- İçecek

2.4.4.1. Bardak (Kadeh, Câm, Peymâne, Sagar)

Kadeh, içine içki konan küçük bardaktır (Onay 2014: 234). Divan şiirinde kadeh, sevgilinin dudağı ve şarap birlikte kullanılan unsurlardandır. Dudak kadeh münasebetinde şekil benzerliği esastır. Ancak bu benzerlikte çoğu zaman renk ve lezzet münasebeti bakımından kadehin içindeki şarap kastedilir (Sefercioğlu 2001: 204).

Sevgilinin dudağı âşık için onu sarhoş edip kendinden geçiren bir kadehtir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı aşk şarabıyla dolu bir kadehe benzetilir:

*Teşne idük uyanıp lâ-ya 'kıl oldum var ise
Leb diyü sahbâ-yı 'aşkından **kadeh** sundı bana (G.11/4)*

“Susamıştım uyanıp bi hoş oldum; derhal aşk şarabından bana kadeh sundu.”

Yine aşağıdaki beyitte sevgilinin dudakları kadehe benzetilirken bu kez şifa verici etkisinden bahsedilmiştir. Tatlılığından dolayı şerbet dolu kadeh olan sevgilinin dudakları hasta olan aşığa şifa vermiştir:

*Câm-ı la 'linden gice şerbetler in 'âm eyledi
Haste idün bir tabîb-i dil irişmişdür sana (G.11/3)*

“Hastaydın, gece bir gönül doktoru yetişip senin yanına gelip dudağının kadehinden gece şerbetler lutfetti.”

Gül şeklinden dolayı kadehe benzetilir. Aşağıdaki beyitte şair sevgiliye, meclis bağındaki altından yapılmış kadehe bakmamasını söyler. Gül guncasını kadehe benzeterek onun için çiy şarabıyla dolu olduğunu söyler:

*Meclis-i bâgda zerrîn **kadehe** bakma gönül
Mey-i şeb-nemle tolu bülbüledür gonca-i gül (G.268/1)*

“Gönül meclis bağında altın kadehe bakma, çiy şarabıyla dolu gül guncası bülbül içindir.”

En'âm kitaplarında, dua mecmualarında bir kadeh duası vardır. Hatta eskiden tas ve çanak içine dua yazarak bununla hastaya su içirmek suretiyle bir tedavi tarzı da vardır. Şiirlerimizde geçen “kadeh duası” tabirinin delalet ettiği mazmun tamamıyla anlaşılmamıştır. Fakat kullanılan beyitler incelendiğinde şu manayı ifade ettiği söylenebilir: Müskirat, boğazı dar şişeden, sürahiden kadehe dökülürken duyulan kukul sesini ayyaşlar duaya benzetmiştir (Onay 2014: 234-235).

Şair aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenerek sabah şarabını getirmesini ve o şevkle kadeh duasını okumak istediğini söyler:

*Mey-i sabûhı getir 'âşık-ı seher-hîzem
Kadeh du 'âsın o şevk ile okıyam bârî (G.433/4)*

“Sabah şarabını getir seher vakti uyananlardanım; bari kadeh duasını o şevkle okuyayım.”

Şair aşağıdaki beyitte yeryüzünü bir meyhaneye benzetirken şebnem ve nergis çiçeklerini de o meyhanedeki şarap ve kadehe benzetir:

*'Acebâ şebnem ü nergis mey ü peymâne midür
Devr-i gül irdi çemen 'arsası mey-hâne midür (G.118/1)*

“Acaba şebnem ve nergis içki ve kadeh midir; gül devri erdi çimen arsası meyhane midir.”

*Bugün lâleyle nergisden çemen pür zîb ü zîverdür
Biri Cem câmıdur sâkî biri tâc-ı Sikenderdür (G.66/1)*

“Bugün çimenler laleyle nergisle bezeli ve süs doludur; biri Cemin kadehidir biri İskenderin tacıdır.”

Şafak vakti ay kırmızı rengini alır. Bu da şair tarafından kan dolu bir kadehe benzetilir. O kan aşığın kanı, ay ise o kanın (şarabın) kadehidir:

*Şafakla mâh-ı nev gûyâ ki bir peymânedür pür-hûn
İçerler bunda 'âşık kanını mey-hânedür gerdûn (G.349/1)*

“Şafakla yeni ay öyle ki kan dolu bir kadehtir, burası aşık kanıyla dönen felek meyhanesidir.

2.4.4.2. Bıçak (Bıçag)

Çelikten yapılan kesecek alettir. Sevgilinin kirpiklerinin ucu sivri ve keskindir. Aşığı yaralayıp canına kasdetmektedir. Aşağıdaki beyitte de sevgilinin kirpiklerini görmek isteyen aşığa karşılık sevgili, deli insanın eline bıçak verilmeyeceğini söyler. Çünkü onun kirpikleri de yaralayıcı ve tehlikeli olması bakımından bıçağa benzetilir:

*Didüm göreyin müjeni kaçma didi yâr
'Âkil virür mi destine dîvânenün bıçâg (G.210/2)*

“Kirpiğini göreyim kaçma dedim, sevgili ise; “akıllı insan delinin eline bıçak verir mi” dedi.”

Başka bir beyitte ise rakibin canını almak isteyen âşık, üstüne ecel gibi bıçakla gidip onu öldürmek ister:

*Kâfir agyârı helâk itmege bir demde hemân
Üstine peyk-i ecel gibi bıçakla varsak (G.217/3)*

“Kâfir yabancıları helak etmek için bir nefeste hemen üstüne ecel habercisi gibi bıçakla varsak.”

2.4.4.3. Çanak, Tabak

Topraktan yapılmış evin köpek ve kedisinin yemek kapları olan bu yayvan tabaklar hayatta durur; yal, yemek artıkları, süt, yoğurda batırılmış ekmekler buna konurdu (Naskali 2018: 205).

Mecnun, Leyla'nın aşkından divane olmuştur ve başında kuşlar yuva yapmıştır. Buna telmih yapan şair Mecnunun başındakinin kuş yuvası olmadığını, onun Leyla'nın düğün ziyafetine getirdiği bir çanak olduğunu söyler:

*Mecnûn başında sanma ki mürğ âşiyânıdur
Leylâ velîmesine gelüpdür çanag ile (G.407/3)*

“Sanma ki Mecnûnun başındaki kuş yuvasıdır, Leyla düğün ziyafetine (elinde) çanak ile gelir.”

Sonraki beyitte ise gökyüzü bir tabağa benzetilirken güneş ise o tabaktaki elmaya benzetilir.

*Ni ‘met-i in ‘âmuna var ise öykünmek diler
Bir **tabak**dur âsumân bir sîb-i eyvânî güneş (K.4/38)*

“Nimetinin lütfuna varsa taklit etmek ister, gökyüzü bir tabaktır güneş sofrasında bir elmadır.”

2.4.4.4. Kase

İçine mâyi şeyler konan maruf kaptır. Kadeh yerinde de kullanılmıştır (Onay 2014: 249). Şimdi kâse denen çukur kapların da çeşitleri vardır. Hoşaf tası, kenarları yazılı olan yazılı tas, toprak tas, tunç tas, ayaklı tas, sivri tas, küçük tas, ölçü tası, su tası, saç tararken tarak ıslatılan su tası bunlardan bazılarıdır. Kabe’den getirilen içi dualar yazılı şifa tasları da vardır (Naskali 2018: 174).

Âşık sevgilinin uğruna kendini feda eder. Gözü ondan başka hiç bir şey görmez. Öyle ki onun sokağının köpekleri bile çok değerlidir. Bu sebeple kalbini kâseye benzetirken içini de ciğer kanıyla doldurup köpeklere armağan etmiştir:

*Benüm de kûy-ı cânân itlerine bergüzârım var
Seherde **kâse**-i kalbüm ciger kanıyla tolmuşdur (G.88/2)*

“Benim de sevgilinin sokağının köpeklerine armağanım var; seher vakti kalbimin kasesi ciğer kanıyla dolmuştur.”

2.4.4.5. Kazan

Bakır, içi kalaylı iki yanında kulpu olan alt kısmı geniş ve çukurca, kenarları oldukça yüksek ama içe doğru eğimli büyük kaplara kazan denir (Naskali 2018: 184).

Türk kültüründe ölen kişinin ardından onun ruhu için büyük kazanlarda yemekler pişirilir ve dağıtılır. Şair aşağıdaki beyitte ölüp mutfağından kazanlar dolusu pilav pişene kadar boş durma, ömrünün sonuna kadar çalış diye öğütte bulunur:

*Bir pişe öğren olma tehî akça pul kazan
Tâ pişe matbahunda pilavun **kazan kazan**
Görmez misin bir akça alur sâ’il-i mezâr
Yigirmisin otuzın alur makbere kazan (K.5)*

“Mutfağında kazan kazan pilav pişene kadar boş durma, bir sanat öğren para-pul kazan.”

2.4.4.6. Küp (Hum)

Kırmızı renkli topraktan yapılan toprak kaplara küp denir. Alt kısmı dar, karnı geniş, ağzına doğru daralan bir şekildedir. Büyük küpler kulpsız olur. Bunların en büyükleri ortalama 2 metre boyundaki şarap küpüdür. İhtiyava göre çeşitli amaçlara kullanılan farklı boyutlardaki küpler sonralarda üzerlerine çeşitli kumaş, kum, denirz

kabuğu, boya gibi maddelerle süslemeler yapılarak dekor amaçlı kullanılmaktadır (Naskali 2018: 190-191).

Şair aşağıdaki beyitte mahzendeki küp ve kadehin boş olduğunu söyleyerek mutluluk veren şarabın olmadığını söyler:

*Bilmezin niçe tolar şevkün ile hâne-i dil
Hum-ı hum-hâne tehî câm-ı safâ-bahş tehi (G.496/4)*

“Senin arzunla gönül evi nasıl dolar bilmiyorum; mahzendeki küp boş, mutluluk veren kadeh boş.”

2.4.4.7. Sürahi (Surâhî)

İçine su, şerbet, şarap vb. şeyler koymaya yarayan, uzun boyunlu cam veya billûr kaba denir (Ayverdi 2010: 2879).

Sevgilinin dudakları aşığı sarhoş ettiği için şair tarafından içi şarapla dolu bir surâhî olarak tasavvur edilir:

*Benzetdün ey Ziyâ’î meye leblerin diyü
Gice surâhî bezmde uzatdı dil bana (G.10/5)*

“Ey Ziyai dudaklarını meye benzettin diye gece mecliste gönül bana dil uzattı.”

Sürahiden içki dökülmesi için sürahinin başı eğilir ve içki kadehe dökülür. Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin başını sürahiye benzeterek onunda meclistekileri sarhoş etmek için devamlı başını eğdiğini söyler:

*Başın ortaya kor surâhî müdâm
Ki kıla mest ahâlî-i bezmi (G.444/2)*

“Meclis ahalisini mest etmek için başını sürahi gayretle çalışır.”

2.4.4.8. Şişe (Billûr, Mînâ)

İçine su ve her türlü sıvı madde konan, camdan çeşitli biçim ve büyüklükte, boyu enine göre çok daha uzun, ağız kısmı dar kaptır (Ayverdi 2010: 2960).

Aşağıdaki beyitte şair gözlerini bir şişeye benzetirken gözyaşlarını da gül suyuna benzetir:

*Veda ‘-ı hicre nâfidür anunçün ey tabîb-i cân
Sirişkümle toludur şişe-i çeşmüm gülâb-âsâ (G.3/4)*

“Ey can doktoru gözümün şişesi gül suyu gibi gözyaşım ile doludur ayrılık gözüne faydalıdır.”

Seng-i havâdis olay taşları manasında bir mecazdır. İnsanın başına gelenlerdir. İnsan ne işlerse önünde onu bulur (Kaplan 2013:) Aşağıdaki beyitte de gönlü bir şişeye benzeten şair, yaşanan olaylardan dolayı bu gönül şişesi kırılmasa aşığın gözyaşının da sel gibi akmayacağını söyler:

*Eşk-i çeşmüm seyl olup akmazdı zâhir dem-be-dem
Şişe-i dil bulmasa seng-i havâdisten şikest (G.36/4)*

“Gönül şişesi başa gelenlerden kırılmasaydı; gözümün yaşı elbette daima sel olup akmazdı.”

2.4.4.9. Tas

İçine su, sulu şeyler ve çeşitli maddeler konan, mâdenden, ayaksız, derince, yayvan kaptır (Ayverdi 2010: 3038). Çorba, hoşaf gibi sulu yiyecekleri koymak için üretilmiş derin kaplardır. Ayrıca şerbet, su, ayran gibi içecekler için yapılanları da vardır (Naskali 2018: 134).

Sevgiliyi kıskanan âşık onun mecliste yabancılarla içmesine kızar ve ben dünyayı tas tas içsem de bana fayda etmez diyerek sitem eder:

*Bezm-i gülde yâr ile agyâr içen turmaz müdâm
Zehr-i kahr-ı dehri nûş itsem n'ola ben tas tas (G.189/2)*

“Gül meclisinde sevgili ile yabancılar sürekli içip durmakta; ben dünyanın eziyet zehrini tas tas içsem yeridir.”

Sonraki beyitte ise âşık içki içtikçe kendinden geçtiği için derdi tasayı unuttur. Şairin tasa dokunmaktan kasdı aşığın içki içmesidir.

*‘Âlem tolar sadâdan dokındugumca tasa
Var ise zerre denlû kalmaz gönülde tasa (G.419/1)*

“Tasa dokundukça dünya sesimle dolar: gönülde zerre kadar tasa varsa o da kalmaz.”

2.4.4.10. Testi (Kûze, Sebû)

Tek veya iki kulplu, karnı geniş, ağzı dar toprak sıvı kaplarıdır. Büyük testiye pekmez ve un konur, küçük testiler çeşmeden su getirmek amacıyla kullanılır. Daha küçükleri evde sürahi yerine kullanılır. Suyu soğuk tutar. Açık sarı ve toprak renkli olurlar. En küçükleri de daha çok süs amaçlı olsada su da konur. Genelde kırmızı kiremit rengi veya yeşil sırlıdır. Bazılarının üzeri nakışlıdır (Naskali 2018: 167).

Aşağıdaki beyitte güneşin altın rengindeki ışığıyla bağ ve bostanı suladığını söyleyen şair, güneşi renginden dolayı altın bir testiye benzetir:

*Gûyiyâ tolâb-ı çerhe baglu zerrîn kûzedür
Ab-ı nûr ile suvarur bâg u bûstânı güneş (K.4/20)*

“Güneş bağ ve bostanı nur suyu ile sular, sanki dönen dolaba bağlı altın bir testidir.”

Başka bir beyitte ise şair, şarap kadehiyle sevgiliyi dudak dudağa gören testinin şaşırdığını söyler:

*Sâgar-ı sahbâyı cânân ile leb-ber-leb görüp
Al kuşağına urup hayretde kalmışdur sebû (G.385/2)*

“Testi, şarap kadehini sevgili ile dudak dudağa görünce kırmızı kuşağına vurup şaşırmıştır.”

2.4.5. İbadet

2.4.5.1. Haç (Salīb)

Sözlükte *haç* anlamına gelir (Devellioğlu 2012: 1071). Sevgilinin saçı küfürdür. Aşığı günaha sürükler. Aşığdaki beyitte şair, sevgilinin yanağındaki saçını kilisede su içindeki haça benzetir:

‘*Ârızunda ey sanem zülf-i perişânun senün*
*Sanki su içre kilîsâda komışlardur **salīb** (G.32/6)*

“Ey put yanağında perişan saçın senin, sanki kilisede su içinde haç koymuşlardır.”

2.4.5.2. Put (Büt, Sanem)

Put anlamına gelir. Divan edebiyatında sevgiliye istiare yoluyla büt ve sanem de denir. Buradaki put daha çok kilise duvarlarındaki mozayik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir (Pala 2017: 78-79).

Aşağıdaki beyitte putların şahı diye sevgiliye seslenen şair böylece onun güzelliğine vurgu yapar:

*Didüm agyâra meyl eyler misin ey **büt**lerün şâhı*
*Didi gelmez **sanem**den fâ’ide tersâ-yı bî-dîne (G.417/3)*

“Ey putların şahı yabancılara meyleder misin dedim, dinsiz “hristiyana puttan fayda gelmez” dedi.”

2.4.5.3. Tesbih (Sübha)

Tesbih kelimesi Arapça “sübhan” kelimesinden türediği söylenir. Anlam olarak böyle olmakla birlikte *tespihin* ilk geliştirilip kullanıma sokulduğu Hindistan’da, çok eskiden kullanılan Sanskrit dilinde “tsepa” dua, “tsepian” ise *tespih* demektir. Buradan devamla *tsepian* kelimesinin Arapça’ya, *tespihin* doğudan batıya göçü sırasında adıyla birlikte geçmiş olması beklenebilir. Arapça’da “mesbaha” Farsça’da ise “tasbih” denir (Gürsoy 2006: 11-12). *Misbâha* da denilen 33 veya 99, 1001 taneli bilinen alet, çekilen *tesbihin* ve *zikrin* sayısını tespit etmeye yarar. Eşyanın Allah’ı zikir ve *tesbih* etmelerini *işitme makamı* (Uludağ, 2012).

Divan edebiyatında aşığında tane tane dökülen gözyaşları da tesbihe benzetilir. Acıyla dökülüp kirpikte buluşan kanlı gözyaşları mercandan yapılmış *tesbih* tanelerine benzetilirken kirpiklerde o *tesbihin* ipidir:

Kanlı yaşum katre katre dizilür müjgânuma
***Sübhadur** Allâhu Ekber dâne-i mercândan (G.323/3)*

“Kanlı yaşım damla damla kirpiğime dizilir, mercan tanesinden Allah’ı yüceltme *tesbihidir*.”

2.4.6. Oyun Araçları

2.4.6.1. Beydak

Satrançta piyâde denilen taş, paytak, piyondur (Ayverdi 2010:349). Şah, fil, vezir ve beydak (piyade), satranç oyununda kullanılan taşların adıdır. Siyah ben, şekil ve renk bakımından beydak olarak tasavvur edilmektedir (Sefercioğlu 2001, 190). Divan şiirinde nerede satranç oyunundan bahsedilse, orada satrançla ilgili kelime ve tabirleri aramak gerekir. “Satranç, mansûbe, mat, ferz, tarh itmek, fil, at, ferzane, şah ruh, kişkişi leclac, piyade” bunlardan bazılarıdır. Çünkü bu oyundan bahsedilirken, söz oyunları yapılır ve malzeme olarak onun terminolojisi kullanılır (Coşkun 2017: 386).

*Görmek dilerse **beydak**-ı hâl-i ruhun rakib*

Açmaz ko şâhum arada ferzânelik budur (G.126/2)

“Rakip ruhunun beninin beydakını görmek isterse, açmazda bırak şahım, vezirlik budur.”

Şair aşağıdaki beyitte satranç oyununu anlatır. Aşık beydak gibi gönül tahtasında hareket ederek kaçır. Kendini beydaka teşbih eder:

Na’t, üzerinde satranç oynanan tahta ya da bezdir.

*Nat ‘-ı dilden kaçarım bârî diyü **beydak**-ı cân*

Niçe ferzâne olur şâhı görür şâh dimez (G.170/2)

“Gönül tahtasından kaçarım bari can beydaki gibi, nice vezir şahı görür ama ona şah demez.”

2.4.6.2. Çevgan, Guy

Başı eğri cirit sopasıdır. Eski şark milletlerinde, özellikle Türklerin oynamış oldukları bir çeşit oyunda kullanılan sopadır. Oyunda bir çevgan bir de top (güy) bulunduğu için daha çok “güy u çevgân” olarak anılır (Pala 2017: 102).

Aşağıdaki beyitte aşk meydanı diyerek savaş meydanını kasteden şair bu meydana başını top etmiştir. Sevgiliyi usta biniciye benzetirken onun saçlarının uçlarını da kıvrımlı olmasından dolayı çevgâna benzetir:

Başumuz tob itmişüz meydân-ı ‘aşk-ı yâra biz

*Tutalum ol şeh-süvârün zülfi **çevgân** olmasun (G.350/4)*

“Biz sevgilinin aşkının meydanında başımızı top etmişiz, tutalım o usta binicinin saçları değnek olmasın.”

Döne döne anı oynatsa n’ola cevğân-ı âh

*‘Arsa-i gerdûnun oldu **güy**-ı galtânı güneş (K.4/6)*

“Ah sopası döne döne onu oynatırsa şaşılmaz; güneş dönen dünyanın yuvarlanan top oldu.”

2.4.6.3. Satranç (Şatranç)

Sadrenğ diye de bilinir. 64 kareye ayrılmış bir satıh üzerinde taşlarla oynanan bir oyundur. Klasik satrançta taş sayısı 32 olup bunların yarısı siyah yarısı kırmızı ve beyaz olurdu. Satrancın eski eğlence hayatında önemli bir yeri vardı. Bu nedenle satranç terim ve deyimleri şiirlere konu olmuştur. Şâh, vezir, fil, at, kale ve piyon adı verilen taşların

çeşitli hareketleri, bir savaş meydanını ve o savaşta yapılan atakları andırır (Pala 2017: 391).

Aşağıdaki beyitte sevgiliyi bir satranç oyuncusu olarak tasavvur eden şair onun başka bir haneye at sürmemesini söyler. Bunu anlatırken satranç oyununu kullanır:

*Hâne-i gayra didüm at sürme ey şatranç-bâz
Didi ol şah-ı kamer ruh tutmazın ta'limdür (Müf. Mat.15)*

“Ey satranç oyuncusu başka haneye at sürme dedim, o beyaz şah da at tutma talimidir, dedi.”

2.4.6.4. Tavla (Nerd)

Eğlence dünyası içinde oynanan bir başka oyun da tavladır. İki kişi arasında oynanan tavlada, iki tarafta on beşer olmak üzere, otuz taş (pul) ve iki zar bulunur. Zarlar atılarak gelen sayıya göre taşlar ilerletilir. Taşı önce biten kişi oyunu kazanır (Coşkun 2017: 385).

Aşağıdaki beyitte âşık, sevgilinin yoluna dökülen yaprakları tavla tahtasına benzeterek kendini de o tahtaya yüz sürüp inleyen pula benzetir:

*Meger ki tahta-i nerd oldı râh-ı yâr varak
Pul oldı zâr benem râh-ı yârda pâ-mâl (K.5/7)*

“Meğer ki sevgilinin yolunun yaprağı tavla tahtası oldu, inleyen benim pul oldu sevgilinin yolunda ayaklar altında inleyip yüz süren pul ben oldum.”

Şair tabutunun tahtasını tavla tahtasına teşbih ederek tahta, tabut, nerd, zâr kelimeleriyle de tenasüp sanatını kullanmıştır:

*Tahta-i tâbutum üzre inledür dil-ber beni
Tahta-i nerd üzre gûyâ ben kulın zâr eylemiş (G.197/2)*

“Tabut tahtamın üzerinde inletir dilber beni; ben kulu, sanki tavla tahtası üzerinde yuvarlanan zarım.”

Son beyitte ise şair kendisini tavla ustası olarak görür ve tavlanın pullarını göğsündeki yara olarak tasavvur eder:

*Ben ol üstâd-ı nerrâdem ki pullar dâg-ı sînemdür
Beni nerd-i belâda zâr iden mâhı kamer kıldum (G.280/2)*

“Ben o tavla ustasıyım ki pullar göğsümün kırıklarıdır; beni bela tavlasında inleyen sevgilinin yüzünü güldürdüm.”

2.4.6.5. Top (Tob)

Toplanıp yuvarlak olmuş, oyun oynanan şeydir (Sami 2012: 692).

Guy u çevgan oyununda guy top çevgan da ucu sivri sopadır. Aşağıdaki beyitte âşık, şeklinden dolayı başını yerlerde yuvarlanan topa benzetirken sevgilinin saçlarının ucundaki kıvrımlarında çevgana benzetir:

*Başumuz tob itmişüz meydân-ı 'aşk-ı yâra biz
Tutalum ol şeh-süvârün zülfi çevgân olmasun (G.350/4)*

“Sevgilinin aşk meydanında başımızı top etmişiz turalım o at binicinin saçı çevgan olmasın.”

Başka bir beyitte ise âşık kendi başını sevgilinin yolunda top etmiştir. Buna rağmen onun dudakları için canını vermeye hazırdır:

*Tob olsa gerek başum meydânda o gabgabdan
Ölsem de dirîg itmey ben cânımı ol lebden (G.373/1)*

“Başım meydanda top olsun; o çeneden ölsem de ben canımı o dudaktan esirgemem.”

2.4.7. Hayvan

2.4.7.1. Çan (Ceres)

Çan, zil anlamına gelmektedir (Tulum 2011: 493). Çan genellikle hayvanlara takılır. Âşık da sevgilinin yolunda kendini o kadar aşağı görür ki gönlünün sesini çan sesine benzetir. Aşık aşağıdaki beyitte gönlünün sesini çan sesine benzeterek sevgilinin yolunda haykırdığını söyler:

*Başum râh-ı mahabbetde ceresdür kim figân eyler
Sadâlar virmege gûyâ zebânım ana bir dildür (G.138/2)*

“Muhabbet yolunda başım çınlayan bir çan; sanki dilim de ona ses veren çan dilidir.”

Yine gönlü çana benzetilen âşık sarhoş bir şekilde acıdan sürekli feryat eder:

*Sallanur durmaz dili çalar figân eyler müdâm
Var ise câm-ı mey-i ‘aşkunla kanzıldür ceres (G.187/2)*

“Aşk şarabının kadehiyle çan körkütük sarhoştur gönlü sallanır durmaz devamlı inler.

2.4.7.2. Kafes

Tel veya demir çubuktan yahut tahta pervazlarından yapılan korumadır. Hayvanlar için kullanılır (Sami 2012: 834).

Sevgilinin yolu onun ayağı değdiği için kutsaldır. Aşağıdaki beyitte şair onun sokağındaki süprüntülerle bir kafes yapılırsa kutsal olan Ankâ kuşlarının bile tıpkı bir sinek gibi o kafesin içinde av olacağını söyler:

*Niçe ‘Ankâlar şikâr olurdu mânend-i mekes
Düzseler hâşâk-ı kûy-ı dil-rübâdan bir kafes (G.187/1)*

“Gönülçelen sevgilinin sokak süprüntüsünden bir kafes yapsalar, nice ankalar sinek gibi av olurdu.”

Kafes biçim olarak delikleri olan oymalı bir eşyadır. Sevgilinin gamzesinin okları acıyla aşığın göğsünü oyar. Bu oklarla oyulan aşığın göğsünü bir kafese benzeten şair sevgiliyi o kafeste hayal eder:

*Tîr-i gamzen şöyle kılmışdur müşebbek sînemi
Seyr idenler sanur anı cism-i câna bir kafes (G.198/2)*

“Gamzenin oku göğsümü şöyle oymuştur, seyredenler onu aşığın can kuşuna bir kafes sanır.”

2.4.7.3. Üzengi (Rikâb)

Üzengi, ata binildiği vakit ayakları koymak üzere eğerin iki tarafına birer kayışla asılan altı düz madenî halkanın adıdır. Türlü şekilleri padişahlarla zenginlerin altından yapılanları, bu sebeple antika olanları vardır (Pakalın 1993: 562).

Şair aşığın gönlünün, sevgilinin siyah üzengisine takılıp gittiğini söyler:

*Bir yüzi kara zengîdür engel ne kılayın
Yârun takıldı gitdi o zengî rikâbına (G.429/2)*

“Yüzü bir kara zencidir ne engelliyeyim; gönül sevgilinin o siyahi üzengisine takıldı gitti.”

2.4.7.4. Yular/Dizgin (Mehâr)

Devenin boynuna geçirilen burunluk, yular dizgin (Devellioğlu 2012: 697). Sevgili kendini beğenir, gözü aşığı görmez. Aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenen şair, ona kibirlenmemesini, sevdaya düştüğünde yuların elden gideceğini söyler:

*Ey süvâr-ı esb-i nâz inende magrûr olma kim
Başuna sevdâ düşer bir gün mehâr elden gider (G.131/6)*

“Ey naz atına binen (sevgili)! Attan inerken kibirlenme ki, bir gün başına sevda düşer, yular elden gider.”

2.4.8. Temizlik

2.4.8.1. Mendil (Dest-mâl)

Dilimize Farsçadan alınmıştır. El silecek şey, elbezi, yağlık peşkir demektir; fakat günlük hayat içinde mendil gibi üstte taşınmıştır ve yalnız yıkanan eli yüzü kurulamak için değil, yüzün terini silmek için de kullanılmıştır. Destimaller pamuk, keten ve ham ipekten çok sık dokunur ve dokunurken iki ucu, kullanacak şahsın yaşına göre beyitler, mısralar ve türlü motiflerde nakışlar ile süslenirdi. Eski toplumumuzda sevgiliye hediye olarak gönderilen eşyadandır (Koçu 1969: 94-95).

Divanda yalnızca bir beyitte geçer. Gökyüzü dümdüz bir örtü gibi görüldüğü için şair tarafından mendile benzetilir ve hastalıklı gözün o mendille silindiği söylenir:

*Bâg içre nergise yaraşur beneşşeler
Gök dest-mâl ile silinür dide-i 'alîl (G.267/2)*

“Bağ içinde nergise menekşeler yakışır, hastalıklı göz gök mendil ile silinir.”

2.4.8.2. Misvak

Sözlükte “bir şeyi ovmak” anlamındaki sevk kökünden türeyen misvâk, dişlerin temizlenmesinde kullanılmak üzere genellikle erâk ağacından yapılan, bir ucu fırça şeklindeki çubuk parçasının adıdır (Baytop 2005:190).

Misvak ve parmak şekil bakımından birbirine benzerler. Aşağıdaki beyitte sûfiye seslenen şair, güzelliğini görüp şaşkınlıktan parmağını ağzına sokup onu misvak sanmamasını söyler:

Misvâk sanma sūfî bugün hüsnini görüp
Engüşt-i hayretini koyupdur dehânına (G.427/3)

“Sufi bugün sevgilinin güzelliğini görüp hayretle parmağını misvak gibi ağzına koyar.”

2.4.9. Tıp

2.4.9.1. İlaç (Dermân)

Çeşitli hastalıklara karşı kullanılan, bitkisel, fiziksel ya da kimyasal maddedir (Dökmeci 2005: 193).

Aşk, sevgiliye duyulan ve çaresi olmayan bir hastalık olarak görülür. Aşağıdaki beyitte de buna vurgu yapan şair bir derdi olduğunu ve doktorların bu derde çare bulamadığını söyler:

*Şu derde mübtelâyem kim etibbâ idemez **dermân**
Ecel gibi güzel sıhhat müyesser eyle ey Feyyâz (G.203/2)*

“Şu derde müptelayım ki tabipler derman olmaz, ey bereketli olan, ecel gibi güzel sağlık nasip et.”

2.4.9.2. Kafur

Hindistan'ın cenibûnda yetişen bir ağacın zamlıdır ki beyaz renkli, ağır kokuludur. Hâlisi koklanırsa baş ağrısı verir, yenirse şehveti kesermiş. Eskiden tebâbette kullanılmış. Şairlerimiz sevgilinin bedenini renk cihetiyle kâfura benzetirlermiş (Onay 2014: 238).

Şem ü pervane mazmununa telmih yapan şair, sevgiliyi kâfûrdan yapılmış bir muma, aşığı da o mumun etrafında dönüp duran pervaneye benzetir. Burada kâfur rengi itibriyle muma, dolayısıyla da sevgiliye benzetilir:

*Ey Ziyâ 'î şem 'i **kâfûra** düşen pervânedür
Meh ki tokunmuş gice ol dil-fîrîbün boynına (G.403/7)*

“Ey Ziyai kâfûrdan yapılmış muma düşen kelebeğdir, ay ki gece o gönül aldatanın boynuna dolanmış.”

2.4.9.3. Pamuk (Penbe)

Pamuk anlamına gelir. Ebegümecigillerden koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan ve sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisidir. Bu bitkinin çevresinde oluşan ince yumuşak tellerin adına ve işlenmiş pamuğa da bu ad verilir (Serdaroğlu Coşkun 2017: 129).

Sevgilinin dudağını gören âşık hastalanır. Şifa olması için ağzına pamuk ile su damlatılır:

*Hastelendi görüp ey gül lebûni gonca-i bâğ
Tamzurur **penbe** ile ebr-i bahâr agzına su (G.380/4)*

“Ey gül gonca bahçesinde dudağını görüp hastalandı; bahar bulutu pamuk ile ağzına su damlatır.”

Kavs burcın ele mi aldı felek hallâcı

Penbesi mi dökülür sahn-ı zemîne ‘acebâ (K.2/11)

“Felek hallacı yay burcunu ele mi aldı, acaba yerin ortasına pamuk gibi karlar dökülmekte.”

2.4.10. Diğer Eşya

2.4.10.1. Anahtar (Miftâh)

Anahtar anlamına gelir.

Kudûmî nev-bahâr u mevsim-i ‘ayşâ ‘alâmetdür

*Benefşe fî ‘l-mesel **miftâh**-ı bâb-ı bâg-ı cennetdür (G.64/1)*

“Menekşenin cennet bahçesinin kapısını açması gibi, ilkbaharın ve eğlence zamanının gelmesine işarettir.

Rindlerin bayramının harabat sokağında olduğunu söyleyen şair meyhanenin anahtarının da bayram ayı olduğunu söyler:

Rindler ‘îd olıcak kûy-ı harâbata gider

*Tut ki bayrâm ayıdır mey-gedenün **miftâh**ı (G.434/3)*

“Rindler bayramda harabat sokağına gider, tut ki meyhanenin anahtarı bayram ayıdır.”

2.4.10.2. Asa

Sözlük anlamı “değnek, sopa, baston”dur. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Musâ’ya ait bir asâ olduğundan bahsedilmektedir. Asâ, çobanın elinde hayvan otlatırken kullandığı bir araç, yaşlıların veya yaya olarak uzun yol katedenlerin elinde bir destek ve silâh, şaman ve büyücünün elinde sihrî bir güç vasıtası, kral veya hükümdarın elinde ise kudret ve otorite sembolü olarak kabul edilmiştir (Harman 1991: 449).

Divan edebiyatında ‘asâ genellikle Hz. Musa ile birlikte kullanılır. Hz. Musa’nın yaşadığı birçok mucize Kuran-ı Kerimde bizlere bildirilmiştir. Edebiyatımızda da bu kıssalara çokça yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte Hz. Musa’nın asasının ejdere dönüştüğü mucize telmih sanatıyla bizlere anlatılmıştır. Araf suresi 107. ayette bildirildiği gibi Hz. Musa kendisinden mucize isteyen Firavuna karşılık asasını yere atmış ve asa bir ejdere dönüşmüştür. Şair Hz. Musa’nın asasının ejdere dönüşmesi gibi onun kaleminde düşmana ejder gibi görünüp görünemeyeceğini sorgular:

Gösterür mu ‘cize mânend-i ‘asâ-yı Mûsâ

Şekl-i ejder görinür a ‘yan-ı a ‘dâya kalem (K.6/3)

“Kalem düşman gözüne ejder gibi görünür; Musa’nın asası gibi mucize gösterir.”

2.4.10.3. Bağ (Bend)

Sözlükte *bent*, *bağ*, *yular*, *bağlama* anlamına gelmektedir (Devellioğlu 2012: 94). Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin saçlarını, âşıkların gönüllerine bağlanan bir bağa benzetir:

*Dil-i 'uşşâka yokdur bend-i zülfün gibi dil bâğı
Ki hakkâ sihr bâtl nesnedür efsânedür efsun (G.354/2)*

“Âşıkların gönüllerine saçının bağı gibi gönül bağı yoktur. Gerçek şu ki büyü batıldır, sihir efsanedir.”

2.4.10.4. Hasır (Bûriyâ)

Buriya sözlükte hasır anlamına gelir. Şair zahidin ona hasır üstünde yer göstermesinin gösteriş olduğunu söyler. Çünkü aşık hasırdan haz etmez. Rahatlık ona göre değildir:

*Dirsın riyâzetünde riyâ yok çü zâhidâ
Bir bûriyâ geyersin olur sana bu riyâ (G.24/1)*

“Ey Zâhid ibadetinde gösteriş yok dersin çünkü bir hasır giyersin bu sana gösteriş olur.”

*Bana yir gösterür kâşânesinde bir hasîr üzre
Anı bilmez mi zâhid 'âşık itmez bûriyâdan haz (G.207/4)*

“Bana köşkünde bir hasır üzerinde yer gösterir ama Zâhid bilmez mi âşık hasırdan hoşlanmaz.”

2.4.10.5. İp (Resen, Rîsmân, Rîşte)

Dikmeye yarayan pamuk, keten, yün, ipek, naylon vb. dokuma maddelerinin uzun ince lifleridir (Sami 2012: 186).

Aşağıdaki beyitte Hallacı Mansûrdan telmih yoluyla bahseden şair, rakibin boynunada Hallac-ı Mansûr gibi urgan takılarak ölmesini ister:

*Kâşki bassa kadem mülk-i kerâmâta rakîb
Boynına Mansûr-veş takılsa bir muhkem resen (G.367/4)*

“Rakib keşke keramet mülküne ayak bassa, Mansûr gibi boynuna sağlam bir ip takılsa.”

Şair, sonraki beyitte ise sevgilinin saçlarını bir ipe benzeterek, neden acıyla inleyen gönlünü o ipe astığını sorar:

*Sebeb nedür resen-i zülfe eyledün ber-dâr
Günâhı yog iken ey bî-vefâ dil-i zârı (G.433/2)*

“Ey vefasız sebep nedir ki günahı yokken inleyen gönlü saçının ipine astın.”

*Gönül tıflı yapışmış rîsmân-ı kâkül-i yâra
Görenler dir ki cân-bâz oğlanı urgana sarmaşmış (G.195/4)*

Son örnek beyitte kendisini bir tespihe benzeten şair tenini ipe gözyaşlarını ise o ipin bonucuklarına teşbih eder:

*Rište-i bârik tenüm katre-i eşküm mercân
Ol mehe din ki gelüp sübha-i mercân alsun (G.359/2)*

“Tenim nazik parlayan iplik, gözyaşımın damlası mercan, o aya söyleyin, gelip mercan tesbihi alsın.”

2.4.10.6. Kazma (Külüng, Tîşe)

Taşçı kazması anlamına gelir (Devellioğlu 2012: 615). Bununla birlikte Ferhad’dan telmih yoluyla bahseden şair ahının kazma olduğunu ve ona Ferhad’dan kaldığını söyler:

*Yüzi suyu serâyün zann iderler bend başıdur
Mahallende gözi baglu garîbün gözi yaşıdur
Külüngüm tîşe-i âhumdur ey şîrin-dehen şimdi
Bana Ferhâddan kalmış teberün tag başıdur (K.2)*

“Sarayın yüzü suyu bent başıdır; zannederler mahallendegözü bağlı garibin yaşıdır; ey şirin ağızlı şimdilerde kazmam ahımın baltasıdır bana Ferhattan kalmış baltan dağ başıdır.”

Son örnek beyitte ise derdi bir kazma olarak teşbih eden şair bağrını deldiğini anlatır:

*Bagrumı deldi benüm tîşe-i derd-i tûşe
Gam-zâd itdi ziyâde elem-i dil peydâ (K.2/24)*

“Dert azığının kazması benim bağrımı deldi gönülde ortaya çıkan keder beni gamdan doğmuşa döndürdü.”

2.4.10.7 Kement

Bir savaş aracı olmasının yanında sevgilinin saç, zülûf ve kâkülü bazen kement olarak düşünülür. Bu durumda âşıkları avlamak ile yükümlü görünür (Pala 2017: 266).

Ziyai sevgilinin saçlarını elinde tuttuğu can yakan bir kemende benzetir:

*Esb-i nâz ey pâdişeh çâbü-k-semendiündür senün
Elde zülûf-i cân-fîgen ra ‘nâ kemendiündür senün (G.236/1)*

“Ey padişah nazlı at senin çabuk koşan atın; güzel zülfün elinde can yıkan kemendindir.”

Şair sevgiliye öyle bağlanmıştır ki onun verdiği derde müptela olmuştur. Ne onun kapısından gitmek ister ne de boynuna geçirdiği kementten kurtulmak ister:

*Ne derde mübtelâdur bu dil-i divâne seyr eyle
Ne kapundan diler gitmek ne kurtulmak kemendiünden (G.317/2)*

“Bu deli gönül ne derde müpteladır seyret; ne kapından gitmek ister ne kemendinden kurtulmak ister.”

2.4.10.8. Makas (Mikrâs, Mıkrâz)

Kesecek alet, makas anlamındadır (Devellioğlu 2012: 745). Şair aşağıdaki beyitte rakibin aşk elbisesi dikerken terzinin elinde makasının kırıldığını söyler. Rakibin uğursuzluğuna işaretler:

*Biçerken câme-i 'aşkı rakibe
Bugün hayyât elinde sındı mikrâs (G.200/4)*

“Bugün rakibe aşk elbisesi biçerken terzinin elinde makası kırıldı.”

Mum ve mikrazın bir arada kullanıldığı beyitlerde mum bir insana –ki bu genellikle rakip, hain veya haddini bilmez bir âşık olurdu- benzetilmektedir. Mikraz da bu haddini bilmeze, düşmana ceza ve dersini vermek için başını kesmeye hazır bir kılıç veya başka bir kesici olarak tasvir edilmiştir (Ünlü 2015: 324). Mum’un başı kesilince ışığı artar. Ziya da şevkinin artması için başının kesilmesini ister. Mumun başı makasla kesilir:

*Ziyâ’inün efendi boynın ur şevkin ziyâd eyle
Ziyâsı şem’ün artukdur kesince boynunu mikrâz (G.203/5)*

“Efendi Ziyai’nin boynunu vur şevkini arttır; zira mumun fitili kesildikçe ışığı artar.”

2.4.10.9. Mil

Mil, göze sürme çekmeye yarayan bir alettir (Pakalın 1971: 536). Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşına mîl ile rastık çekmesi anlatılır:

*Her kaçan vesme çeke mîl ile ebrûya nigâr
Dir gören anı ki tigrâ çekerek ahkâma kalem (K.6/14)*

“Sevgili kaşına ne zaman rimel çekse görenler; sanki kalem fermana tuğra çekmekte der.”

2.4.10.10. Örtü (Pûşu)

Sözlükte örtü anlamına gelmektedir. Şair genellikle sevgilinin omuzlarına dökülen siyah saçlarını örtüye benzetmiştir. Aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenen âşık çektiği sevda derdinden dolayı siyah örtülü yare durumunu bildirir:

*Başumda gam-ı sevdâ bilmem neden olmuşdur
Ey yâr-ı siyeh-pûşem bana olan olmuşdur (G.144/1)*

“Başumda sevda kederi bilmem nedendir; ey siyah örtülü sevgili! bana olan oldu.”

Yine sevgiliye seslenen şair ayrılıktan şikayetçidir ve siyah örtülü sevgiliye olan sevdasını anlatır:

*Ziyâ’inün sorarsan zulmet-i hicründe ahvâlin
Senün sevdâna düşmüşdür benim yâr-ı siyeh-pûşum (G.276/5)*

“Ayrılığının karanlığında Ziyai’nin halini sorarsan benim siyah örtülü sevgilim senin sevdana düşmüştür.”

2.4.10.11. Tütsülük (Micmer)

Buhurdan, içinde tütsü yakılan kap. Divan şiirinde aşğın ciğeri, sinesi, canı ve hatta kendisi micmere benzetilirdi (Pala 2017: 316).

Aşağıdaki beyitte aşğın gönlü, sevgilinin ateşiyle alev alan bir buhurdana benzetilir:

*Kâh olur şevk-i ruhun dil **micmer**inde od olur*

Âhum ana dûd olur cân-ı hazînüm 'ûd olur (G.102/1)

“Ruhunun arzusu gönül buhurdanında bazen od olur; bazen ahım ona duman olur, hüznü canım (da) odun olur.”

Bir başka beyitte ise şair, aşğın gönlünün gam ateşiyle yandıkça misk kokusu çıktığını, bu yüzden onun gönlünü yandıkça güzel kokular yayan bir buhurdana benzettiklerini söyler:

Yandugınca nâr-ı gam derdinden irdi bûy-ı misk

*Gönlümü erbâb-ı şevk Allâh ki **micmer** sandılar (G.115/2)*

“Gam ateşinin derdiyle yandıkça misk kokusu çıktı; Allah Allah! Coşku sahipleri ki gönlümü buhurdan sandılar.”

2.4.10.12. Yastık (Bâlîn)

Balin, sözlükte “yastık” anlamında olup “yaslanacak” manasında da kullanılır (Tulum 2011: 364).

Hâne-i kalbe o şeh saldı bisât-ı inbisât

*Tayy olındı bûriyâ-yı zevk ü **bâlîn**-i neşât (G.206/1)*

“O şah kalbin evine rahatlık yaygısı açtı, zevk hasırı ve sevinç yastığı havalarda uçuştı.”

2.4.10.13. Yatak (Câme-hâb, Pister)

“Yatak”, “gecelik” anlamında kullanılan kelime Ziyai’nin divanında yalnızca “yatak” anlamıyla kullanılmıştır. Aşğın muradına erip sevgiliyle kavuştuğunu tasavvur eden şair, kavuştukları gecenin yatağında aşğın sevgiliyi soyduğunu söyler:

Nâ-gehân kadre irüp gönli murâdın buldı

***Câme-hâb**-ı şeb-i vuslatda şu kim yârı soyar (G.83/3)*

“Ansızın kadre erip gönlü muradını buldu; öyle ki kavuşma gecesinin yatağında sevgiliyi soyar.”

Şair sonraki beyitte ise âşık ve sevgili kavuştukları yatakta birbirlerine sarılmış olarak tasavvur eder:

*Sarılmış **câme-hâb**-ı vuslat içre ‘âşık u ma ‘şûk*

Görenler dir ki tendür hasret ile câna sarmaşmış (G.195/3)

“Seven ve sevilen kavuşma yatağının içinde sarılmış, görenler der ki hasret ile can tene sarılmış.”

Toprağı bir yatağa benzeten şair, onu mesken edinmiştir:

Pister-i hâki ideli me'vâ

Bakmazam câme-hâb-ı sincaba (K.10/12)

“Toprak yatağını mesken edeli incabın yatağına bakmam.”

Son beyitte ise şair üzüntüsünden hastalanmıştır ve kendini keder döşğinde ölümü bekleyen bir hasta olarak görür:

Pister-i gamda Ziyâ'î bir ölümlü hastedür

Şerbet-i lâ'lün dirîg itme beşer cânî degül (G.257/5)

“Ziyai keder döşğinde ölümlü bir hastadır dudağının şerbetini esirgeme insan canı değildir.”

2.4.10.14. Yaygı (Bisât)

Farklı tür kumaşların veya halıların yere yayılmasıdır. Aşık, sevgilinin sevinciyle kalbinin evine ferahlık yaygısının serildiğini söyler:

Hâne-i kalbe o şeh saldı bisât-ı inbisât

Tayy olındı bûriyâ-yı zevk ü bâlin-i neşât (G.206/1)

“O şah kalbin evine rahatlık yaygısı açtı, zevk hasırı ve sevinç yastığı havalarda uçtu..”

2.4.10.15. Zincir (Silsile)

Zincir anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte güneşin doğup batmasını bir zincire benzetilir.

Çerh bir dîvânedür zencîr-i mihrün sürmede

Nâr-ı şevkûn birle yakılmakda pinhânî güneş (K.4/39)

“Güneşin zincirini sürüklemeye gökyüzü bir delidir, güneş şevkinin ateşiyle içten içe yakılmakta.”

Bir sonraki beyitte sevgilinin esiri olan Aşık onun saçını kendine bağlanmış bir zincir olarak görür:

Gönlümi habs itdi zindân-ı zenahdânında yâr

Zülfîni zencîr kıldı 'aşkını muhkem kilid (G.59/4)

“Sevgili gönlümü çenesinin zindanında hapsetti, saçını zincir aşkını sağlam kilit yaptı.”

Mukayyed olduğu çün dil saçı zencîrine yârun

Niçe yirden işitdüm kim bana dîvânedür dirler (G.84/2)

Sevgilinin saçı bir zincir olarak tasavvur edilirken âşıkların gönülleri ise o zincirin ucunda asılıdır. Halacı Mansûru hatırlatan şair sevgiliye seslenerek onunda başını saçlarının ucundaki zincire asmasını söyler:

Benem Mansûr-ı meydân-ı mahabbet

Hemân cânâ saçun zencîrine as (G.200/2)

“Muhabbet meydanının Mansûru benim, ey sevgili hemen saçının zincirine as.”

2.5. YAZI VE KİTAP

2.5.1. Araç - Gereçler

2.5.1.1. Cetvel (Mıstar)

Çizgisiz kâğıtlarda satır belirlemeye yarayan araçtır. Yazılacak veya tezhiplenecek yerin genel görünümü, krokisi, tasarımı, satır sayısı, uzunluğu, aralığı gibi teknik işler, ince bu mukavva üzerine kurşun kalemle ve cetvelle belirtilir. Satırla iki ucundan ince bir iğne ile delinerek ibrişim geçirilip gerilmek suretiyle belirlenir. İşte bu cetvel görevi yapacak araca mıstar denir (Özönder 2003: 130).

Aşık için sevgili o kadar değerlidir ki onu ne kadar övse az gelir. Bunun için denize mıstar çekip yazması gerekir:

*Rûzgâr içre diler tâ ki yaza midhatüni
Bâd-ı sarsarla çeker yüzine **mıstar** deryâ (K.1/17)*

“Derya, rüzgarlı havada seni övmek için sert esintilerle yüzeyine cetveller çeker.”

Şiirini güneş gibi parlayan inci tanelerine teşbih eden şair, söze başlayacağını bu yüzden mıstar çektiğini söyler:

*Ey Ziyâ’î şûle hurşîdde sanma görinen
Çekdi **mıstar** yaza bu nazm-ı dür-efşânı güneş (K.4/43)*

“Ey Ziyai güneşte ışın zannetme, güneş inci saçan bu dizeleri yazamak için cetveller çekmede.”

2.5.1.2. Cilt

“Deri”, “Meşin”, “Kap”, “Kitap”. Kâğıdın çok kıymetli olduğu çağlardan beri yaprakları korumak için yapılan koruyucu kılıf. Önce rulo halinde kullanılmış, daha sonra eserin görünüşünü almıştır. Kâğıdın az, pahalı ve kıymetli olduğu çağlarda eserleri korumak amacıyla ciltte son derece önem verilmiştir. İlme, ilim araç ve gereçlerine duyulan engin sevgi ve saygının ifade ve tezahürü olarak ciltler, hem gayet kıymetli malzemelerden yapılmış, hem de inci elmas, pırlanta, yakut gibi kıymetli taşlarla, altın mürekkeple süslenmişlerdir. Türkler’in okuma zevki, ilme ve ilim vasıtalarına olan engin saygısı, Türk el sanatları arasında cildin başlı başına bir dal olmasını sağlamıştır (Özönder 2003: 24-25).

Ziyai kendisine şiirlerini bir araya toplayıp bir divan yapmasını, böylece şiirlerinin düzenli bir şekilde süslenmiş bir divanda bulunmasını tembihler:

*Cem ‘eyle Ziyâ’î gel eş ‘ârı ki hatt olsun
Hem nazm-ı mürettebden hem **cild**-i müzehhebden (G.373/5)*

“Ziyai gel şiirlerini yazıya dök (bir araya) topla ki hem düzenli düzenlenmiş şiirden hem yaldızlı ciltten oluşsun.”

2.5.1.3. Defter

Dikilmiş kağıt mecmuasıdır. Eskiden cilt yerine kullanılan bir terimdi. Kağıtların birbirine bağlanmasıyla elde edilir (Pala 2017:109).

Örnek beyitte şair yârin ayrılığıyla keder içinde olduğunu söyleyerek bundan dolayı hikâyesinin bin deftere sığmayacak kadar uzun olduğunu anlatıp mübalağa yapar:

*Firâk-ı yâr ile bî-hadd kasâvetüm vardır
Hezâr **deftere** sığmaz hikâyetüm vardır (G.92/1)*

“Yârin ayrılığıyla hadsiz bir üzüntüm bin deftere sığmaz bir hikayem vardır.”

*Meded bir dahı anman bana Ferhâd ile Mecnûnı
Yazılmış **defter-i** ‘uşşâkda zen-pâreler gördüm (G.293/4)*

“Lütfen bana bir daha Ferhat ile Mecnun’un ismini anmayın; âşıklar defterine yazılmış nice zamparalar gördüm”

Amel defteri, insanların dünyada yaptıkları iyi-kötü bütün işlerin yazıldığı defterdir. “Kirâmen-kâtibîn” adı verilen iki yazıcı melek tarafından kaydedilen bu amellerin kıyamet gününde hesabı görülür (Pala 2017: 22). Sonraki beyitte ise amel defterinden bahseden şair, sevgilinin yüzünü gördükten sonra amel defterine gûnahtan başka bir şey yazılmadığını söyler:

*Hat-ı dil-ber geleli nesne yazılmadı benim
‘Amelüm **defterine** hatt-ı hatâdan gayrı (G.481/2)*

“Sevgilinin yüz çizgisi geleli benim amel deferime kabahat yazısından başka bir şey yazılmadı.”

2.5.1.4. Kağıt

Yazı yazmak, kitap basmak ve bir şey sarmak için kullanılan pamuk vesairenden üretilen malzemedir (Sami 2012: 880). İlk kâğıtlar, kabuğu soyulmuş papirüsten kesilen ince şeritlerin su ile ıslatılarak düz bir tahtada yan yana dizilmesi ve üstüne buna çapraz ikinci bir dizi konup nişasta içeren özünün yapışkanlığı sayesinde, yassı geniş bir taşla dövülerek yapıştırılıp güneşte kurutulmasından elde edilmiştir (Ersoy 2001: 163).

*Haşiy-i **kâğıd** üzre yazsak olur
Vasf-ı şimşâd-ı kadd-i cânânı (G.451/4)*

“Sevgilinin Şimşir ağacı gibi ölçülü boyunun özelliklerini ayrıntılarıyla kağıt üzerine yazsak (uygun) olur.”

Şair ağaşıdaki beyitte ufak ufak yırtılmış kağıt parçalarını hem rengi hem de şeklinden dolayı kışın yağın kara benzetir:

*Yırtup atdı var ise **defter-i** sayfî gerdûn
Hurde-i **kâğıda** benzer dökülen berf-i şitâ (K.2/10)*

“Felek, yaz defterinin var-yok tüm sayfalarını yırtıp attı; ufak kağıda benzer dökülen kar taneleri, kağıt kırıkları gibi.”

2.5.1.5. Kalem (Hâme, Kilk)

Mehmet Bey için yazdığı kalem kasidesinin dokuzuncu beyitinde şair sevgilinin parmağını öpmek istediğini fakat onun kötü şöhretli deliye kalem vermediğini söyler. Burada kalem yarin parmağına teşbih edilse de aynı zamanda ilhamdan da bahsedilebilir:

*Oldum engüştini bûs itmege yârun tâlib
Güldi yokdur didi dîvâne-i bed-nâma **kalem** (K.6/9)*

“Sevgilinin parmağını öpmek için talip oldum güldü: “Adı kötüye çıkmış deliye kalem yoktur “, dedi.”

Sevgilinin kaşları hilal gibi kavisli ve güzeldir. Şair de sevgilinin kaşlarını anlatmak için kalem yontmak istese her tıraşının onun kaşları gibi hilal şeklini alacağını söyler:

***Hâme** yonsam kaşların vaşfını yazmak kasdına
Gösterür şekl-i hilâli her tırâşum gâlibâ (G.12/3)*

“Kaşlarının halini yazmak için kalem yontsam zannediyorum ki yonttuğum (her yonga bir) hilal şeklini gösterir.”

Şair için şiiri keskin bir kılıçtır. Onun en güçlü silahı şiiridir. Aşağıdaki beyitte de en maharetli okçunun kendisi olduğunu söyleyen Ziyai rakibin kalem kılıcından korkması gerektiğini anlatır. Kalem kılıca teşbih edilir:

*Şimdilik meydân-ı nazmun ben de tîr-endâziyam
Tîr-i **kilkümden** sakınmaz mı rakîb-i rû-siyâh (G.416/4)*

“Ben de şimdilik şiir meydanının en maharetli okçusuyum; siyah yüzlü rakip kalemimin kılıcından sakınmaz mı?”

2.5.1.6. Mühür

Üzerinde isim, unvan, kimlik, yıl yazılı, imza yerine de geçebilen damgadır. Eski çağlarda pişmiş topraktan ve taştan yapılanlar çoksa da, sonraları metalden olanlar yaygınlık kazanmışlardır. Silindirik, kare, dikdörtgen, daire, poligen şekillidirler. Yüzük tipinde olup parmakta taşınanlar da vardır (Özönder 2003: 141).

Divan Edebiyatında sevgilinin ağzı ve dudakları için kullanılan mühür aşağıdaki beyitte de bu yönüyle kullanılmıştır. Şair, sevgilinin dudaklarının şarap meclisinin halkasına muhabbet mührü olduğunu söyler:

*Halka-i bezm-i şarâb oldı mahabbet **hâtemi**
Câm-ı la 'lîndür ana yakutdan gûyâ ki fas (G.198/3)*

“Muhabbet mührü, şarap meclisinin halkası oldu; dudağının kadehi ona sanki yakuttan yüzük taşıdır.”

Mühür genellikle Süleyman peygamberle birlikte de kullanılır. Bu Süleyman peygamberin yüzüğüne verilen addır. Bu yüzüğün üstünde İsm-i Âzam yazılmış. Süleyman bununla bütün yaratıklara hükmedermiş. Yüzüğün üzerinde iç içe girmiş iki eşkenar üçgen bulunmuş. Bu üçgenler tılsımlı kabul edildiğinden sevgilinin dudağı bu mührü benzetilir (Pala: 2017: 339).

Aşağıdaki beyitte eğer Süleymanın parmağında aşk mührü olsaydı feleğin üstündeki melek bile ona itaat ederdi diyerek aşkın yüceliğini vurgulamıştır:

*Felek üstünde melek emrine râm olmuş idi
Olsa engüşt-i Süleymânda eger **hâtem-i** 'aşk (G.221/2)*

“Süleymanın parmağında eğer aşk mührü olsaydı, felekteki melekler emrine itaat ederdi.”

Son örnek beyitte ise şair sevgilinin ağzını Süleymanın mührüne benzetip ona bir kutsiyet yüklemiştir:

*Çâh-ı Yûsufdur ey sanem zekanun
Hem Süleymân **mühridür** dehenün (G.245/1)*

“Ey resim (gibi güzel sevgili), çenen Yusuf kuyusu; ağzın da Süleyman mührüdür.”

2.5.1.7. Mürekkep (Midâd)

Yazı mürekkebi; yazı yazmaya mahsus siyah veya renkli sulu maddedir
(Devellioğlu 2012: 748).

Aşık yaşadığı zorlu ve keder dolu hayatı anlatmak ister. Bunun için elinde kanlı gözyaşlarından mürekkep vardır:

*Pâdişâhum ser-güzeştüm yazmak idündüm murâd
Eşk-i hûn-âlûd ile gördüm **mürekkebdür** midâd (G.53/1)*

“Padişahım serüvenimi yazmak istedim; kalemi kızıl gözyaşları mürekkebine bulanmış gördüm.”

Mektubun tüm sırnı açığa çıkardığını söyleyen şair mürekkepten yardım isyetererek yüzünü siyah etmesini ister:

*Nâme gamz eylemiş beni yâra
Siyeh it yüzün ey **midâd** meded (G.56/3)*

“Mektup beni sevgiliye gammazlamış ey kalem yardım et yüzünü kara çıkar.”

Ziyai’nin Vusuli Mehmed Bey’e yazdığı kasideden aldığımız beyitte gözyaşları mürekkep tüm cihan halkının da katip olsa onun cömertliğini anlatmaya ancak yeteceğini söyler:

***Mürekkeb** olsa sirişküm cihân halkı debîr
Defâtir-i keremün yazmaya ‘âle’l-icmâl (K.5/24)*

“Gözyaşım mürekkep olsa; dünya halkı bir araya gelip kâtip olsa, senin defterler dolduracak cömertliğini yazamaz.”

2.5.1.8. Pergel (Pergâle, Pergâr)

Ölçmeye ve daire tersimine mahsus birer ucu mufassıllı olmak üzere yekdiğerine merbut açılır ve kapanır dılldan ibaret küçük mühendis aletidir (Arseven 2017: 99). Aşağıdaki örnekte aşkın gönlü sevgilinin gönül bahçesinde dönüp dolaşan bir pergele benzetilir. Ne kadar dönüp dursa da bir ayağı o bahçededir ve ordan ayrılamaz:

*Bagrumun **pergâlesi** dil gül-şeninde lâledür
Her seher kan yutduğum derdünle gûyâ jâledür (G.154/1)*

“Bağrımın pergeli gönül bahçesinde laledir, derdinle kan yuttuğum her seher sanki jaledir.”

İtsem ziyâfet ol şeh-i ‘âlî-cenâbumı

Pergâle-i cigerden iderdüm kebâbumı (G.491/1)

“O şerefli şaha ziyafet hazırlasam, ciğerimin pergelinden kebabımı yapardım.”

Sevgilinin önemli güzellik unsurlarından olan ağız, genellikle küçük olması sebebiyle nokta, sıfır, mim, mühür olarak ele alınır. Ağız, gayb, nadir, esrar, sır veya yok olarak değerlendirilir. (Sefercioğlu 2001:200).

Aşık pergel gibi bir ayağı sabit diğer ayağı ise sevgilinin etrafında dönüp durur. Sevgilinin nokta gibi ağzını gören aşık onun güzelliği etrafında döner:

Pergâr-veş tolansa n'ola hüsnünü gönül

Çün nokta-i dehânunı gördi miyânede (G.405/4)

“Gönül pergel gibi güzelliğini dolansa nolur, çünkü ortada ağzının noktasını gördü.”

2.5.1.9. Sayfa (Safha, Varak)

Kelime olarak “yaprak, yazılı kâğıt” anlamlarına gelmektedir. Altın, gümüş vb. madenlerden dövülerek çok ince hale getirilmiş yaprak anlamında kullanılmaktadır. Üzerine altın tozu serpilmiş varağa da zervarak adı verilmiştir. Yazma eserlerde sayfa sayısı bulunmadığı için sayfa yerine varak denilmektedir (Mermer ve Koç Keskin 2011: 112).

Sevgilinin yanağı bir sayfaya benzetilirken kâküllerin yanağın üstüne dağılması kâfirlerin İslâm memleketinde çoğalmasına benzetilir:

Çogalsa memleket-i İslâmda fitne

Tagıldı safha-i ruhsâr-ı yâra çün kâkül (G.270/3)

“Kâkül, sevgilinin yanak sayfasına dağıldı; İslâm memleketinde fitne çoğalacak.”

Bâd-ı âhumda safha-i gerdûn

Bergdür san ki gird-i bâd üzre (G.413/3)

“Zaman sayfası, ahımın rüzgârında sanki şiddetli esen rüzgarda yapraktır.”

Aşağıdaki beyitte felek bir sayfaya benzetilirken güneşin doğması o sayfaya Kuran âyetinin yazılmasına teşbih edilir. Gün doğumunu tasavvur eden şair bunu kafirler için bir delil olarak görür:

Zümre-i küffâra ‘arz eyler bu gün rûşen delil

Safha-i çerhe yazar âyât-ı Kur’ânı güneş (K.4/22)

“Güneş, Kuran ayetlerini felek sayfasına yazan açık bir delildir.”

2.5.1.10. Süslü (Müzehheb)

Ziyai şiirlerini bir divanda toplamak isterken bunun yazdızlanmış süslü bir ciltte olmasını söyler:

Cem ‘eyle Ziyâ’î gel eş ‘ârı ki hatt olsun

Hem nazm-ı mürettebden hem cild-i müzehhebden (G.373/5)

“Ey Ziyâ’î, gel şiirlerini süslü bir cildi olan düzenlenmiş bir Divan’da topla.”

2.5.1.11. Yüzey (Levh)

Yassı, düz, üzerine resim, yazı gibi şeyler yazılabilen nesnedir (Devellioğlu 2012: 632).

Sevgili o kadar değerlidir ki aşık onu överken kullandığı kelimeleri yakuttan yapılmış bir levhaya yazsa yeridir:

Yine ben vâsıf-ı hatt-ı leb-i cânân oldum

Levh-i yâkûta yazılsa yiridür bu sözler (G.160/4)

“Yine ben dudağının tüyünü över sevgili oldum, bu sözler yakuttan bir yüzeye yazılsa yeridir.”

2.5.2. Yazılanlar

2.5.2.1. Ayet

Alamet, işaret, delil mucize, hakkın zat ve isimlerinin mazharlarıdır. Allah'ın varlığının ve kudretinin nişanesi oldukları için bunlara ayet denilmiştir. Âlimler ayet ve eserlerden Allah'ın varlığına istidlal eder, arifler ve zattan zata intikal edip “Ey zatı ile zatına delalet eden” diye Hakka hitap ederler (Uludağ, 2016).

Yiridür âb-ı zer ile mezâr-ı Mecnûna

Yazılsa âyet-i İsrâ bi ‘abdihi Leylâ (G.28/3)

“İsra ayeti Leyla kulunu Mecnunun mezarına altın su ile yazılsa yeridir.”

Sevgilinin yüzü aşık için kutsaldır. Bu sebeple kutsal kitabımız olan Kuran’a benzetilir. Yüzündeki ayva tüyleri ise o Kuran’ın ayetleridir. Şair ayva tüylerinde hata olmadığını çünkü Kuran ayetinde hata olamayacağını söyleyerek ayva tüylerini Kuran ayetlerine benzetir:

Ârızunda degül ol hatt-ı perîşân galat

Hiç olur mı ki ola âyet-i Kur’ân galat (G.204/1)

“Hata yanağındaki dağınık ayva tüylerinde değil, hiç Kuran ayetinde hata olur mu ?”

2.5.2.2. Divan

Esasen toplanılan yer anlamına gelse de daha sonra manzum sözlerin topluca yazıldığı kitaba dîvân denmiştir (Tahir-ül Mevlevi 2019: 48).

Divanının parça parça olmasından yakınan şair cihan padişahının şairi olsa da önemi olmadığını çünkü Divan’ını bir araya getiren kimsenin olmadığını şikayet eder:

Ziyâ’î tualum kim pâdişâh-ı mülk-i nazm oldun

Hüner kadrin bilür yok cem’ idüp dîvânı n’eylersin (G.374/5)

“Ziyai tualım ki şiir ülkesinin şahı oldun, marifetini kıymetini bilip Divan’ını toplayıp ne yapacaksın!”

Aşık sevgilinin aşkıyla aklını yitirip divane olur. Aşağıdaki beyitte kendini öven Ziyai sevgiliye kendisinin bir deli olduğunu söylerken aynı zamanda bu divanı nasıl şahane bir şekilde tertip ettiğini sorarak kendini över:

*Ziyâ'idür cünûn ikliminün sultânı sultânım
'Aceb şâhâne tertîb itdi dîvâne bu **dîvânı** (G.445/5)*

“Sultanım, Ziyai deliler ikliminin sultanıdır, deli bu Divan’ı nasıl böyle şahane tertip etti.”

2.5.2.3. Ferman

Padişah tarafından sadır olan emir, irade, buyruk ve yarlığa denir (Onay 2014: 179). Ziyai sevgiliyi padişah olarak görürken kendisini de divanda onun kutlu fermanına sahip kişi olarak görür:

*Der-gâhuna kimdür dir isen hâlin iden 'arz
Dârende-i **fermân**-ı hümayûn Ziyâ'î (G.495/5)*

“Dergahında halini arz eden kimdir dersin kutlu fermanına sahip Ziyaidir.

2.5.2.5. Kitap

Yazılmış veya basılmış bir kabın içinde dikilmiş kâğıtlar mecmû'udur (Sâmi 2012: 885). Aşık için sevgili öyle güzeldir ki eğer onun dudaklarının niteliklerini yazarsa bu kitap uzun bir şerh kitabı gibi olur:

*Vasf-ı la'lün Ziyâ'î şerh ide ger
Bir mutavvel **kitâb** olur meşrûh (G.47/5)*

“Ziyai eğer kırmızı dudağının niteliklerini yazsa bu uzun uzadıya şerh edilmiş bir kitap olur.”

2.5.2.6. Kuran (Mushaf)

Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtîha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça muciz bir kelâmdır (Bırışık 2002: 417).

Sevgilinin özelliklerini Kuran'da geçen harflere benzeten şair onun saçlarının cim harfine ağzının ise mim harfine benzediğini belirtir:

*Zülfün ruhunda cânâ cân üzre cîme benzer
Gûyâ femün yüzünde **mushaf**da mîme benzer (G.142/1)*

“Ey sevgili! Sanki saçın yanağında cim harfine; yüzünde ağzın Mushaftaki mim harfine benzer.”

Ziyai sevgilinin yanağını saflığı, beyazlığı ve kutsal görmesi bakımından Kur'ân'a teşbih eder:

*Şevkin artursa dilün şî'r-i Ziyâ'î tan degül
Mushaf-ı rûyundan itmiş anca yirde iktibâs(G189/5)*

“Ziyai’nin şiiri gönül arzusunu arttırsa ayıp değil; yalnızca yanağının Mushaf’ından alıntı yapmış.”

2.5.2.7. Mektup (Nâme)

Mektup veya nâme taraflardan birinin diğerine gönderdiği yazılı kâğıt ya da haberdır. Bazı durumlarda aşığın sevgilisine ulaşan delillerden biri olan mektup, onun için bir rahatlama ve mutluluktur. Sadece aşkı anlatmak için değil, bazen sevgiliyi davet etmek için de kullanılır (Serdaroğlu Coşkun 2017: 288).

Sevgiliden gelen mektupla sevinen şair muradına ermenin mutluluğunu yaşar:

*Ey Ziyâ’î geldi mektûb-ı nigâr itdi bizi
Kâm-yâb u kâm-bahş u kâm-rân u kâm-bîn (G.375/5)*

“Ey Ziyai sevgilinin mektubu geldi bizi bahtiyar, mutlu, muradına ermiş ve amacına ulaşanlardan etti.”

Âşığın sevgiliyle mektuplaştığı aşağıdaki beyitte ona gam ve kederi kesmelerini söyler:

*Nâmede sana yazardum gam u derd ü keselüm
Tıfl eyyâmı idüğündür benüm ammâ ecelüm (G.282/1)*

“Mektupta sana keder ve derdi keselim diye yazardım; senin gençlik günlerin benim ölüm çağımdır.”

2.5.2.8. Tuğra

Oğuz hakanlarından Osmanlı padişahlarına kadar Türk hükümdarlarını temsilen kullanılan yazılı alâmet ve işaretler tuğra adıyla anılır. Orta Türkçe’de “hükümdarın mühür ve imzası” anlamında tuğra şeklinde yer alan kelime Farsça’ya nişân, Arapça’ya tevkî’ ve alâmet olarak geçmiştir. Bunun karşılığında Osmanlılar’da tevkî’, nişan, tuğra ve alâmet kelimeleri kullanılmıştır (Derman 2013: 336).

Şair sevgilinin kaşlarına mil ile sürme çekmesini buyruklara kalem ile tuğra çekilmesine teşbih eder:

*Her kaçan vesme çeke mîl ile ebrûya nigâr
Dir gören anı ki tuğrâ çeker ahkâma kalem (K.6/14).*

“Sevgili her ne zaman kaşa mil ile damga çekse onu gören der ki buyruklara kalem ile tuğra çeker.”

2.5.2.9. Yazı (Hatt)

Yazmak, çizmek; kazmak; alâmet koymak anlamlarındaki Arapça hatt masdarından türeyen ve “yazı, çizgi; çığır, yol” gibi mânalara gelen hat kelimesi terim olarak “Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı anlamında kullanılmıştır. Kaynaklarda genellikle “cismanî aletlerle meydana getirilen ruhanî bir hendesedir” şeklinde tarif edilen hat sanatı, bu tarife uygun bir estetik anlayış çerçevesinde yüzyıllar boyunca gelişerek süregelmiştir (Derman 1997: 427).

Sevgilinin saçları ve dudakları öyle değerlidir ki şair onu divanına yazmaya kalksa güzel kokulu saçları için reyhan, kırmızı dudakları için ise Yakut hattıyla yazı yazması gerektiğini söyler:

Zülfün ile leblerün evsâfını dîvânuma

Hatt-ı reyhân u hat-ı Yâkût ile yazsam gerek (G.240/6)

“Saçın ile dudakların niteliklerini Divan’ıma Reyhani yazı ve yakut hattıyla yazmam gerekir.”

2.6. SAVAŞ ALETLERİ

2.6.1. Silahlar

2.6.1.1. Ateşli

2.6.1.1.1. Top

Ziyai çektiği eziyeti bir savaş aleti olan topa teşbih ederek o topla beden kalesinin sevgili tarafından yıkıldığını söyler:

Yıkar ol şeh Ziyâ’iyâ âhir

Tob-ı cevri ile kal’a-i bedenün (G.245/5)

“O şah eziyet topu ile Ziyai’nin beden kalesini yıkar.”

Yine top bir savaş aleti olarak kullanırken atıldığı yeri yerle bir ettiği söylenir:

‘Akıbet tob-ı havâdis hâk ile yeksân ider

Kal’a-i derd ü belâya cismümi kıldum beden G.367/3)

“Dert ve bela kalesine kendimi beden kıldım siper ettiğim bendenimi gelecek (Kötü) haber topu yerle bir eder.”

2.6.1.1.2. Tüfek

Barutla patlayıp içindeki kurşunu hızla ve şiddetle uzağa atan ve omuzda taşınan alettir (Sami 2012: 332).

Divanda yalnızca bir yerde kullanılır. Aşığın sevgiliye olan ahı öyle fazladır ki tüfeğin tetiğine basıp patlaması bile onun ahıyla karşılaştırılmaz:

Vezne gelmez şu ‘arâ-yı şî’r bu nazma nisbet

Tob-ı âhumla çakışmaz dahi çatlarsa tüfek (G.229/4)

“Şairlerin şiiri bu nazma nisbet vezne gelmez, tüfek çatlarsa dahi ahımın topuyla denk olmaz.”

2.6.1.2. Ateşsiz

2.6.1.2.1. Balta (Teber)

Yeniçerilerin balta şeklindeki savaş ve savunma silâhıdır (Ayverdi 2010: 3066).

Balta, kazma gibi aletler divan şiirinde genellikle Ferhat’la birlikte anılırlar. Aşağıdaki örnekte de şair baltanın dağ başında Ferhat’tan kaldığını söyler:

*Yüzi suyu serâyün zann iderler bend başıdur
Mahallende gözi baglu garîbün gözi yaşıdur
Külüngüm tîşe-i âhumdur ey şîrin-dehen şimdi
Bana Ferhâddan kalmış **teberün** tag başıdur (Kt.2)*

“Sarayın yüzü suyu bent başıdır; zannederler mahallendegözü bağlı garibin yaşıdır; ey şirin ağızlı şimdi kazmam ahımın baltasıdır bana; Ferhat’tan kalmış baltan dağ başıdır.”

2.6.1.2.2. Gaddare

Pala cinsinden ağız ve uç tarafının sırtı keskin, irice ve eğri bir çeşit kesici silahtır (Sami 2012: 361).

*Tig ile bin pâre eylerse Ziyâ’î bendesin
Gayrına meyl itmez ol **gaddâre** düşmüşdür gönül (G.254/5)*

“Sevgili Ziyai kölesini kılıçla bin parça etse, gönül başkasına yönelmez o pala kılıcına düşmüştür.”

2.6.1.2.3. Hançer

Arapça asıllı bir kelime olan hançer, ortalama 30-35 cm. uzunluğunda eğri, sivri uçlu, çift veya tek ağızlı bir bıçak türü olup eğriliğinden dolayı düz ve çift ağızlı kamadan ayrılır; namlu uzunluğu 45 santimetreyi geçenler kısa kılıç sayılır. Namlusuz kın denilen bir mahfaza içinde ve kabzası kolaylıkla ele gelebilecek şekilde bel kuşağına sokularak veya kemere yahut boyuna asılarak taşınır. Savaş alanından çok teke tek çarpışmalarda kullanılır ve fırlatıldığında bir uzak dövüş silâhı görevi yapar (Çoruhlu 1997: 548).

Aşık sevgilinin kirpiğinden ayrılınca çok acı çektiği için göğsüne hançeri çekip canına kasdetmiştir:

*Hasret-i zülfün ile dâra teveccüh kıldum
Hicr-i müjgânun ile sîneme **hançer** çekdüm (G.305/2)*

“Saçının hasretiniyle cihan padişahına yöneldim, kirpiğinin ayrılığıyla göğsüme hançer çektim.”

Aşkın sevgiliden ayrı kalması ona acı çektirir. Sevgiliden ayrılması hançer gibi keskin ve acı vericidir. Şair de aşağıdaki beyitte verdiği acıdan dolayı ayrılığı hançere teşbih eder:

*Helâk oldu Ziyâ’î **hançer**-i hicrân ile ey dil
Cefâ tigin gidersün ol şeh-i gaddâra ‘arz eyle (G.401/5)*

“Ey gönül Ziyai üzüntü hançeriyle helak oldu, o acımasız şaha söyle, cefa kılıcını ortadan kaldırsın.”

2.6.1.2.4. Kılıç (Seyf, Şemşîr, Tîg)

İnce uzun, keskin bir savaş aletidir. Şair kılıcın öyle güçlü olduğunu söyler ki o kılıcı döktüğü kanla kızıl bir deniz olmuştur:

*Bir gazâlar kılıcısın sen eyâ seyf-i gazâ
Dökdüğün hûn-ı 'adû oldu bir ahmer deryâ (G.1/32)*

“Ey savaş kılıcı öyle bir savaşlar kılıcısın ki döktüğün düşman kanı bir Kızıldeniz oldu.”

Sevgilinin kan döken kılıcının benzeri Kirmanda bile bulunamayacak kadar değerlidir:

*Kat 'â o gözi kâtil ü hûn-rîz nigârun
Şemşîr-i cefâsı gibi Kirmânda bulunmaz (G.339/4)*

“O gözü öldüren ve kan döken sevgilinin cefa kılıcı gibisi Kirman’da (bile) asla bulunmaz.”

Aşık sevgilinin onu kılıcıyla öldürüp artık bu kederden kurtarmasını ister:

*Sînemi tîg ile yarup beni öldürse hemân
Ya 'ni kurtarsa gamumdan beni yârân olsa (G.399/3)*

“Göğsümü kılıç ile yarıp beni hemen öldürse, yani dostlar (yanımda) olsa (da) beni kederimden kurtarsa.”

2.6.1.2.5. Mızrak (Nîze)

Kargı, mızrak, süngü anlamına gelir (Devellioğlu 2012: 986). Şair verdiği acı bakımından kıskançlık ve acıyı birbirine benzetir. Kıskançlık tıpkı bir mızrak gibi can yakıp acı çektirir:

*Hem-ser oldu o serv-kadde pelîd
Reşk-i nîze çekdi üstüne bîd (G.58/1)*

“O servi boyluya alçak eş oldu, kıskançlık mızrağını söğüt üstüne çekti.”

Şair sevgilinin kirpiklerini göğsüne saplanan bir mızrağa benzetir:

*Gönder efendi nîze-i müjgânı sîneme
Tâ kim derûndan ideyin cânımı revân (G.364/3)*

“Efendi kirpik mızrağını sineme gönder ki (karşılama için) göğsümden canımı göndereyim.”

2.6.1.2.6. Ok (Hadeng, Nâvek, Tîr)

Navek ve tîr şeklinde de kullanılır. Divan şiirinde sevgiliye ait birçok güzellik unsuru *oka* benzetilmiştir. Bunların hemen hepsinde benzetme yönü aşkın yaralanma halidir. Sevgilinin boyu, kirpiği, gamzesi ve gözü *ok* özelliği gösterirler. Aşkın ah’ı ayrılık yarası ve çekilen cevr ü cefa da *ok* özellikleri vardır. Ancak bunlar içinde en çok kullanılan *gamze* ve *kirpik oklarıdır*. (Pala 2017: 364).

Sevgiliden gelen her şey öyle değerlidir ki onun gamzesinin attığı ok bile aşık için devlet nişanı sayılır ve onun için armağan sayılır:

*Senün kurbânun olmak ey kaşı yâ geçdi gönümünden
Hedef olmak hadeng-i gamzene devlet nişânıdır (G.81/8)*

“Ey kaşı yay! Gönlümden senin kurbanın olmak geçti; gamzenin okuna hedef olmak devlet nişanıdır.”

2.6.2. Silahların Parçaları

2.6.2.1. Yay (Kemân)

Aşık sevgiliye kavuşmak uğruna çıktığı bu yolda türlü eziyetler çeker. Çektiği çilelerden dolayı beli bükülür ve yay şeklini alır. Sevgilinin kaşları da şekli itibariyle yaya teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte buna vurgu yapan şair onun kaşının düşüncesiyle belinin bükülüp keman şeklini aldığını anlatır:

*Yâ büküldüm çekerek bâr-ı gam-ı cânânı
Fikr-i ebrûsı bilüm bükdi **kemân** eyledi yâ (G.6/3)*

“Ya sevgilinin üzüntüsünün yükünü çekerek yay gibi büküldüm; yay kaşının düşüncesi keman gibi belimi bükte.”

2.6.2.2. Ok Ucu (Peykân, Temren)

Okun ucundaki sivri demir anlamına gelen kelime iki şekilde de kullanılır. Şair de aşağıdaki beyitte okun ucundaki sivri kısmı goncaya teşbih ederken servi ağacındaki oyukları da göğsündeki yaralara benzetir:

*Goncadur **peykân**-ı tîrîn bâg-ı dilde câ-be-câ
Serv-i sahn-ı sînemüzdür darb-ı tîgün fi'l-mesel (G.265/2)*

“Gönlünün bağında, okundaki sivri uç yer yer gonca şeklinde yara; göğüsteki servi benzeri oyuklar kılıcının darbe izleridir.”

Aşağıdaki beyitte ise Ziyai, bedenindeki her kemeğin rakibi yok edip ortadan kaldırmak için okun ucundaki sivri demir gibi tehlikeli olduğunu söyler:

*Öldükde ey Ziyâ'î helâk-i rakîb için
Peykân-ı tîr olur bedenimde her üstühân (G.377/5)*

“Ey Ziyai rakibi helak etmek için öldükte bedenimde her kemik okun sivri ucu olur.”

Aşığın ahı o kadar güçlüdür ki onun okunun sivri ucu menzile erdiğinde yer yerinden oynar:

*Seyr idün tokunduğı yerde ne tozlar kopduğun
Bu gice **peykân**-ı tîr-i âhum irmiş menzile (G.389/2)*

“Dokunduğu yerde ne tozlar koptuğunu seyredin, bu gece ahımın okunun sivri ucu menzile erdi.”

2.6.3. Savunma

2.6.3.1. Cevşen

Örme zırh, vaktiyle giyilen savaş elbisesidir (Devellioğlu 2012:156). Aşağıdaki beyitte sabah rüzgarının zırhını çıkarıp din düşmanı ile savaştığı anlatılır:

*Giderür cevşenini bâd-ı sabâ tâ ki çıkup
Ceng ide düşmen-i dîn ile mükerrer deryâ (K.1/12)*

“Din düşmanları ile deniz tekraren savaşabilsin diye sabah rüzgarı zırhını çıkarır.”

2.6.3.2. Siper

Arkasına saklanılacak şey, gizlenilip savaşılacak yer veya şey anlamına gelir (Devellioğlu 2012: 1115). Divan edebiyatında aşık için bu aynı zamanda bedenini ifade eder.

Sevgilinin kirpikleri aşığın bağrını delen oklardır. Aşık ise sevgiliden gelen her şeye razı olduğu için bedenini siper eder:

*Siper kılmaga cismüm cân atardum ey kemân-ebrû
Velî tîr-i müjen gitdükçe gâyet sehm-nâk oldu (G.439/2)*

“Ey keman kaşlı bedenimi siper kılmak için can atardım, ancak derinlere işleyen kirpiğinin oku(nun acısı) son derece korkunç oldu.”

2.6.4. Diğer

2.6.4.1. Taç (Efser)

Hükümdarların resmi günlerde başlarına giydikleri işlemeli ve mücevherli başlıktır. Bazı tarikat ulularının değişik şekilde yapılan külahlarına da tac tabir olunur. Divan şiirinde ay ve gül taca benzetilir (Pala 2017: 435).

Ziyai kendisini Mecnuna benzettir. Fakat onun başı açıktır. Çünkü Kays gibi kuş yuvasını başında tac etmez:

*Ziyâ’î baş açık dîvânedür sahrâ-yı ‘aşkunda
Başında tâc idinmez âşiyân-ı mürgı Kays-âsâ (G.5/5)*

“Ziyai aşkının çölünde başı açık divanedir; Kays gibi kuş yuvasını başında tac edinmez.”

Yine altın olarak düşünülen tac sevgiliye yakıştırılır:

*Geymeden efser-i zerrîni mukaddem kuşanur
Nâz ile câmesin ol vahşî gazâlum geyicek (G.229/3)*

“Altın tacı giymeden önce giysi olarak o yabani ceylanım naz elbisesini kuşanır.”

2.6.4.2. Taht (Serîr)

Taht anlamına gelen serir divanda iki şekilde de kullanılır. Sevgilinin aşıklar bağının şahı olduğunu söyleyen şair, onun tahtının çimenler olduğunu söyler:

*Şâhidur mîr-i 'âşıkân-ı bagun
Tâcî beg börkidür çemen ana taht (G.34/4)*

“Aşıkların bağının şahıdır, tacî bey borküdür çimen ona tahttır.”

Bir sonraki örnekte ise sevgiliyi güzellik tahtının şahı olarak görür:

*Kullarun çok Ziyâ'î de biridür
Ey melâhat serîrinün şâhı (G.490/5)*

“Ey güzellik tahtının şahı! Senin kulların çoktur Ziyai de onlardan biridir.”

2.7. MÜZİK ALETLERİ

2.7.1. Nefesli

2.7.1.1. Ney (Nây)

Türk musikisinin en maruf nefesli sazı “ney” Farsça “nây” kelimesinin muhaffefidir ve “kamuş” demektir. Ney, sarı ve budaklı bir çeşit kamuştan yapılır. Ortacağda önem kazanan ney, Mevlevî tarikatında bir çeşit kutsal saz olmuş ve çok itibar kazanmıştır (Öztuna 1994: 298).

*Negamât eyledi ney subh-dem eyle sandum
Oldı hengâm-ı seher eyledi hengâme kalem (K.6/5)*

“Sabah vaktinde neyler çaldı öyle sandım ki, seher kalem cızırtılarıyla doldu.”

Aşık gönlünün acısıyla çıkan inlemelerinin neyi taklit edip onunda ayrılık acısıyla inlediğini söyler:

*Ey gönül her nagamda inlersin
Neye eyler bu nâleler taklîd (G.58/3)*

“Ey gönül her nağmede inlersin, bu inlemeler neyi taklit eder.”

Aşık gönlünün acısından feryat figan ederek ağlar. Öyle çok ağlayıp inler ki kendisini neyle karşılaştır. Ney de ayrılık acısıyla inler ve âşık kendi inlemesinin neyden daha fazla olduğunu söyler:

*Zârum uyıtmaz iken halkı der-i dil-berde
Ey Ziyâ'î 'acebâ ney neye efgân eyler (G.159/5)*

“Ey Ziyai ağlamam halkı sevgilinin kapısında uyutmazken acaba ney niye feryat eder.”

Sonraki beyitte yine kendi inlemesiyle neyin sesini karşılaştıran şair ayrılık acısından şikâyet eder:

*Ney ü kanûnı inler mesti feryâd u figân eyler
Gam-ı hicr-i nigâra benzer olmuş mübtelâ meclis (G.188/3)*

“Neyi ve kanunu inler, sorhoşu feryat figan der; meclis sevgilinin ayrılığının acısından müptela olmuşa benzer.”

2.7.2. Telli

2.7.2.1. Çeng-Harp

İstanbulda Osmanlı sarayında 13. ile 18. yy.lar arasında kullanılan 24 telli, ilkel arp razı kucakta tutularak çalınan alettir. Çeng ü çegâne denilen toplantıların virtüözü ise 17. yüzyılda yaşamış olan Yusuf Dededir (Aktüze 2003: 136).

Aşağıdaki beyitte çeng şeklinden dolayı kullanır. Aşık çektiği çilelerden dolayı çeng gibi eğilip bükülmüştür:

*Üstühânım nây u kaddüm **çeng** idüp zâr eylemen
Ey güzeller şâhı yohsa eskiden kânûn mıdur (G.156/3)*

“Kemiğimi ney ve boyumu çeng edip ağlama, ey güzeller şahı yoksa (bu) eski (bir) kanun mudur?”

Gökyüzünde bir eğlence meclisi tasavvur eden şair gökkuşağını yine şeklinden dolayı çenge teşbih eder:

*Melek sâkî şafak mey nukl encüm mâh-ı nev sâgar
Güneş şem ‘-i safâ kavs-i kuzah **çeng** ü semâ meclis (G.188/4)*

“Melek saki, şafak mey, yıldızlar meze, yeni ay içki kadehi; güneş sefa mumu gökkuşağı çeng ve gökyüzü meclis.”

Sevgilinin derdinin yüküyle aşığın beli bükülür. Aşağıdaki beyitte şekil itibariyle aşık çenge benzetilir:

*Kâmetüm **çeng** olur mey-i derdünle
Ney ki bezmünde sâkiyâ kânun (G.318/3)*

“Şarabının derdiyle boyum çeng gibi olur ey saki ney ki meclisinde kanun olur.”

Yine şairin çalgı aleti olarak ele aldığı çeng, aşığın sevgiliyle bir araya gelip sohbet etmesiyle zühre yıldızı tarafından sevinçle çalınır:

*Gün yüzlü mâhum ile ben sohbet itdüğümde
Zühre bakıp ırakdan göklerde **çeng** çaldı (G.470/3)*

“Ben gün yüzlü ayımla sohbet ettiğimde Zühre uzaktan bakıp göklerde çeng çaldı.”

2.7.2.2. Kanun

Dikdörtgen biçiminde, bir köşesi kesik duran, yüksekliği pek bulunmyan yassı bir sandık üzerine gerilmiş tellerden oluşan Türk sanat müziği çalgısıdır. Tel sayısı değişiktir ancak klasik kanun 72 tellidir. Parmaklara takılan tırnaklarla çalınır (Say 1992: 693).

*Üstühânım nây u kaddüm çeng idüp zâr eylemen
Ey güzeller şâhı yohsa eskiden **kânûn** mıdur (G.156/3)*

“Kemiğimi ney boyumu çeng edip ben zayıfı inletme; ey güzeller şahı yoksa (bu) eski (bir) kanun mudur?”

*Kâmetüm çeng olur mey-i derdünle
Ney ki bezmünde sâkiyâ **kânun** (G.318/3)*

“Boyum derdinin şarabıyla çeng olur; ey saki ney ki meclisinde kanun ney.”

Bir eğlence meclisini tasavvur eden şair aynı zamanda acı çeken aşığın halini de anlatır. Ney ve kanunun sesi acıdan inleyerek çıkar sarhoşlar ise feryat figan eder:

Ney ü kanûnı inler mesti feryâd u figân eyler
Gam-ı hicr-i nigâra benzer olmuş mübtelâ meclis (G.188/3)

“Neyi ve kanunu inler, sarhoşu feryat figan eder; meclis sevgilinin ayrılığının acısından müptela olmuşa benzer.”

2.7.2.3. Kopuz

Türkler’in asırlardan beri çok yaygın olarak kullandıkları, bugün hâlâ Orta Asya’da ve Sibiryâ Türkleri arasında kullanılan mızraplı sazdır (Ayverdi 2010:1746). Elde edilebilen en eski bilgilere göre, eski millî Türk kopuzu, bir gövde üzerine gerilen teller ve bir saptan ibaret olup, parmaklarla tellere dokunulmak sureti ile çalınan bir sazıdır. Çok geniş bir kullanım alanına sahip olduğu için birçok farklı tanımı yapılmıştır (Feyzioğlu 2010: 237).

Zühre Divan şiirinde feleğin sazendesi olarak bilinir. Âşık iniltisinin gam meclisine saz olarak yeterli olduğunu söylerken kopuzu da Zührenin götürmesini söyler:

Eşk mey nâlelerüm bezm-i gama sâz yeter
Mest-i câm-ı ezelem Zühre götürsün kopuzu (G.472/4)

“Gözyaşı şarap inlemelerim gam meclisine saz olarak yeter, ezel kadehinin sarhoşuyum kopuzu Zühre götürsün.”

2.7.2.4. Rebap (Rebâb)

Yayla çalınan, teknesi Hindistan cevizi, sapı tahtadan, 2 veya 3 telli, telleri ipek veya bağirsaktan yapılmış, dize dayamak ve dik tutmak suretiyle çalınan, Türk sanat musikisi çalgısıdır. Son yüzyılda meraklısı çok azaldığından hemen hemen unutulmuştur (Say 1992: 1082).

Mekteb-i gamda meger bir tıfl-ı kâbildür rebâb
Kıssa-i ders okudup eyler mugannî gûşmâl (G.251/4)

“Rebap meğer üzüntü mektebinde bir uyumlu çocuğudur; ders kıssası okutup şarkıcı kulak bükür.”

Nâlemüz bezm-i yâra saz yeter
Yine yâ Rabbenâ rebâb alalum (G.287/5)

“İnlememiz sevgili meclisine saz olarak yeter, ya Rabbi, yine rebap alalım.”

2.7.2.5. Saz

Genel anlamı çalgı, müzik aleti ve enstrümandır. Sapındaki perdeleri ip, naylon, tel gibi malzemelerle bağlanarak yapıldığı için bağlama adını alan telli Türk halk müziği çalgısıdır (Aktüze 2003: 501).

Aşağıdaki beyitte kelime genel anlamıyla kullanılır. İnlemelerinin saz olarak meclise yeteceğini söyler:

Eşk mey nâlelerüm bezm-i gama sâz yeter
Mest-i câm-ı ezelem Zühre götürsün kopuzu (G.472/4)

“Ezelden kadehinin sarhoşuyum Zühre kopuzu götürsün, keder meclisine gözyaşı şarap, inlemelerim saz olarak yeter.”

2.7.2.6. Ud

Türkiye’de ve hemen bütün Arap ülkelerinde aynı adla yaygın biçimde kullanılır. Zamanımızdaki yapısını ud bazı küçük değişiklik dışında yaklaşık bin yıldan beri korumaktadır. Çalgının insan kucagını dolduran iri gövdesini yirmi kadar hilâl ahşaptan oluşur. Sap bir takoz aracılığıyla gövdeye takılır. Sapla 45 derecelik bir açı yapan burguluk dar ve uzun bir “S” çizer; “kulak” adı da verilen akort burguları burguluğa yandan girer. Bam teli dışındaki öbür beş tel çifttir. Günümüzde naylon tellerin kullanıldığı en alttaki iki çift tel eskiden bağırsaktandı. Diğer tellerin hepsi ipek üstüne gümüş veya bakır sargılıdır (Karakaya 2014: 39-40).

Aşağıdaki beyitte aşığın inleyen sesi ud’a teşbih edilir:

*‘Uddur nâlelerüm sînede hod âteş-i gam
Kulzüm-i gamda gönül sandalı micmerdür (G.132/2)*

“Uddur iniltirlerim göğüste kendi gam ateşim; keder denizinde gönül sandalı tütsü kabısı.”

2.7.3. Vurmali

2.7.3.1. Kudüm

Türk müziğinde önemli yeri olan vurma çalgıdır. Mevlevi tekkelerinde çalınmış olan deri gerili eski bir alettir. Bu çalgı, iki ayrı dövme bakır tas üzerine deve derisi gerilerek yapılır. Çıkan sesin metalik olmasını önlemek için bakırın üzerine önce katık ve keçe gibi malzemeler konmuştur. Kudümün değneklerine “zahme” adı verilir. Çalgı bu iki değnekle deri üzerine vurularak çalınır (Say 1992: 752).

Şair kudümün çıkardığı sesin ilkbaharın gelişine ve eğlenceye işaret olduğunu söyleyerek onu cennet bahçesinin anahtarı olarak görür:

*Kudümü nev-bahâr u mevsim-i ‘ayşa ‘alâmetdür
Benefşe fi’l-mesel mißtâh-ı bâb-ı bâg-ı cennetdür (G.64/1)*

“Kudüm ilkbahar mevsimi ve eğlenceye işaretler menekşe gibi cennet bahçesinin kapısının anahtarıdır.”

2.7.4. Tuşlu

2.7.4.1. Erganun

Hristiyan dinî müziğinde ve kiliselerde önemli bir çalgı olan, Osmanlıların “erganun” ya da “erganon” dedikleri “büyük org” hakkında bir tasvir bulunmaktadır. Evliya Çelebi’nin tarifine göre, erganun üç yüz adet rüzgâr düdüğünden oluşan bir çalgıdır. Kiliselerde kendine ayrılan bir mahfilde bulunan erganun, manda derisinden üretilmiş her birini onar rahibin çektiği iki körüğün üflediği hava aracılığı ile çalışmaktadır. (Tutu 2011:217).

Bedeni kiliseye benzeten şair rakibin erganun sesini işittiğini söyler:

*Kilisâ-yı bedende cân-ı zâr inler sanemlerden
Rakîb-i gebr işitdükce sadâ-yı **erganûn** anlar (G.166/3)*

“Güzel resimlerden beden kilisesinde zayıf can inler (de); ateşperest rakip duydukça organunun sesi işittiğini sanar.”

Dünyayı bir kiliseye benzeten şair acıyla inleyen sesini de o kilisede çalan organuna benzetir:

*Mesîhâ-dem sanemler derdine düşmüş zebûnem ben
Figân ile cihân deyrinde kalmış **erganûnem** ben (G.325/1)*

“Ey Mesih ben resim gibi güzel sevgilinin derdine düşmüş zayıfım, ben feryat ile cihan kilisesinde feryatlarla kalmış organunum.”

2.8. ULAŞIM

2.8.1. Gemi (Fülk, Keşfî, Sefîne)

Suda yüzen insan ve yük taşımaya yarayan her türden taşıtın genel adıdır. Şiirimizde gemi hemen her şeye benzetilmiştir. Bu benzetmeler daha çok gemi, fülk ve keşti kullanımları üzerinde yoğunlaşır (Tuncel 2014: 231)

Şair aşağıdaki beyitte vücudunu gemiye teşbih etmiş, ayrılık denizinde o geminin keder girdabıyla savrulduğunu söylemiştir:

*Zülf-i dil-dâr hevâsı yem-i firkatde benüm
Saldı girdâb-ı gama şimdi vücûdum **gemisin** (G.315/4)*

“Sevgilinin saçının arzusu şimdi benim vücudumun gemisini ayrılık denizinde keder girdabına saldı.”

Yine aşkın keder dolu vücudu bir gemiye teşbih edilirken şair onu girdaptan koruması için Allah’a dua eder:

***Keşfî-i** gamdur vücûdum düşdi bahr-ı mihnete
Hak te ‘âlâ anı girdâb-ı fenâdan saklasun (G.366/4)*

“Vücudum üzüntü denizine düşen keder gemisidir Hak teala onu kötü girdaptan korusun.”

***Sefîne keşfî-i** hikmet dür-i manzûmdur nazmum
Ziyâ’î şî rûmün her bahrı deryâ-yı ma ‘ânîdür (G.81/9)*

Bu kez sevgiliyi bir gemiye benzeten şair, eğer acıyla bağırırsa sevgilinin yelkenlerini suya indireceğini söyler:

*Sakinur **keşfî-i** hüsnini muhâlif yilden
İndürür yelkenin ol şeh katı âh itsem eger (G.155/3)*

“Güzelliğinin gemisini muhalif yelden sakınır, acı ah edersem o şah eğer çokça ah edersem yelkenleri suya indirir.”

2.8.2. Kayık (Zevrak)

Kayık, sandal anlamına gelen kelime şair tarafından genellikle gönüle benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin gönül sandalının ilim denizinde yüzmeside, durmasıda Allah’ın adıyla olduğu söylenir:

Salup dil zevrakını ma'rifet deryâsına cânâ

Didüm 'aşk ile "Bismi'llâhi mecrâhâ ve mürsâhâ" (G.1/1)

“Ey sevgili gönül sandalını aşk ile ilim denizine salıp, aşk ile “yüzmesi de durmasında Allah’ın adıyladır” dedim.”

Şairler, Divan edebiyatı kaynaklarından olan kıssalardan örnekler alarak telmihte bulunur. Burada da gemiyle birlikte Nuh anılır. Mübalağa sanatını kullanan şair için aşığın gözyaşı o kadar fazladır ki Hz. Nuh’un gemisini bile batırır:

Lâ-cerem gark ideydi zevrakını

Salsa eşk-i çeşmüme Nûh (G.47/2)

“Nuh sandalını gözümün yaşına salsa şüphesiz batırırdı.”

Son örnekte ise kayık, yokluk denizinde kaybolan şairin tabutu olmuştur. İkisinde tahtadan yapılmasından dolayı bu benzetme yapılır. Şair burada rüzgar, kayık, yelken kelimeleri ile tenasüp sanatını kullanmıştır. Şair bu kelimeleri fena yolculuğuna teşbih etmiştir.

Bahr-ı fenâya saldı Ziyâ'îyi rûzgâr

Tâbûtı zevrak u kefeni oldu bâd-bân (G.364/5)

“Rüzgar Ziyaiyi yokluk denizine saldı, kayık tabutu yelken de kefeni oldu.”

2.8.3. Ulaşım Araçlarının Parçaları

2.8.3.1. Yelken (Bâd-bân)

Rüzgarın tesiriyle gemiyi tahrik etmek için kendir bezinden yapılan ve muhtelif şekil ve ebatta bulunan vesait-i sevkiyedir (Kamûs-ı Bahrî 2011: ?).

Şair denizde çıkan hava kabarcıklarını kayıktaki yelkene teşbih eder:

Geçer gamun denizin rûzgâr ile mey içen

Habâb yelkene benzer hemân zevrakda (G.406/2)

“Rüzgar ile içki içenin gamı denizi geçer, hava kabarcığı hemen kayıktaki yelkene benzer.”

Aşığın derdi öyle büyüktür ki ah etse onun ahının etkisiyle geminin yönü değişir. Bu sebeple padişaha teşbih ettiği sevgili yelkenini indirir:

Sakınur keştî-i hüsnini muhâlif yilden

İndürür yelkenin ol şeh katı âh itsem eger (G.155/3)

“Güzellik gemisini muhalif yelden sakınır; o padişah çok ah çekesem yelkenini indirir.”

3. BÖLÜM: DEĞERLİ TAŞLAR VE MADENLER

Ziyai *Divan*’da birçok değerli taş ve madene yer verip çeşitli benzetmeler yapmıştır. Genellikle sevgiliye ait unsurlar değerli taşlara ve madenlere benzetilmiştir. Bu taşların değerlerinin yanı sıra renklerinin de benzetme unsuru olarak kullanılmasında payı çoktur. Sevgili değerlidir ve ona ait olan her şey de aşık için paha biçilmez değerdedir. Onun sarhoş eden kırmızı dudakları akik ve yakut’a, bembeyaz düzgün düşleri inciye, parlak ve güzel teni de gümüşe benzetilir. Aşıkların sevgili uğruna dökülen kanlı göz yaşları mercan’a kederden sararan yüzleri ise kehribara benzetilir. Bunların yanı sıra Divanda kullanılan maddi öğeler de belirlenip incelenmiştir.

3.1. DEĞERLİ TAŞLAR

3.1.1. Akik

Kırmızı renkte kıymetli bir taştır. Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan akik, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen’den çıkarılmıştır. Dudak renk bakımından akîke benzer. O, içinde inciler saklayan saf akikten bir kutucuktur (Pala 2017: 14).

Ziyai sevgilinin dudağının rengini överek Süheyl yıldızının onun dudağına benzemesi için Yemen akîkine renkler verdiğini söyler. Leb, akik, Yemen, necm, Süheyl kelimeleri arasında da tenasüp sanatı kullanılmıştır:

*Leb-i renginüne öykündüğü için mahzâ
Renkler virdi ‘akîk-i Yemene necm-i Süheyl (G.261/4)*

“Sırf dudağının rengine benzemek için Süheyl yıldızı Yemen akikine renkler verdi.”

Aşağıdaki beyitte ise sevgiliye seslenen şair, nar tanesi akik gibi olsa bile onu yemeyeceğini, onun dudağından başkasına meyletmeyeceğini söyler:

*Gevher-i la ‘lünden ayru ey büt-i şîrîn-dehen
Dâne-i rümmân eger olsa akîk anı yemen (G.367/1)*

“Ey şirin ağızlı sevgili, nar tanesi akik gibi olsa da dudağının cevherinden başkasını yemem.”

3.1.2. Cevher (Gevher, Güher)

Kıymetli taş, mecâzi manada kıymetli şey nadide varlık; bir şeyin esası, özüdür (Tietze 2016: 74).

Divan şiirinde genellikle sevgilinin kıymetli dudağı cevhere benzetilir. Şair de onun parlak kırmızı dudağını nadide bir cevhere benzetir:

*Şâh-ı destûrunla silsen yaşum ey hüsn ahteri
Gerçi kim kamusunun muhtârı la ‘lün cevheri. (G.484/1)*

“Ey güzellik yıldızı padişah izninle yaşımı silsen hepsinin seçkini dudağının cevheridir.”

Ziyai güzeller şahına benzettiği sevgiliye kendisi gibi kıymetli cevherlerin layık olduğunu söyler:

*Dem-â-dem gözlerinden kanlı yaşlar dök elemeler çek
Güzeller şâhıdır yâr ana lââyık dürr ü **gevher** çek. (G.235/1)*

“Daima gözlerinden kanlı yaşlar dök, kederler çek; sevgili güzeller şahıdır ona layık inci cevher çek.”

Söz kıymetlidir ve bu bakımdan cevhere benzetilir. Şair de sufiye seslenerek kulağını açık tutup dinlemesini ve bir iki mücevher görmesini söyleyerek sözü mücevhere teşbih eder:

*Dimem ey sūfî sana ‘âşık olup dil-ber gör
Söz **güherdür** kulagun tut bir iki **gevher** gör. (G.73/1)*

“Ey sufi, sana âşık olup sevgili gör, demem; söz cevherdir kulağını tut bir iki mücevher gör.”

Aşağıdaki örnekte ise şiirini bir cevhere benzeten şair kendisine şiirini ayaklar altına alıp yok etmesini tembihler. Çünkü onun bulunduğu diyarda güzel şiirden anlayıp onun şiirlerine kıymet veren kimse yoktur. Bu durumdan diyarımızda cevherin alıcısı bulunmaz diyerek yakınır:

*Ziyâ ‘iyâ gevher-i nazmı pâ-y-mâl eyle
Diyârumuzda bulunmaz **güher** harîdârı. (G.433/5)*

Ey Ziyai şiirin cevherini ayaklar altına al çünkü diyarımızda cevher alıcısı bulunmaz.”

3.1.3. İnci (Dürr, Le’âl)

Divan edebiyatında sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; aşığın gözyaşı; şairin şiiri ve güzel söz yerine kullanılır. Denizde sade içinde oluşması, iriliği, parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir (Pala 2017: 126).

Şair sevgilinin güzel ve parlak dişlerini inciye teşbih ederek ‘Adenden çıkamadığını söyler:

*Dişleri **dürr-i semîn ammâ** ‘Adenden çıkmamış
Cân değer la ‘l-i lebi illâ Bedahşânî degül (G.257/2)*

“Dişleri kıymetli inci ama Adenden çıkmamış dudağının kırmızısına can değer ancak Bedahş yakutunun renginde değil.”

Ziyai sözlerinin çok değerli olduğunu ve anlamlı olduğunu söyleyerek şiirini inciye benzetir:

*Ben ol deryâ-yı ‘irfânem ki nazmum **dürr** ü gevherdür
Hevâ-yı ‘aşk ile ancak olur cânâ benüm cûşum (G.276/4)*

“Ben o anlam deniziyim ki şiirim inci ve cevherdir ey sevgili ancak aşk arzusuyla coşarım.”

Âşık sevgilinin boynundaki ziynetin inci olmadığını onun uğruna döktüğü gözyaşı olduğunu söyleyerek gözyaşını inciye teşbih eder:

*Gerden-i cânâneye zînet viren **incü** degül
Katre katre dizilür yaşum habibün boynına (G.403/4)*

“Sevgilinin gerdanını süsleyen inci değildir; sevgilinin boynuna damla damla gözyaşım dizilidir.”

3.1.4. Kehrübar (Keh-rübâ)

Halkın kehribar dedikleri saman kapıcı, kömür cinsinden bir madendir. Siyahı Erzurum’dan, sarısı Almanya’dan gelir. Bu maden vaktiyle yer altında kalan çam zamklarından ibaret olduğunu ve son nazariyeye göre birtakım böceklerin yer değiştirmesinden husule geldiği bilginler tarafından ileri sürülmektedir (Onay 2014: 253).

Şair aşağıdaki beyitte gözlerini sevgilinin hayaliyle çekilen tesbihe benzetir. Gözleri o tesbihteki kehribar taşlarıdır:

*Kehrübâdur gözlerüm kirpik degüldür görinen
Kıl çeker bilün hayâliyle senün ey mû-miyân (G.351/3)*

“Gözlerim kehribarıdır görünen kirpik değil; ey ince belli güzel, ince belinin hayaliyle kıl çeker.”

Felek riyakar ve yalancıdır. Şair de feleğin halkı aldatmak için her gece kehribardan tesbihini eline alıp çektiğini söyler:

*Kehrübâ sübhasın alur ele sâlûsî felek
Halkı aldamagiçün her gice Sübhâna’llâh. (G.386/4)*

“Riyakâr felek halkı aldatmak için her gece kehribar tesbihini ele alır: Sübhânallah.”

Şair sonraki örnekte ise âşıkların solgun çehrelerini yüzük taşlarına benzetir:

*‘Uşşâkı haste kodı mahabbet yüzükleri
Şol kehrübây çehreleridür meger fusûs. (G.199/2)*

“Muhabbet yüzükleri âşıkları hasta etti; meğer yüzük taşları şu kehribar çehreleridir.”

3.1.5. Lal

Yakut gibi kırmızı ve kıymetli bir nevi cevherdir. Bunun makbulü Bedaḥşan dağlarında bulunduğundan la’l-i Bedaḥşani sözü meşhurdur. Şark edebiyatında dilberlerin dudağı daima la’le teşbih edilmiştir (Onay 2014: 276).

Aşık sakiye seselenerek gönlünün sussadığını söyler veya kadehini ya da dudağını sunmasını diler. Burada kadehte lal de dudağa teşbih edilir:

*Sâkiyâ teşne-dilem câmunı yâ la’lünü sun
Kangısın himmet idersen o benüm cânumdur (G.123/3)*

“Ey saki gönlüm susamıştır; ya kadehini ya dudağını sun; hangisini ihsan edersen o benim canımdır.”

3.1.6. Mercan

Denizden çıkan ve ka’r-ı deryada köklü olduğu halde ağaç gibi neşv ü nemaya ve hayvan gibi hisse malik olan maruf kırmızı madde ki süse müteallik şeylerin imaline yarar (Sami 2012: 1021).

Divan şiirinde daha çok bazı eşyaya süs olması yönünden ele alınır. Sevgilinin dudağı, ağzı, aşığın kanlı gözü ve gözyaşları mercana benzetilir (Pala, 2017: 306).

Ziyai aşağıdaki beyitte kendisini bir tespihe benzetirken kederden dökülen kanlı gözyaşlarını ise renginden dolayı mercana benzetir:

*Rişte-i bârik tenüm katre-i eşküm **mercân***

*Ol mehe din ki gelüp sübha-i **mercân** alsun* (G.359/2)

“Tenim ince iplik, gözyaşımın damlası mercandır o aya söyleyin ki gelip mercan tespih alsın.”

3.1.7. Sadeş

Sadeş, inci kabuğu, inciye yapan hayvandır. Bu hayvan daha çok Hint ve Çin denizlerinde bulunurmuş. Deniz kaplumbağasına benzeyen bir çeşit istiridyedir. Nisan ayında denizin yüzüne veya sahile çıkarak ağzını açar ve yağmur tanesini yutar. İşte bu yağmur tanesi daha sonra inciye dönüşürmüş. Divan şiirinde sadeş, şekil yönünden kulak ve göze benzetilir (Pala 2017: 385).

Ziyai de şiirini inciye benzetirken onu dinleyen kulağı da şeklinden dolayı sadeşe benzetir:

Ey Ziyâ’î dürr-i nazmun gûş ider

*Gûşına tan mı **sadeş** dirlerse ger* (G.161/5)

“Ey Ziyai senin inci şiirini dinler; eğer kulağına sadeş derlerse ayıp mı?”

3.1.8. Yakut

Kıymetli taşlardandır. Kırmızı, sarı ve gök olur. Ateşe mühehammildir. Bütün taşlardan ağırdır ve erimez. Elektiriği bir iki saat muhafaza eder. Boğaza asılırsa taun ve vesveseye nafı imiş. Emilirse harareti keser. Kışın suya atılsa su donmazmış (Onay, 2014: 426).

Aşağıdaki beyitte kırmızı renkli olan yakut sevgilinin dudağına benzetilir. Onun dudağı yakuttan bir yüzük taşıdır:

Halka-i bezm-i şarâb oldı mahabbet hâtemi

*Câm-ı la’lindür ana **yakut**dan gûyâ ki fas* (G.198/3)

“Şarap meclisinin halkasında muhabbet yüzük oldu; dudağının kadehi ona sanki yakuttan yüzük taşıdır.”

3.2. MADENLER

3.2.1. Altın (Zer, Zerrîn)

Eskilerin kabulüne göre güneşin toprağı terbiye etmesiyle oluştuğuna inanılan kıymetli bir metaldir. Bu sebeple eski simyacılar arasında altını sembolü güneştir (Şentürk 2016: 279).

Altın değerli bir maddedir ve padişaha teşbih edilen sevgili de altın gibi değerlidir. Aşağıdaki beyitte de buna vurgu yapan şair kıymetinin bilinmesi gerektiğini söyler:

*Agır **altın** degerdi ol şeh-i mısır-ı bahâ*

Kıymetin bilmezler kendin satar ucuz düşer (G.68/2)

“O ülke şahının ağırlığı altın pahası ederdi; kıymetini bilmezler kendini sunup değerini düşürür.”

Bir sonraki beyitte aşık o kadar ağlar ki sararmış yanakları bu göz yaşıyla aşınarak oluk haline gelir. Ziyai sararmış yanağını Kabe’ye, gözyaşlarının izlerini su giderine (oluk) benzetir ve onun için bu oluğun yeterli olacağını söyler:

*Yaşum oluklar itdi ruh-ı zerdüm üstine
Ol Ka’be-i cihâna bu **altun** oluk yiter (G.124/2)*

“Yaşım sararmış yanağımın üstüne akıntılar oluşturdu; o cihan Kabesine bu altın oluk yeter.”

*Sanman **altun**lu kemer kuşatdı ol şâh-ı cihân
Âfitâb-ı âsumân-ı hüsne ol bir hâledür (G.154/3)*

O cihan şahını altınlı kemer kuşattı sanmayın güzel gökyüzünün güneşine o bir haledir.”

Aşık sevgiliye kavuşma uğruna para olarak yüzünü ve gözyaşını verir. Aşağıdaki beyitte yüzü renginden dolayı altına teşbih edilir:

***Zer-i rûyumla sîm-i eşk hâzır**
Metâ’-ı vaslun için uşta nakdeyn (G.320/2)*

“Kavuşmanın sermayesi için işte peşin paralar; altın yüzümle gümüş gözyaşım hazır.”

Altın topraktan çıkarılan bir madendir. Ziyai aşıkların kederden sararmış yüzlerini altına benzetirken onların toprakla beraber olmamasını diler:

*Hâk u **zer** dirler berâberdür yanunda korkaram
Âşık-ı **zer**-çehreler hâk ile yeksân olmasun (G.350/8)*

“Toprak ve altın beraberdur derler korkarım sarı benizli aşıklar toprak ile beraber olmasın.”

3.2.2. Çelik (Pûlâd)

Çelik anlamına gelir. Ziyai kıyamette ölülerin dirilip bir araya geleceği gün bile sevgilinin temiz aşkıdan vazgeçmeyeceğini söyleyerek bunun imkânsızlığını vurgular. Buna örnek olarak aşığın onun yaralı gönlüne vurduğu hançerin çeliğinin bile kendisi olduğunu, ona o kadar bağlı olduğunu ve ayrılamayacağını söyler:

*Ziyâ’îyem kesilmem haşr olunca ‘aşk-ı pâkünden
Egerçi sîne-çâk-ı hançer-i pûlâdunam şimdi (G.449/5)*

“Ziyaiyim kıyamete kadar temiz aşkıdan ayrılmam; nitekim şimdi yaralı yürek hançerinin çeliğiyim.”

3.2.3. Demir (Ahen)

Farsça kökenli olan kelime demir anlamına gelir (Sami 2012: 55). Sertliğiyle şiire konu olan demir şair tarafından sevgilinin gönlüne teşbih edilir. Âşık kederinden ah eder

ama sevgilinin gönlü öyle katıdır ki ona tesir etmez. Bu sebeple şair onun gönlünün demir mi yoksa taş mı olduğunu sorar:

*Âh itdüğümce dil-bere te'sîr ider mi gör
Âhen mi gönli ol sanemün yâ hacar mi gör (G.105/1)*

“O gönül çelen sevgiliye ah ettiğim kadar etki eder mi gör o putun gönlü demir mi ya da taş mı gör.”

Demir eritilmesi zor bir madendir. Fakat aşık yaşadığı kederle öyle güçlü bir ah eder ki bu demiri bile eritir:

*Yaşum suladı gül-şeni âhum eritdi âheni
Zulm itdi acıtdı beni gamlar şehâ dâd eyle gel (G.264/4)*

“Gözyaşım gül bahçesini suladı, ahım demiri eritti; ey şah üzüntüler bana zulmetti, canımı acıttı, gel ihsan eyle.”

3.2.4. Gümüş (Sîm, Sîmîn)

Gümüş, divan şiirinde rengi ve parlaklığı sebebiyle kullanılır. Sevgilinin güzel teni gümüş gibi beyaz ve parlaktır. Ziyai de aşağıdaki beyitte sevgilinin kollarını renginden dolayı gümüş bir kemere benzettir:

*Efendi kolunu boynuma sal ki lâzumdur
Semend-i tab'-ı Ziyâ'îye bir gümüşli kemer (G.147/5)*

“Efendi kolunu boynuma sal ki güçlü at yaratılışlı Ziyai'ye gümüşlü bir kemer lazımdır.”

Kıymetli bir maden olan gümüş sevgilinin değerli vücuduna layıktır. Bu sebeple onun ayağına gümüş halhal yakıştır:

*Çemende serv ayagında tutuldu yah lîkin
Yaraşur o kad-i mevzûna ol gümüş halhâl (K.5/4)*

“Çimende servinin ayağını buz kapladı lakin o uyumlu boya gümüş halhal yakıştır.”

3.4. SERVET VE KIYMET İFADE EDEN ÖGELER

3.4.1. Genel

3.4.1.1. Para (Nakd, Pul, Sikke)

Akçe, maden, para; para olarak bulunan servet anlamına gelir (Devellioğlu 2012: 939). Aşık sevgilinin uğruna kendi canını rüşvet olarak verir. Canı nakde teşbih eder:

*Hâkim-i hüsne gönül cân **nakdini** rüşvet virür
Vaslunı hükm eyleyüp hattun hemân hüccet virür. (G.63/1)*

“Gönül güzelliğin hâkimine can nakdini rüşvet olarak verir kavuşmaya hükmedip yazın hemen belge verir.”

Ömür nakite teşbih edilirken onun boş yere harcanmaması söylenir:

*Harc itme **nakd-i** 'ömrünü kasr-ı ümide hep
Dirler ki Kayseriyye yapılmış hisâb ile (G.418/3)*

“Ümit sarayına ömür nakdini hep harcama derler ki Kayseriyye hesap ile yapılmış.”

*Karlar yagdıracak sun '-ı Hudâ-yı Cebbâr
Akça **pul** saçdı sanurdum şeh-i gerdûn gûyâ (K.2/6)*

3.4.2. Servet İfade Eden Maddi Öğeler

3.4.2.1. Meta, Mal

Sözlükte *satılacak eşya* anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte zahide seslenen şair takvayı bir mal olarak tasavvur eder ve onu alana satmasını söyler:

*Zâhidâ zühdün **metâ** 'ın alana sat çünkü ben
Mey-furûş-ı 'aşk ile itdüm şîrâ' bâzârını (G.438/3)*

“Ey zahid takva malını alana sat çünkü ben içki alışverişini aşk meyhanecisiyle ettim.”

3.4.2.2. Hazine (Genc, Gencîne, Hazâne)

Hazine, define anlamına gelir. Divan şiirinde sevgili ile ilgili birçok güzellik unsuru hazineye benzetilmiştir. Herşeyden önce sevgilinin güzelliği bir hazinedir. Sevgilinin aşkı ve vuslatı da âşık için birer hazine sayılır. Ayrıca hazinenin toprağa gömülmesi, define oluşu, sevgilinin yılan saçlarının o tılsımlı hazineyi bekleyişi, harabelik yer, toprak, yılan vs. ile birlikte de söz konusu edilir (Pala 2017:166).

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin güzelliği, kıymeti bakımından bir hazineye benzetilir:

*Ne dem kim hâba varsan **genc-i** hüsnün bekler ejder-vâr
Kuşagun başun ucında olur ey yâr ham-der-ham (G.304/4)*

“Ey sevgili kuşağın kıvrım kıvrım başının ucundadır; ne zaman ki uykuya dalsan ejder gibi güzelliğinin hazinesini bekler.”

Karun, Kuran'da da adı geçen zenginliği, cimriliği, Allah'a olan isyanıyla meşhur olmuş ve bunun akabinde de malı ve mülküyle beraber yere geçmiş İsrailoğullarından biridir (Tokel 2016: 300).

Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzünü hazineye teşbih ederek onun da hazine gibi toprak altında kaldığını, gizli olduğunu söyler:

*Yüzün gün görmez iken **genc-i** Kârûnun gibi âhir
Kara toprakda kalmış anca sîm-endâmlar tenhâ (G.17/4).*

“Yüzün Karun'un hazinesi gibi güngörmezken sonunda, gümüş bedenliler ancak kara toprak altında yalnız kalacak.”

Eski zamandan beri hazineleri ejderhaların koruduğuna inanılır. Sevgilinin yüzü âşık için adeta bir hazinedir. O kadar değerlidir ki bir an önce ona ulaşip kavuşmak ister. Bu hazineye ulaşmaya çalışan âşık, sevgilinin saçları tarafından saldırıya uğrar. Saçlar ejderhaya teşbih edilir:

***Gencîne-i** visalüne kasd eyledüm gice
Nâ-geh kıldı ejder-i zülfün bana hücum (G.303/3)*

“Gece hazinene kavuşmaya niyet ettim ansızın saçının ejderi bana saldırdı.”

Sevgiliye kavuşmayı hazineye benzeten şair bunun padişahın bile sahip olamayacağı kadar değerli olduğunu söyler:

*Vaslı bir **gencinedür** mâlik degüldür pâdişâh
Söylen ihsân itsün ammâ eşkiyâdan saklasun (G.336/2)*

“Kavuşması padişahların bile sahip olmadığı bir hazinedir; söyleyin bağışlasın ama eşkiyaya kaptırmasın.”

Şair sonbaharı tasvir ederken çimeni hazineye benzetir. Ağaçlardan dökülen sararmış yapraklar da altınlardır:

*Çemen **hazânesi** şimdi hazân berginden
Olupdurur altınlar ile mâl-â-mâl (K.5/3)*

“Çimen hazinesi şimdi sonbaharın altın (renkli) yapraklarıyla ile dopdoludur.”

Ziyai son beyitte de yine kıymetinden dolayı kavuşmayı hazineye benzetirken ona sahip olmayı diler:

*Yûsuf-ı Mısır-ı melâhatsin eyâ cân-ı ‘azîz
İtsen olurdu beni **genc-i** visâle mâlik (247/4)*

“Ey sevgili, sen güzellik Mısır’ının aziz canı Yusufsun; beni kavuşma hazinesine sahip etsen (ne güzel) olurdu.”

3.4.3. Para Birimleri

3.4.3.1. Akçe, Dirhem

Osmanlılar tarafından başlangıçta “gümüş sikke”, XV. yüzyıldan itibaren de genel anlamda “para” karşılığı olarak kullanılan akçe “beyaz, parlak, temiz” mânalarına gelen ak kökünden türemiş olmalıdır (Sahillioğlu 1989: 224).

Ziyai sevgiliye seslenerek aşk ehlinin paraya düşkün olduğunu söyler ve kendisini onlardan sakınmasını ister:

*Ehl-i ‘aşka sanemâ sîm-tenün virme sakın
Akça üstine ölür her birisi cân satar (G.120/4)*

“Ey güzel sevgili sakın aşk ehline gümüş tenini verme her birisi akçe uğruna can satar, ölür.”

Aşağıdaki beyitte ise aşık kavuşmanın uğruna sevgilinin yoluna akçe pul döker:

*Gül-zâr efendi sanma ki kûyunda gül döker
Vaslun ümidine yoluna akça **pul** döker (G.143/1)*

Gül bahçesinin efendisi sanma ki sokağında gül döker; (sana) kavuşmanın ümidiyle yoluna akçe pul döker.”

SONUÇ

Hazırladığımız bu çalışmada Balkan şairlerinden olan Hasan Ziyai'nin Divanı'nda yer verdiği maddi kültür öğelerini belirleyip bunları nasıl kullandığını inceledik. Üç bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümü olan inşaat öğeleri; barınma, korunma, dini-tasavvuf, eğitim, ticaret, temizlik gibi on iki başlık altında incelenmiştir. Bu bölümde barınma başlığı altında en çok kullandığı öge olan evi genellikle gönül ile ilişkilendirmiştir. Korunma başlığıyla burç, kale gibi öğeleri kullanan şair din-tasavvuf başlığı altında Kabe, cami, dergah, kilise mabed, mescit gibi öğeleri kullanmıştır. Şair iş ve ticaret başlığıyla değirmen, dükkan, meyhane ve pazarı kullanarak çeşitli benzetmeler yapmıştır. Ziyai, eğitimde mektep sağlıkta ise darüşşifaya yer verirken temizlikle ilgili hamam ve ocak öğelerini kullanır.

Aynı zamanda şairin yaşadığı zamanda inşa edilen önemli yapıları da beyitlerinde görmekteyiz. Mostar köprüsünün yapılışına tarih düşen şair yaşadığı coğrafyanın izlerini şiirlerinde işlemiştir. Su ile ilgili çeşme ve kuyuyu kullanırken bunları genelde sevgiliye teşbih eder. Ölümle ilgili lahit ve mezar yer verilmiştir. Şair ayrıca birçok ülkeye şiirlerinde yer vermiştir. Bunların çoğu bir vesile ile gidip gördüğü yerlerdir.

İkinci bölümde yer alan üretim öğeleri Divan'da en çok yer alan maddelerdir. Yiyecekler, içecekler, tatlılar, meyveler dışında baharatlara da çeşitli benzetmelerle şiirlerde yer verilmiştir. Yiyecek olarak kebab, pilav kullanılırken tatlı olarak bal, helva ve şeker kullanılmıştır. Badem, elma, hurma, nar, şeftali ve üzüm yine sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. İçecek olarak aşığı kendinden geçirip sarhoş eden şarapla birlikte suya da beyitlerde sık sık rastlanır. Bunlar dışında kevser, süt, şerbet, şıra, zemzem gibi içeceklere de beyitlerde yer verilmiştir.

Giyim kuşam başlığı altında atlas, diba, keten gibi kumaşlara yer veren Ziyai beyitlerde sıkça geçen taç dışında börk, sarık, taylasan, tülbent, şeb-kulah gibi başlıkları da kullanılmıştır. Gömlek ve etek gibi sıkça verdiği kıyafetler dışında cübbe, elbise, ferace, hırka, kaftan ve kefen gibi giyecekler de vardır. Bu kıyafetlerin tamamlayıcıları olan kuşak, kemer, örtü, yaka gibi giyeceklerin parçalarına da şiirlerinde yer vermiştir. Süslenme malzemelerinden ayna, tarak gibi malzemeleri kullanan şair, takı olarak halhal, küpe, yüzük ve kozmetik olarak kına ve sürmeyi kullanmıştır.

Çalışmada yoğun olarak verilen ögeler günlük hayat başlığında toplanmıştır. Aydınlatma aleti olarak kullanılan çıra ve mum Divan'da pek çok yerde çeşitli benzetmelerle geçer. Ölçme tartmada kullanılan terazi farklı anlamlarla Divan'da yer edinmiştir. Günlük hayatın alt başlıklarında ise en çok mutfak aletleri yer alır. Şarap içirip aşığı sarhoş eden kadeh çok sık geçerken bıçak, çanak, kase, kazan, küp, sürahi, şişe, tas ve testi mutfak ile ilgili kullanılan diğer malzemelerdendir. Şair ibadetle ilgili olarak haç, put ve tesbihi kullanırken genellikle sevgiliyi puta, ağlarken dökülen gözyaşlarını ise tespih tanelerine benzetir. Ziyai, guy u çevgan, satranç, tavla gibi oyunları da beyitlerinde kullanır. Hayvanlarla ilgili çan, kafes, üzengi ve yuları kullanırken temizlik için mendil ve misvaka yer verir. Ziyai, hasta aşığın derman bulması için ilaç ve kafuru belirtirken pamukla ağzına su damlatarak iyileşmesini diler. Günlük hayatta kullanılan diğer ögeler ise anahtar, asa, hasır, ip, kazma, kement, makas, mil, örtü, tütsülük, yastık, yatak, yaygı ve zincir şeklindedir. Şair şiirlerinde müzik aletleri, silahlar ve yazı-araç gereçlerine çokça yer verir. Yazı malzemeleri olarak cetvel, cilt, defter, kağıt, kalem, mühür, mürekkep, sayfa gibi malzemeleri kullanırken yazılanlar başlığıyla da ayet, divan, Kuran, mektup ve tuğra geçmektedir. Savaş aleti olarak ok ve yaya sıkça yer verilirken bunlar dışında top, tüfek, balta, gaddare, hançer, kılıç, mızrak gibi savaş aletleri de kullanılmıştır. Aşığın inleyen sesi neye teşbih edilirken çeng, kanun, kopuz, rebap, saz, ud, kudüm, erganun gibi müzik aletlerine de yer verilmiştir. Yaşadığı dönemde kullanılan ulaşım araçlarını da şiirlerine yansıtan şair gemi, kayık, yelken gibi ögelerden de bahseder.

Son bölümde ise değerli taşlar ve madenler başlığı altında akik, cevher, inci, kehribar, lal, mercan, sedef, yakut gibi değerli taşları kullanan şair değerli madenler olarak ise altın, çelik, gümüş ve demir gibi maddeleri de şiirlerinde çeşitli benzetmelerle kullanmıştır. Bunları kıymetli olmasından dolayı genellikle sevgiliyle birlikte vermiştir. Şair aynı zamanda hazine, akçe, dirhem gibi servet ve kıymet ifade eden ögeleri kullanan şair kimi zaman renginden kimi zaman sarhoş edici etkisinden dolayı lal, yakut gibi değerli taşları sevgiliye teşbih etmiştir. Değerli maden olarak altın ve gümüş diğerlerine göre daha fazla kullanılmıştır. Yine değerli taşlar gibi kıymetli olmalarından dolayı sevgiliye teşbih edilirken, altın renginden dolayı güneş ile birlikte de anılır. Servet ve kıymet ifade eden ögeler başlığı altında ise para, meta, hazine gibi ögeler tespit edilirken divanda kullanılan akçe, dirhem gibi para birimleri verilmiştir.

Bu çalışmamızın sonucunda maddi kültür ögelerini çeşitli sanatlarla şiirine yansıtan Ziyai'nin günlük hayattan kopmadan yaşamın içindeki ögeleri de şiire yansıttığı görülür.

Halkın dilinden anladığı, Klasik Türk Edebiyatı isimlendirme konusunda yüksek zümre edebiyatı, saray edebiyatı gibi üst sınıfı nitelendiren isimlendirilmesi konusundaki tartışmaların aksine şiir anlayışının klasik Türk şiirinin halkın içerisinde var olduğunu, sosyal, kültürel toplumsal, maddi ve manevi tüm özellikleriyle bu çalışmadan hareketle gösterebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Vefik Paşa, (2000). *Lehce-i Osmânî*, Ankara: TDK Yayınları.
- AKTÜZE, İrkin (2003). *Müziği Anlamak, Ansiklopedik Müzik Sözlüğü*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- ARSEVEN, Celâl Esad (2017). *Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü, Istılâhât-ı Mi'mâriyye*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ASLANAPA, Osman (1996), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- AYBET, Nahit (1987). *Fuzûlî Dîvânı 'nda Maddî Kültür*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- BAKIR, Abdulhalik (1992). “*Basra*”, DİA, c.5, s.108-111, İstanbul: TDV Yayınları.
- BATİSLAM, Dilek (2016). *Divan Şiirinin Benzetme ve Hayal Dünyasından*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- BAYRAM, Yavuz (2007). *Divan Edebiyatındaki Tarımsal Ürünler*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Sayı, Ankara. (s.81-96.)
- BAYRAM, Yavuz “*Klâsik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler*”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4, Fall, 2007b, p. 220-227.
- BAYTOP, Turhan (2005). “*Misvak*” DİA, c.30, s.191-192, Ankara: TDV Yayınları.
- BAYTOP, Turhan, Bozkurt, Nebi (2005). “*Misk*” DİA, c. 30, s.181-182, Ankara: TDV Yayınları.
- BAZIN, Marcel (2002). “*Kirman*”, DİA, c. 26, s. 62-63, İstanbul: TDV Yayınları.
- BİRİŞİK, Abdülhamit (2002). “*Kuran*” DİA, c. 24, s. 417-422, Ankara: TDV Yayınları.
- BOSTAN, İdris (1989). “*Akdeniz*”, DİA, c.2, s.231-234, İstanbul: TDV Yayınları.
- Büyük Ansiklopedi (1990). “*Gül*”, c. 6, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇELTİK, Halil (2004) *Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, (Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi.
- ÇORUHLU, Tülin (1997). “*Hançer*” DİA, c.15, s. 548-550, Ankara: TDV Yayınları.
- DEMİRKENT, Işın (2001). “*İstanbul*” DİA, c.23, s.205-212, İstanbul: TDV Yayınları.
- DERMAN, Mustafa Uğur (1997). “*Hatt*” DİA, c. 16, s. 427-437, Ankara: TDV Yayınları.
- DERMAN, Mustafa Uğur (1997). “*Tuğrâ*” DİA, c. 41, s. 336-339, Ankara: TDV Yayınları.

- DEVELLİOĞLU, Ferit (2012). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DJURDJEV, Branislav, (1992). “*Bosna Hersek*” DİA, c.6, s.297-305, Ankara: TDV Yayınları.
- DOĞAN, Mehmet, (2006). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- DOĞAN, Muhammet Nur (2012). *Divan Şiirinde "Şarap" Metaforları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi , 38 (38) , 68-86 .
- DÖKMECİ, İsmet (2006). *Tıp Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Medikal Yayıncılık.
- DURMAZ, Gülay (2013) “*Pergelin Bir Ayağı Şair, Diğer Ayağı Hayal Dünyası: Divan Şiirinde Pergel*”, TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, p. 1251-1270.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (1994). İstanbul: Tarih Vakfı; Ankara Kültür Bakanlığı, İstanbul.
- ECE, Selami (2015). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri Cilt I-II*, Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım.
- EMECEN, Feridun (1989). “*Akhisar*”, DİA, c.2, s.236-237, İstanbul: TDV Yayınları.
- ERALP, T. Nejat (1993). *Tarih boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar*, Ankara: AKM Yayınları.
- ERDEM, Sargon (1991). “*Atlas*” DİA, c.4, s.80-81, Ankara: TDV Yayınları.
- ERDOĞAN TAŞ, Mehtap (2018). *Divan Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ERSOY, Osman (2001). “*Kağıt*”, DİA, c.24, s. 163-166, Ankara: TDV Yayınları.
- ESİN, Emel (1991). “*Şatt*”, DİA, c.3, s. 98-99, İstanbul: TDV Yayınları.
- EYİCE, Semavi (1991). “*Ayasofya*”, DİA, c.4, s. 206-210, İstanbul: TDV Yayınları.
- EYİCE, Semavi (1994). “*Edirne*”, DİA, c.10, s. 425-431, İstanbul: TDV Yayınları.
- FAROQHI, Suraiya (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Tarih Vakfı.
- GÜNGÖR, Tuğba (2008). *Nefî'nin Türkçe Divanı'nda Maddî Unsurlar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- GÜRGENDERELİ, Müberra (2002). *Hasan Ziyai Hayatı-Eserleri-Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜRGENDERELİ, Müberra (2017). *Mostarlı Hasan Ziyai Divanı*, Ankara
- GÜRSOY, Deniz (2006). *Tespîh “Parmak Uçlarındaki Huzur”*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- HALICI, Nevin (2013). *Açıklamalı Mutfak ve Yemek Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Oğlak Yayınları.

- HARMAN, Ömer Faruk (1991). “*Asâ*” DİA, c.3, s.449-450, Ankara: TDV Yayınları.
- HASOL, Doğan (1998). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- HERKMEN, Dilek, GÜRSOY NASKALİ, Emine (2018). *Meyve Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk (1996) *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: Meb Yayınları.
- İZBIRAK, Reşat (1975). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Mektupla Öğretim Merkezi Yayınları.
- İŞİN, Priscilla Mary (2017). *Osmanlı Mutfak Sözlüğü*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- KADIOĞLU ÇEVİK, Nihal (?). (Türk Mutfağında Pilav Geleneği).
- Kamûs-i Bahrî (2011). *Deniz Sözlüğü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KARAKAYA, Fikret (2012). “*Ud*” DİA, c.42, s.39-41, Ankara: TDV Yayınları.
- KAYABAŞI, Bekir (1997). *Kafzade Fa’izi’nin Zübdetü’l-eş’ar’ı* (Doktora Tezi) Malatya: İnönü Üniversitesi.
- KESKİN, Mehmet (2002). “*Kefen*” DİA, c.25, s. 184-185, Ankara: TDV Yayınları.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1969). *Türk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Kollektif (2019). *Osmanlıda Mimari, Yemek ve Sanat Kültürü*, İstanbul: Mahya Yayınları.
- KUMBARACILAR, İzzet (1980). *Serpuşlar*, Ankara: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.
- KURNAZ, Cemal (1996). *Hayâlî Bey Divanı’nın Tahlili*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KURŞUN, Zekeriya (1998). “*Hicaz*” DİA, c.17, s. 437-439, Ankara: TDV Yayınları.
- LEVEND, Agah Sırrı (2015). *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- LEWIS, Raphaela (1973). *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat* (Adet ve Gelenekler), İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi.
- MERMER, Ahmet, KILIÇ KESKİN, Neslihan (2011). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MOACANİN, Nenad (2001). “*Karadağ*”, DİA, c.24, s. 384-385, İstanbul: TDV Yayınları.
- MOLLAİBRAHİMOĞLU, Süleyman (2007). *Yazma Eserler Terminolojisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

- NASKALİ GÜRSOY, Emine (2018). *Kap Kacak Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1988). “*Âb-ı Hayât*” DİA, c.1, s. 3-4, Ankara: TDV Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (1996). “*Galata*” DİA, c.13, s. 303-307, Ankara: TDV Yayınları.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2000). “*İsfahan*”, DİA, c.22, s.497-503, İstanbul: TDV Yayınları.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2010). “*Şiraz*”, DİA, c.39, s. 182-184, İstanbul: TDV Yayınları.
- ÖZÖNDER, Hasan (2003). *Ansiklopedik Hat, Tezhip Sanatları Deyim ve Terimleri Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1994). *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Meb.
- PALA, İskender (2017). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- PEKYÜREK, Emre (2007). *Baki Divanı'nda Maddi Kültür*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- SAHİLLİOĞLU, Halil (1989). “*Akçe*” DİA, c.2, s.224-227, Ankara: TDV Yayınları.
- SAMİ, Şemsettin (2017). *Kâmûs-ı Türkî Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İstanbul: Akçağ Yayınları
- SARAT, Mehmet (1992). “*Bedahşan*” DİA, c.5, s.291-292, Ankara: TDV Yayınları.
- SAY, Ahmet (2008). *Müzik Ansiklopedisi*, İstanbul: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- SEFERCİOĞLU, Nejat (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SERDAROĞLU COŞKUN, Vildan (2017), *Zatî Divanına Göre 16. Yüzyılda Sosyal Hayat*, İstanbul: Erdem Yayınları.
- SİNEMOĞLU, Nermin (1991). “*Ayna*” DİA, c. 4, s. 262, Ankara: TDV Yayınları.
- SÖNMEZ, Neslihan (1997). *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yem Kitabevi.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, “*Abîr*”, c.1, s. 65-66, İstanbul: DBY Yayınları.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, “*Cübbe*”, c.2, s. 422-424, İstanbul: DBY Yayınları.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, “Çerağ”, c.2, s. 513-515, İstanbul: DBY Yayınları.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, “Destâr”, c.3, s. 126-133, İstanbul: DBY Yayınları.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, “Dibâ”, c.3, s. 183-186, İstanbul: DBY Yayınları.

Tahir-ül Mevlevî (2019). *Edebiyat Lügatı*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

TAŞAĞIL, Ahmet (1998). “Hoten” DİA, c.18, s.251-253, Ankara: TDV Yayınları.

TİETZE, Andreas (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, Ankara: Tüba Yayınları.

TOK, Eda (2010). *Osman Nevres Divânı’nda Maddî Kültür*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

TOKEL, Dursun Ali (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.

TOLOSA, Harun (2001). *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TUĞLACI, Pars (1984). *Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları*, İstanbul: Cem Yayınevi.

TULUM, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu

TUNCEL, Metin (1994). “Dicle” DİA, c.9, s. 281-282, İstanbul: TDV Yayınları.

TUNCEL, Metin (2001). “Karaman” DİA, c.24, s.444-447, İstanbul: TDV Yayınları

TUNCEL, Tuncay (2014). *Osmanlı Şiirinde Gemicilik Terimleri*, İstanbul: Kökler Derneği Yayınları.

TUTU, Sıtkı Bahadır (2011). *Evliya Çelebi’nin Kaleminden Batılı Müzik Unsurları*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XI/2 (Kış 2011), s.215-226.

Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

ULUDAĞ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

ÜNLÜ, Osman (2017) *Klâsik Türk Şiirinde Mum Makası: Mıkrâz*, Journal of Turkish Language and Literature Volume:3, Issue: 1, Winter 2017, (321-239).

YALÇIN, İsmail (2010) “Sürme”, DİA, c.38, s.169-170, Ankara: TDV Yayınları.

YATMAN, Nurettin (1945). *Türk Kumaşları*, Ankara: Maarif Matbaası.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>
19.6.2020)

(E.T:

